

PAPISTON SUHDE KANSAKOULUKYSYMYKSEEN

1800-luvun alusta kansakoulun

perustamiseen

Armas Vuoristo

Tarkasteltaessa papiston suhdetta kansakoulukysymykseen on lähdeittävä siitä historiallisesta tosiasiasta, että kansanopetuksen alkuunpanijana on ollut kirkko. Siivekkäänä sanontana onkin ollut: »Kirkko on koulun äiti». Pyrkimykset kansanopetuksen laajentamiseen ja kansakoulujen perustamiseen merkitsivät papistolle luopumista sellaisesta, mitä se vuosisatoja oli pitänyt omanaan. Samalla papisto joutui vastaamaan niihin haasteisiin, joita kukin aikakausi sille kansanopetuksen alalla asetti.

Tämän tutkielman tarkoituksena on syventyä tarkastelemaan papiston suhdetta kansakoulukysymykseen erityisesti 800-luvun alusta kansakoulun perustamiseen. Samalla suhde ymmärretään tässä yhteydessä niitä mielipiteitä, joita papiston taholta lausuttiin kansanopetuksen laajentamisen puolesta ja sitä vastaan. Pyrkimyksenä on rajoittaa tutkimaan ensin niitä vaiheita, joita oli kirkon johtamassa kansanopetustyössä. Tämän luvun asemaa puoltaa se, että siinä luodaan katsaus kirkon kehittämään ja suorittamaan kansanopetustyöhön aina 1800-luvun alkuun saakka, mikä

aikakausi muodostaa taitekohdan kansanopetuksen kehityksessä. Ainoastaan tätä taustaa vasten voidaan ymmärtää papiston suhde kansakoulukysymykseen, kun se kerran tuli ajankohtaiseksi. Sen jälkeen tullaan itse asiaan, nimittäin kansanopetuksen uudistamispyrkimykseen 1800-luvun alkupuolella, papiston ja kansakouluajatuksen kehitykseen vuosina 1840—1856, ja lopuksi käsitellään papistoa ja kansakoulun syntyä.

Miten kansakoulu ja papisto suhtautuivat toisiinsa kansakoulun perustamisen jälkeen, on jo tutkielman aihe sinänsä, mutta se ei enää kuulu tähän yhteyteen.

I. KANSANOPETUS KIRKON JOHTAMANA

1. *Katolisen ajan kansanopetus.*

Katolinen kirkko, joka toimi maassamme noin neljän vuosisadan ajan, jakoi perusnäkemyksensä mukaisesti elämänpöiirin maalliseen ja hengelliseen. Maallisen sivistyksen merkitys arvioitiin sen perusteella, miten se palveli kirkon päämääriä. Ihmisten tehtävänä oli olla kuuliaisia kirkolleen, joka vastasi jäsenistään Jumalan edessä. Riitti, kun uskottiin todeksi kirkon esittämä oppi ja noudatettiin kristillisiä tapoja.

Kouluopetuksen tarkoituksena oli pappien ja virkamiesten kasvattaminen. Varsinaisesta kansanopetuksesta ei oikeastaan vielä voida puhua, ellei sillä ymmärretä määrättyjen kirkolisten perusnormien juurruttamista kansan mieliin. Sellaisia olivat Pater Noster, Credo (apostolinen uskontunnustus), Ave Maria ja dekalogi, jotka alusta pitäen opetettiin kansan kielellä.¹ Huomattava kirkolliskokouksen päätös, joka tehtiin vuonna 1441 Söderköpingissä, määräsi, että Isä meidän, uskontunnustus ja Ave Maria oli käännettävä kansankielelle. Pappien velvollisuutena oli lukea ne joka sunnuntai ja juhla-

¹ *Maliniemi*: Kansankieli Suomen keskiajan kirkossa, Novella Plantatio, SKST 56, s. 94.

päivä kansankielellä seurakuntalaisilleen.² Sen ajan vaikutusvaltaisen piispan MAUNU II TAVASTIN (1412—1450) toimesta mainittua päätöstä toteutettiin myös Suomessa,³ joskin tämä säädös merkitsi vain jo kauan voimassa olleen käytännön korostamista.⁴

Näytti kuitenkin siltä, että hajanaisissa ja puutteellisissa olosuhteissa papisto ei pystynyt Söderköpingin kirkolliskoukousen määräystä toteuttamaan. Siitä oli seurauksena, että Turun synodaalokokouksessa vuonna 1492 piispa MAUNU III SÄRKILAHTI korosti uudelleen edellämainittua asetusta. Kuuden markan sakon uhalla oli kirkkoherran tai kappalaisen joka sunnuntai luettava Isä meidän, Ave Maria ja uskontunnustus saarnatuolista. Pappien oli säilytettävä näitä kirjoitettuna, jotta he opettaisivat ne aina samalla tavalla ja että seurakuntalaiset oppisivat ne helpommin.⁵

Papisto pyrki myös monilla muilla tavoin opettamaan kansaa. Jumalanpalveluselämässä oli pääpaino rikkailla liturgisilla menoilla.⁶ Kirkon katto ja seinät oli koristettu maalauksilla, joista kansa oppi Raamatun totuuksia sekä sai siveellisiä varoituksia ja opetuksia.⁷ Kansankielistäkin saarnatoimintaa harjoitettiin, vaikka ei olekaan säilynyt ainoatakaan suomenkielistä saarnaa tai konseptia. Seurakuntien papistolta ja

² »— — — Item quod transfera(n)tur Pater Noster, Ave Maria(et), Credo in linqwam maternam, que translacio per curatos singulis diebus dominicis et festinus coram populo reciretur.» — Registrum Ecclesiae Aboensis, N:o 495.

³ *Lagus*: Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistoria III, s. 1 ss.

⁴ *Maliniemi*: ma, s. 96.

⁵ »Preterea statuimus et ordinamus quod quilibet curatorum per se uel per alium capellanum in qualibet Dominica legat in wlqari ex ambone pater noster Ave maria credo et modum confitendi sub pena sex marcarum tociens quociens, Et quod habeat omnia predicta in wlqari conscripta ita quod uniformiter semper docent suos parochianos et facilis Discant.» — *Arwidsson*: Handlingar af Finlands Häfder I, s. 104 s.

⁶ *Maliniemi*: Katolinen kirkko, Suomen kulttuurihistoria I, s. 490 ss.

⁷ *Lindberg*: Keskiajan kirkkorakennukset ja kirkkotaide, Suomen kulttuurihistoria I, s. 524 ss.

tuomiokapitulin jäseniltä vaadittiin suomen- tai ruotsinkielen taito. Erikoisesti dominikaanien tulo vaikutti hedelmällisesti kansankielisten saarnojen yleistymiseen. Kirkolliset toimitukset edellyttivät myös äidinkielen käyttöä. Vähintään kerran vuodessa suoritettava rippikeskustelu edellytti kansankieltä. Seurakuntalaisille oli opetettava hätäkasteen kaava, jonka näin ollen piti olla kansankielinen. Edelleen avioliittokuulutus oli siksi usein uudistuva kirkollinen toimitus, että sen täytyi tapahtua kansan omalla kielellä.⁸

Katolisen kirkon käyttämät kansanopetuskeinot eivät kuitenkaan saa johtaa silloisen kansanopetuksen väheksymiseen. Pikemminkin voidaan yhtyä piispa Paavali JUUSTENIN sanoihin: »Jumala tuonakin aikana säilytti itselleen valittunsa, jotka evankeliumin lukemisen mietiskelystä, Herran rukouksesta ja uskontunnuksesta, ns. apostolisesta symbolumista, nauttivat kristillisen uskon oikeaa opetusta. Sillä Jumalalla on aina ollut valittu joukkonsa, silloinkin kuin evankeliumin oppi siirtyi sukupolvesta toiseen liian hämäränä eikä soinut kyllin puhtaana.»⁹

2. Uskonpuhdistuksen vaikutus.

Uskonpuhdistus merkitsi täydellistä muutosta kirkon kulttuuripolitiikassa, sillä katolisuudelle ominainen elämän kah-tiajako maalliseen ja hengelliseen poistettiin. Maallinenkin kulttuuri oli Jumalan palvelemista, joten jokaisella oli oikeus kehittää Luojan antamia lahjoja. Näin ei kenenkään tarvinnut tuntea tekevänsä jotain ala-arvoista maallista kutsumusta suorittaessaan. Toisaalta uskonpuhdistus merkitsi myös ihmisten persoonallista vapauttamista kirkon holhouksesta uskonnollis-siveellisellä alueella. Uskonpuhdistaja MARTTI LUTHERIN kansansivistysohjelma oli vielä luonteeltaan us-

⁸ *Maliniemi*: Kansankieli Suomen keskiajan kirkossa, ma, s. 88 ss.

⁹ *Juusten*: Postilla — esipuhe, Suomen kansalliskirjallisuus IV, s. 132.

konnollista. Yleissivistyksellisen tiedon kohottaminen ei kuulunut hänen tavoitteisiinsa, sillä jokaisen oli itse opittava lukemaan Jumalan sanaa voidakseen henkilökohtaisesti vastata pelastuksestaan. Kuitenkin tämä merkitsi lähtökohtaa yhä voimistuvalla kansansivistystyölle. Käytännössä Lutherin kansansivistysohjelma pääsi alkuun siten, että hän käänsi Raamatun saksaksi, joskaan siitä ei vielä pitkään aikaan tullut kansan käsissä kuluva kirjaa, sillä se pysyi kalliina ja harvinaisena teoksena. Sitävastoin kansanopetuksen välikappaleeksi tuli katekismus, joka suppean käsikirjan muodossa juurrutti luterilaisen uskon perustotuudet kansan mieliin.

Kun uuden käsityksen mukaan pappi oli kansan opettaja, niin Ruotsi-Suomessakin ryhdyttiin hallituksen taholta laatimaan periaatteita kansansivistystyön kehittämiseksi. Vesteråsin valtiopäivät vuonna 1527 päättivät, että Jumalan sanaa oli puhtaasti saarnattava ja kouluissa oli muiden läksyjen ohella luettava evankeliumia.¹⁰ Örebron kirkolliskokous vuonna 1529 osoitti, että luterilaisella kirkolla ei ollut vielä itsenäistä kansansivistysohjelmaa. Siellä näet vahvistettiin paria vuotta aikaisemmin pidettyjen valtiopäivien päätös kirkon opista. Kuitenkin jokaisen saarnan yhteydessä oli luettava Isä meidän-rukous, uskontunnustus, kymmenen käskyä kerran tai pari kuukaudessa sekä Ave Maria »för ungt och enfaldigt folk skull».¹¹

Suomen kirkon kannalta asiaa tarkasteltaessa oli tilanne sellainen, että se ei ollut edustettuna kummassakaan kokouksessa, joten suomalaiset jäivät tavallaan omin voimin ponnistelemaan eteenpäin.¹² Siitä huolimatta oli maassamme kau-

¹⁰ »I Skolastugor läses effter thenna Dagh Ewangelium ibland andra Lexor, efter thet är jw Christelige Skolor. Biskopen wije ingen til Prester uthan then som kan predika för Folket Gudz ord.» *Stiernman*: Alla riksdagars och mötens besluth I, s. 78 ss.

¹¹ *Stiernman*: mt., s. 78 ss.

¹² *Vikman*: Suomen kansan lukutaidon synty ja kehitys Ruotsin vallan aikana, s. 16.

konäköisiä miehiä, jotka tajusivat tilanteen ja toimivat sen mukaan. Näistä miehistä on mainittava ennen kaikkea uskonpuhdistajamme MIKAEL AGRICOLA, joka näki tehtävänsä kahdenlaisena: Ensiksi hänen oli luotava kansankielinen kirjallisuus ja toiseksi kasvatettava tehtävänsä pystyvä papisto. Hän moitti pappeja siitä, »— — — ette he ovat sangen heijusti ia laiskasti opettanued — —», eivätkä he voi puolustautua sillä, että he eivät osaa latinaa eivätkä ruotsia.¹³ Oman kansanopetusihanteensa AGRICOLA ilmaisi sanoin:

»Oppe nyt wanha ia noori,
joilla ombi Sydhen toori,
Jumalan keskyt ia mielen,
iotca taidhat somen kielen.»¹⁴

Käytännössä se olisi merkinnyt kansan yleistä lukutaitoa uskonpuhdistuksen periaatteen mukaisesti, mutta silloisissa raivaamattomissa oloissa se ei voinut vielä toteutua.¹⁵ Kuitenkin hän kaukonäköisesti uskalsi katsoa tulevaisuuteen ja ehdotti koulujen perustamista kumpaakin sukupuolta varten.¹⁶

Nämä kansanopetusta koskevat periaatteensa hän kirjoitti teostensa esipuheissa. Pohjan kansansivistystyölle laski »ABC kiria», joka ilmestyi vuonna 1542, ja katekismus. Lisäksi on mainittava »Se Wsi Testamentti» vuodelta 1548 ja »Rucouskiria», joka ilmestyi jo neljä vuotta aikaisemmin.

Erittäin huomattava oli Tukholman kokouksessa vuonna 1562 annettu kansanopetusta koskeva määräys, jonka mukaan papit eivät saaneet laskea Herran Ehtoolliselle henkilöitä, jotka eivät osanneet kymmentä käskyä, uskontunnus-

¹³ *Agricola*: Se Wsi Testamentti — esipuhe, Mikael Agricolan teokset II, s. 16.

¹⁴ *Agricola*: ABC-kiria — esipuhe, Mikael Agricolan teokset I, s. 1.

¹⁵ *Gummerus*: Mikael Agricola, Elämäkerrallinen kuvaus, s. 37.

¹⁶ »Neqe inutile esset Ecclesijs et Reip. Si Schole utriusqe Sexus — — — instituerentur.» *Agricola*: Rucouskiria. Mikael Agricolan teokset II, s. 80.

tusta ja Isä meidän-rukousta.¹⁷ Uskonpuhdistuksen edistymistä osoitti se, että Ave Maria oli jäänyt pois.

Vuoden 1571 kirkkojärjestys merkitsi uskonpuhdistuksen työn kokoamista. Kansanopetuksen kannalta sitä tarkastettaessa nähtiin siinä, että ehtoollisen merkitys sai korostetun aseman, koska ehtoollisella kävijöiden oli pystyttävä em. vaatimusten lisäksi tekemään selkoa käyntinsä merkityksestä ja lukemaan ruokalukuja. Piispojen oli valvottava, että vanhemmat opettivat lapsilleen katekismusta ja pitivät muutenkin huolta heidän kristillisestä kasvatuksestaan. Pappien oli pidettävä adventin- ja paastonaikana katekismussa aarnoja, joiden tarkoituksena oli sanelumenetelmän mukaan opettaa kansaa. Kuulustelu ajateltiin sijoittaa salaripin yhteyteen, joskaan se ei ollut pakollinen. Varsinaista ripittämistä varten oli pappien oltava kirkossa pyhäpäivisin tuntia tai puolta ennen jumalanpalveluksen alkua.¹⁸

Mainittu kirkkojärjestys tuli Suomessa käytäntöön vasta Upsalan kokouksen jälkeen.¹⁹ Turun pappeinkokouksessa vuonna 1573, joka kokoontui piispa PAAVALI JUUSTENIN johdolla, hänen näkemyksensä kansanopetuksesta kävivät ilmi. Papiston oli pidettävä vuosittain paastonaikana kyläkunnissa tarkastuksia — visitationes — joissa oli tutkittava seurakuntalaisten kristinopin taitoa. Tämä katolisiin ripitysmatkoihin pohjautuva ohje muodostui lukukinkereiden perustaksi. Lisäksi oli kirkkoherran ja kappalaisten — suae fidei concreditos — estettävä ehtoolliselle pääsy sellaisilta henkilöiltä, jotka eivät osanneet kristinoppia tai viettivät pahentavaa elämää.²⁰

¹⁷ »§ 5. presterna skola ingen tillstädja gå till sakramentet med mindre personen till det minsta kan läsa tio Guds bud trones artiklar samt bönen Fader vår.» *Stiernman*: mt. I, Bihang, s. 191.

¹⁸ Then Swenska Kyrkoordningen 1571, kokoelmassa *Kyrkoordningar och förslag dertil före 1686*.

¹⁹ *Pajula*: Suomen kirkon tila liturgisen riidan aikana, s. 6.

²⁰ *Lagus*: Samling af domkapitlet i Åbo circulärbref, Supplement I, s. 13 ss. ja *Pajula*: Silmäys lukukinkereiden kehitykseen Suomessa SKST XI, s. 95 s.

Samaan joukkoon kuuluu myös piispa EERIK SOROLAINEN (1583—1625), joka ryhtyi ponteviin toimenpiteisiin sisällyttämällä taidon opettamiseksi. Hän kirjoitti sekä katekismuksen kansaa ja pappeja varten että postillan.²¹ Seurakuntalaisten oli rangaistuksen uhalla oltava läsnä piispan-tarkastuksissa, missä heitä voitaisiin tutkia katekismuksen taidossa ja kehoittaa kristilliseen elämään.²² Vuonna 1621 hän vakuuttikin Postillansa esipuheessa, että suurin osa kansasta osasi katekismuksensa ulkoa ja että »monicahdat mös owat näinä vuosina kiriasta oppenet lukemen nijstä ABC kirioista cuin heidän tygöns owat lähetetyt».²³

Uskonpuhdistuksen vaikutus kansanopetukseen oli enemmän periaatteellista kuin käytännöllistä. Enemmän kuin kousten päätökset, kirkkojärjestykset ja piispojen ohjeet vaikutti kansanopetuksen edistämiseen heidän kirjallinen toimintansa.²⁴ Näin ollen tämän aikakauden arvokkaimpana panoksena kansanopetuksen hyväksi voidaan pitää Suomen kirjakielen luomista. Yhteinen kirjakieli vaikutti myös lujana yhdyssiteenä Suomen heimojen kesken. »Nyt vasta saivat nimet Suomenmaa, suomalaisuus, suomenkieli täyden kaikkensa Suomenniemen asukasten yhteisenä tunnussanana», totesi Jaakko GUMMERUS tutkielmassaan.²⁵

3. Suurten piispojen toiminta.

Vasta puhdasoppisuuden aikana päästiin toteuttamaan uskonpuhdistuksen periaatetta, joka tähtäsi kansan yleisen lukutaidon kehittämiseen. Kristillisyyden mittapuuna ryh-

²¹ *Holmström*: Eerikki Eerikinpoika Sorolainen, SKST XXXIX, s. 130 ss.

²² »— — adducant quoque secum suam filiam et liberos, ut ad pietatem admoneri et in catechesi examinari possint.» *Lagus*: *Circulärbref*, mt., s. 56.

²³ *Juusten*: Postilla — esipuhe, Suomen kansalliskirjallisuus IV, s. 31 ss. Vrt. *Gummerus*: Liturginen riita ja piispa Eerik Sorolainen, *Oma Maa II*, s. 798.

²⁴ *Vikman*: mt., s. 27.

²⁵ *Gummerus*: Mikael Agricola, mt., s. 108.

dyttiin ajan hengen mukaisesti pitämään oikean opin tunte-
mista, mikä johti katekismuksen aseman korostamiseen kan-
san keskuudessa. Tällä aikakaudella oli havaittavissa kaksi
linjaa, joista vuosisadan puoliväliin saakka oli hallitsevana
ulkolukumenetelmä ja vuosisadan jälkipuoliskolla
siirtyminen sisälukumenetelmään. Samaan aikaan
luotiin lujat kirkollisen järjestyksen muodot ja kansanope-
tusta koskevat linjat, jotka seuraavien vuosisatojen aikana
kehittyivät ja monipuolistuivat. Tänä aikana lausuttiin myös
käsityksiä, joiden mukaan oli välttämätöntä saada kansan-
opetusta varten erityisiä oppilaitoksia.

Kansanopetuksen kehittyminen puhdasoppisuuden aikana
oli lähinnä »suurten piispojen» käsissä. Ensimmäisenä on
heistä mainittava IISAK ROTHUVIUS (1627—1652), joka
piispaksi tullessaan totesi kansanopetuksen tilan sangen
alhaiseksi, jopa huonommaksi kuin missään muualla Ruotsi-
Suomessa. Kolmentoista vuoden ankarien ponnistusten jäl-
keen hän saattoi todeta, että kansa oli oppinut lukemaan ka-
tekismusta, aamu- ja iltarukouksia, uskontunnustuksen jne.²⁶
Miten Rothovius pääsi tällaisiin tuloksiin? Ankarana ja kou-
limestarimaisena hän määräsi ohjesäännöissään — consti-
tutiones — vaatimukset, joita pappien oli noudatettava. Jo-
kaisen seurakuntalaisen oli opittava » — — — kuusi Christil-
lisen Opin Pääkappalet, Huomen ja Ehto Rukouset, julki
Synnin tunnustus: Minä waiwainen Syndinen ihminen, Ruoga
Lugut, sekä rualle mennes, että läheses».²⁷ Näitä määräyk-
siään hän valvoi tarkastusmatkoillaan. Lisäksi hän velvoitti
kontrahtirovastit avukseen pitämään piirikunnittain katekis-
muskuulusteluja, mistä he saivat palkkiona ns. rovastintyn-

²⁶ » — — — hvad doctrina catechetica och ministerii flit an-
langar, ingenstädes in patria stode wärre till än här i stiftet —
folket kan läsa sina Catechismi stycken, morgon- och aftonböner,
den allmänneliga confession jag fattig syndig människa e.c.
— — — En god del hafver lärt och ännu dageligen lära Luthers
Förklaring öfver Catechismum.» — *Lagus: Handlingar* I, s. 65.

²⁷ *Tengström: Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohis-
toria* I, s. 32.

nyrin viljaa.²⁸ Pappien suorittamalla ripitysmatkoilla sattuneiden väärinkäytösten vuoksi Rothovius päätti keskittää katekismuskuulustelut kirkkoon, paitsi siinä tapauksessa, että matka kirkolle oli enemmän kuin 4—6 penikulmaa.²⁹ Koko hänen huomionsa oli näin ollen keskittynyt katekismuksen ulkoluvun opettamiseen, vaikka hänen kotimaassaan Ruotsissa oli jo pyrkimyksiä sisäluvunkin kehittämiseen.³⁰ Opetusmenetelmä pohjautui saneluun, jota Rothovius neuvoi suorittamaan seuraavasti: »Papit pitää yhdenkaltainen rukouksen parren pitämän yöslukeden Catechismuxen Pääkappalet, nijnkuin kirjasa seiso kirjoitettu, ja ei ulkoo heidän edesänsä lukeman, pettän heitä itsiäns, niin myös Sananculioitans.»³¹

Ulkolukumenetelmän huipputaso saavutettiin piispa JUHANA TERSERUKSEN (1658—1664) aikana, jolloin papin oli jumalanpalveluksen yhteydessä luettava kappale katekismuksesta ja seurakuntalaisten oli se hänen jälkeensä toistettava. Lisäksi papin täytyi tehdä luetun johdosta kysymyksiä ja neuvottava seurakuntalaisia vastaamaan niihin.³² Tätä voidaan pitää ensimmäisenä yrityksenä saada katekismus myös ymmärretyksi eikä ainoastaan ulkoa päähän päntätyksi.³³ Kuitenkin oli havaittavissa jo piirteitä siitä, että sisälukuakin ryhdyttiin harrastamaan varsinkin Ahvenanmaalla, missä kontrahtirovasti B. MURENIUS vaikutti innokkaasti kansanopetuksen edistämiseksi.³⁴

Koska vuoden 1571 kirkkojärjestys oli jättänyt useita kansanopetusta koskevia kysymyksiä avoimiksi joutui kansanopetuksen isä, piispa JUHANA GEZELIUS VANHEMPI (1664—1690) julkaisemaan täydentäviä säädöksiä, jotka saivat

²⁸ *Tengström*: Vitam et Merita M. I. Saaci B. Rothovii, s. 32.

²⁹ *Pajula*: Silmäys lukukinkereiden kehitykseen Suomessa s. 34.

³⁰ *Vikman*: mt., s. 40 ss.

³¹ *Tengström*: Handlingar I, s. 32.

³² *Tengström*: Handlingar III, s. 51 ss.

³³ *Haavio*: Kansankirkkomme ja kansansivistystyö, s. 44.

³⁴ *Murenius*: Acta visitatoria 1637—66, SKST VI, s. 1 s. *Vikman*: mt., s. 62 ss.

lainvoiman.³⁵ Sellaisia olivat Catechismi appendix 1666, Perbreves commonitiones 1673 ja Methodus informandi 1683.³⁶ Gezeliuksen merkitys kansanopetuksen edistäjänä oli ennen kaikkea siinä, että hän toimi tehokkaasti sisälukutaidon yleistämiseksi.³⁷ Hän kehoitti lasten vanhempia pitämään huolta siitä, että he opettivat lapsilleen kristinopin pääkappaleet jo pienestä pitäen.³⁸ Sisälukutaidon kehittämiseksi oli seurakuntien otettava palvelukseensa lukkareita, jotka osasivat »lukea, kirjoittaa ja hyvin laulaa».³⁹ Näiden tehtävänä oli kerätä ympärilleen lahjakkaita poikia ja opettaa heille sisälukua. Nämä taas kiertäisivät kinkerikunnittain opettamassa kylien lapsia.⁴⁰ Näin oli piispa Gezelius pannut alulle kylä- ja kiertokoulut, joissa sopivien lukkareiden puutteessa voitaisiin käyttää myös ylioppilaita, teinejä tai nuoria pappismiehiä opettajina.⁴¹ Lukukinkerijärjestelmän luominen kuulun myös Gezeliuksen tavoitteisiin. Kirkkoherran oli käytävä seurakuntalaistensa kodeissa »huoneesta huoneeseen» — »det ena huset efter det andra» — kun aika ja tilaisuus olivat siihen molemminpuolisesti sopivia. Näillä käynneillään oli kirkkoherran kuulusteltava perheen keskinäisiä asioita ja opastettava vanhempia henkilöitä niissä kysymyksissä, joita hän aikoo heiltä kirkossa kuulustella.⁴²

³⁵ Pietilä: Gezeliuokset, Suomen miehiä, s. 91.

³⁶ Wallqvist: Ecclesiastique samlingar, VI—VII flocken, s. 346 ss. 3. 286 ss. Lagus: mt., s. 61 ss.

³⁷ Gezelius: Perbreves commonitiones IV, 9. Lagus: Samling.

³⁸ »Att Föräldrarne alfvarligen förmanas, thet the hålla Barnen att lära sina Christendoms-stycken, så snart som the lära tala — — —.» Per.comm. IV, 1.

³⁹ J. Gezelius: Kiertokirje 1666. Lagus: Samling. Per.comm. IV, 6. Gezelius: Methodus informandi I, 5. — Lagus: Samling.

⁴⁰ Per.comm. IV, 6.

⁴¹ »—— som kan läsa och skrifwa, och wäl sjunga ——.» Per.comm. III, 8.

⁴² »—— underwisa the Gamle, om the Frågor, han wil them i Kyrckian föreställa — — —.» Kyrko-Lag och Ordning 1686, XXIV, 22. Joskin näytti siltä, että määräys lukukinkereiden pitoon tuntui sängen vähän velvoittavalta. Vrt. Pajula: Silmäys... s. 106.

Gezeliuksen suunnitelmiin kuului myös yleisen kansakoulun järjestely, mistä hän esitti suunnitelmansa vuonna 1683 Methodus informandissa. Sen mukaan oli seurakuntiin perustettava ympäri vuoden toimivia maalaispedagogioita, joiden opettajiksi kirkkoherrojen oli hankittava lukkareita tai pitäjänkirjureita. Lapsia oli opetettava lukemaan sisältä, kirjoittamaan ja laskemaan kokonaisluvuilla. Vanhempien oli maksettava palkkaa opettajille sen mukaan, mitä he saivat aikaan. Niinpä aapiskirja ja katekismus arvioitiin yhden taalarin, selvä sisäluku samoin, kirjoitus ja neljän laskutavan opetus taas kuuden kuparimarkan arvoiseksi.⁴³ Kontrah-tirovastien oli pidettävä huolta siitä, että lastenkouluja todella syntyi,⁴⁴ mutta asian uutuuden vuoksi eivät seurakuntalaisten mielipiteet olleet vielä kypsyneet ottamaan vastaan tällaista kansakoulua. Lisäksi sopivien apuneuvojen puute ja suunnitelman laajuus asettivat esteitä, jotka käytännössä merkitsivät Gezeliuksen ehdotuksen toteutumista ns. lukkarinkouluna.⁴⁵

Vuoden 1686 kirkkolaki sääsi, että piispojen ja pappien oli pidettävä huolta kansanopetuksesta.⁴⁶ Myös sisäluvusta annettiin määräys, jonka mukaan pappien oli ahkerasti opetettava lapsia, renkejä ja piikoja lukemaan, mitä Jumala sanasaan käskää.⁴⁷

Gezelius Vanhemman työtä jatkoi hänen poikansa JUHANA GEZELIUS NUOREMPI (1690—1718), jonka toiminta tähtäsi isän esittämien suunnitelmien toteuttamiseen.⁴⁸ Nuorison rippikouluusteluihin ryhdyttiin kiinnittämään erityistä huomiota, sillä muutamia viikkoja ennen ensimmäistä ehtoollisella käyntiä oli nuorten käytävä papiston kuulustel-

⁴³ Meth.informandi XV, 10—13.

⁴⁴ Meth.informandi XV, 15.

⁴⁵ Piettilä: Gezeliukset ja kansanopetus, Oma Maa IV, s. 1057.

⁴⁶ KL XXI, 2 ja XXII, 2.

⁴⁷ »— — — drijfwa med flijt ther på at Barn, Dränger och Pijgor, lära läsa i Book, och see med egna ögon, hwad Gud i sitt heliga Ord biuder och befaller — — —.» KL II, 10.

⁴⁸ Vikman: mt., s. 103.

tavana ja opetettavana. Väliajoiksi oli nuorille annettava läksyjä, joiden osaamisesta riippui pääsy ehtoolliselle.⁴⁹ Näitä ehtoollista edeltäviä kuulusteluja on pidettävä alkuna rippikoululle, mistä jo Gezelius Vanhempi oli antanut määräyksiä.⁵⁰

Puhdasoppisuuden aikana toimineet »suuret piispat» saivat aikaan sen, että sisäluku tuli verrattain yleiseksi maassamme. Ehkä siinä monissa tapauksissa oli koneellisuutta, eikä siihen aina liittynyt sisäistä innostusta tietojen kartuttamiseen, mutta kuitenkin se tarjosi omistajalleen mahdollisuuden korkeampaan hengenviljelyyn. Katekismuksen taito juurtui kansamme henkiseksi pääomaksi, ja kirkolliset muodot ja tavat painoivat leimansa kansamme elämään. Sellaisen kansanopetuksen laajentamisyhkymykset, joita esim. Gezelius esitti, eivät voineet toteutua, sillä maaperä oli vielä liian muokkaamaton.

4. Kansanopetustyön laajeneminen.

Maassamme perustettiin Ruotsin vallan aikana joukko erilaisia koulumuotoja, jotka kukin omalla tavallaan pyrkivät ratkaisemaan kansanopetuskysymystä. Merkantilismin vallitessa pidettiin kasvatuskysymystäkin talousproblemana, jonka ratkaisu tähtäsi kansalaisten kouluttamiseksi valtiojohdoisen talousjärjestelmän osiksi. Erityisesti huomiota saivat tietenkin kirjoituksen ja laskennon opetus. Pyrittiin siihen, että kaupungit kustantaisivat itse alkeiskoulut eli kaupunkikoulut, joista 1619 annettiin erityinen säädösikin,⁵¹ mutta jota papisto ryhtyi vastustamaan vuoden 1620 valtiopäivillä.⁵²

⁴⁹ *Lagus*: Circulärbref, s. 339 s.

⁵⁰ *Ruuth*: Juhana Gezelius vanhempi, Kansallinen elämäkerasto II, s. 219.

⁵¹ *Stiernman*: Samling Utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar — angående Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie I, s. 752 ss.

⁵² *Thyselius*: Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia I, s. 28 ss.

Syynä oli ilmeisesti, että näissä kunnallisissa kouluissa papistolla ei ollut täyttä sananvaltaa. Varhaisimmat kaupunkikoulut perustettiin Raumalle, Porvooseen, Helsinkiin, Poriin, Tammisaareen ja Naantaliin. Mikäli kaupungissa toimi jokin korkeampi oppilaitos, ei sinne sijoitettu enää pedagogiota — näin esim. Turkuun ja Viipuriin. 1600-luvulla perustettiin kaupunkikoulut Ouluun, Uuteenkaarlepyyhyn, Kokkolaan, Kristiinankaupunkiin, Uuteenkaupunkiin, Vehkalahdelle, Kaajaan ja Braheaan. Muutamat näistä muodostuivat yhteiskouluiksi, joissa kävi myös porvaristyttyjä. Nämä koulut toimivat samalla kertaa kansakouluna, valmistavana kouluna oppikouluun ja eräissä tapauksissa jopa kymnaaseinakin. Kuitenkin kaupunkikoulu oli tarkoitettu vain porvariston, s.o. elinkeino-oikeudet omaavien kaupunkilaisten lapsille. Varsinaisesta kansakoulusta ei voida vielä puhua, sillä tuohon porvarien säätyyn kuului vain noin kolmasosa kaupungin väestöstä.⁵³

Samoihin aikoihin perustettiin myös maaseudulle pedagogioita, jotka usein syntyivät aateliskartanon tai ruukin yhteyteen. Eräs maamme vanhimpia aloitti toimintansa Kemiössä 1649.⁵⁴ Papiston toimesta saivat alkunsa Lohjan ja Saltvikin pedagogiot, joiden tarkoituksena oli sekä yleisen sivistystason kohottaminen että oppilaiden valmistaminen korkeampiin oppilaitoksiin.⁵⁵ Kuitenkin ajan mittaan pedagogiot rappeutuivat huonojen opettajien ja palkkausolosuhteiden ym. puutteiden tähden. Kuului esim. valituksia, että niissä ei opittu mitään.⁵⁶

Kirkon johdon taholta oli tarkoituksena perustaa lukkarinkouluja, mikä kuitenkin oli perin hankalaa, sillä 1500-luvulla oli harvoja sellaisia lukkareita, jotka pystyivät opettamaan, eikä tilanne 1600-luvulla ollut paljoakaan pa-

⁵³ *Halila*: mt. I, s. 32 ss.

⁵⁴ *Gardberg*: *Kimito friherskap*, s. 274 s.

⁵⁵ *Wichmann*: *Grunddragen till Finlands uppfostnings- och undervisningsväsendes historia*, s. 29.

⁵⁶ *Halila*: mt., I, s. 39.

rempi. Siitä huolimatta piispa Rothovius vaati »kirjanoppineita lukkareita», jotka suorittaisivat lastenopetusta.⁵⁷ Samoin Viipurin piispa BJUGG velvoitti 1642 lukkarit suorittamaan opetustehtävää.⁵⁸ Kansan keskuudessa pidettiin lukkarinkouluja jonkinlaisina hätävaroina, joihin vietiin ne, jotka eivät saaneet kotiopetusta. Syy lukkarinkoulujen heikkouteen oli siinä, että lukkareiksi otettiin henkilöitä, jotka eivät osanneet lukea, mutta myös siinä, että kirkkolaki ei sisältänyt määräyksiä lukkarien palkkauksesta koulutoimen hoidossa.⁵⁹ Asian parantamiseksi kuningas antoi papiston kehoituksesta 1723 erityisen asetuksen vanhempien opetusvelvollisuudesta, jonka mukaan heidän oli sakon uhalla opetettava lapsilleen sisäluvun taito ja kristinopin alkeet. Mikäli vanhemmat eivät siihen pystyneet, oli heidän vietävä lapsensa lukkarin opetettavaksi.⁶⁰ Näin tämä kirkkolakia lukuunottamatta kansanopetusta koskeva yleinen säädös velvoitti seurakunnan kustantamaan köyhien lasten opetuksen.⁶¹

Maaseudun kansanopetus oli jatkuvasti parantamisen tarpeessa. Suurvalta-ajan lopulla papiston aloitteesta perustettiin pitäjänkouluja, joiden opettajina toimivat erityisesti koulumestarit. Näitä kouluja oli toiminnassa Halikossa, Lapinjärvellä, Sulkavalla, Ristiinassa, Rantasalmella, Kerimäellä, Puumalassa, Hiitolassa, Sakkolassa, Myrskylässä ja Vöyrissä.⁶² Ison vihan aikana niiden toiminta lakkasi, mutta 1720-luvulla niitä ryhdyttiin järjestämään uudelleen. Edellä mainittu vuoden 1723 säädös merkitsi myös pitäjänkoulujen perustamista vapaaehtoisuuden pohjalle, mutta rahvaalle se oli vieras. Papiston tehtävänä oli nyt ajaa seurakunnissaan

⁵⁷ *Lagus*: Samling, s. 144 s.

⁵⁸ *Leinberg*: Handlingar rörande Finska kyrkan och Presterskapet II, s. 227 ss.

⁵⁹ *Halila*: mt. I, s. 44 s.

⁶⁰ *Modée*: Utdrag utur Publique Handlingar I, s. 529 s.

⁶¹ *Halila*: mt. I, s. 44.

⁶² *Cavonius*: Folkskollärarnas föregångare i Finland, Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 90, s. 69 ss.

pitäjänkoulujen perustamista.⁶³ Asian edistämiseksi kuningas julkaisi 1762 määräyksen, jonka mukaan pitäisi hankkia lastenopettaja sellaisiin pitäjiin, joissa seurakunnan laajuus niin vaati ja missä lukkarit eivät voineet kirkkolain mukaisesti hoitaa lastenopetusta.⁶⁴ Kuitenkin opettajien palkkaus, opetus aika ja -paikka sekä koulujen järjestely jäivät pitäjänkokousten ratkaistavaksi mikä muodostui asetuksen heikkoudeksi. Kuitenkin vuoden 1762 päätös merkitsi yhteiskunnan velvollisuutta koulujen perustamiseen.⁶⁵

Maalaisväestöä paljon lähemmäksi pääsi kuitenkin kyläkoulu, joka sai alkunsa rippikouluun asetettujen pakollisten pääsyvaatimusten ja kinkereiden olemassaolon takia. Koska vanhemmilla ei ollut ehkä kykyä opettaa lapsiaan, niin joku vanhus tai muuhun työhön kykenemätön henkilö ryhtyi opettajaksi. Papisto perusti usein kyläkouluja, koska lukutaito monella syrjäkulmalla oli heikkoa. Lukukinkereillä suoritettiin sitten lukutaidon kuulustelu, missä voitiin todeta kyläkoulun opetuksen hedelmät. Vaikka opettaja-aines oli usein heikkoa, niin siitä huolimatta kyläkoululla oli huomattava merkitys siihen saakka, kunnes kansakoulun alkeisopetus tuli järjestetyksi.⁶⁶

Ainoina pakollisina kansanopetuksen muotoina olivat lukukinkerit ja rippikoulu. Edellisistä oli vuoden 1686 kirkkolaki jo antanut määräyksen, ja lisäksi vuoden 1726 konventikkeliplakaatti velvoitti pappeja kutsumaan muutamia huonekuntia kerrallaan kuulusteluun. Näin tulivat lukukinkerit pappien virkavelvollisuudeksi.⁶⁷ Rippikoulusta Turun tuomiokapituli antoi säädöksen 1740, jonka mukaan pappien oli pidettävä kolmesta neljään kuukauteen rippikoulua — »en så kallad skriftskola» — missä oli opetettava kristinoppia ja autuudenjärjestystä sellaisille, jotka

⁶³ *Halila*: mt. I, s. 49 ss.

⁶⁴ *Modée*: mt. VII, s. 5296 s.

⁶⁵ *Halila*: mt. I, s. 55.

⁶⁶ *Halila*: mt. I, s. 75 ss.

⁶⁷ *Pajula*: Silmäys lukukinkereiden... s. 107.

ensi kertaa aikoivat tulla ripille ja Herran Pyhälle Ehtoolliselle. Pääsyyvaatimuksena oli sisäluvun ja kristinopin taito. Nuorisoa ei saanut laskea ripille tai ehtoolliselle, ennenkuin se oli käynyt rippikoulun.⁶⁸ Turun hiippakunnassa määrättiin rippikoulu pakolliseksi 1763 ja Porvoon hiippakunnassa 1774.⁶⁹ Opetusaikansa lyhydestä ja yksipuolisuudestaan huolimatta rippikoulu vaikutti tehokkaasti sisäluvun taidon edistymiseen.⁷⁰

Kun kaupunkikoulujen taso 1700-luvulla laski sellaiseksi, että niitä nimitettiin »laiskankouluksi», niin eri henkilöt ryhtyivät pitämään yksityiskouluja. Tämä merkitsi sitä, että silloinen koululaitos ei vastannut vanhempien siihen kiinnittämää odotuksia. Näistä uusista kouluista käytettiin nimeä »m a m s e l l i n k o u l u», jollainen oli perustettu säätyjaon mukaan. Oppiaineina olivat lukeminen, kirjoitus, ranskan-kieli, käsityöt, pianonsoitto, uskonto ja käytös.⁷¹

Virallisen koulujärjestelmän rinnalle oli syntynyt uusia kouluja, jotka toisaalta yrittivät parantaa voimassaolevia, mutta toisaalta kehittää aivan uusia koulumuotoja. Viimeksimainitut olivat osoituksena siitä, että koululta ilmeisesti odotettiin enemmän, kuin mitä se tähän saakka oli voinut tarjota. Kaikesta huolimatta papiston vuosisatoja kestänyt ponnistelu oli kantanut hedelmää, sillä lukutaito oli tullut yleiseksi, joskin oli vielä lukutaidottomiakin. Tämän saavutuksen taustalla oli ollut kirkon sanelema pakko, joka ei ehkä saanut kansaa yrittämään parastaan. Kuitenkin maaperä oli muokattu seuraavaa vaihetta varten, joka merkitsi jatkuvaa hapuילua ja etsintää aina siihen saakka, kunnes kansakoulu kehittyi. Papistolle tämä aika tuli merkitsemään jatkuvasti uusia ja yllättäviä tilanteita, mihin se ei vielä ollut valmis.

⁶⁸ *Hällström*: Utdrag ur Domkapitlets i Åbo Circulär-Bref, s. 52 s.

⁶⁹ *Hällström*: mt., s. 140, 160.

⁷⁰ *Halila*: mt. I, s. 86.

⁷¹ *Halila*: mt. I, s. 87 ss.

II. KANSANOPETUKSEN UUDISTAMISPYRKIMYKSIÄ 1800-LUVUN ALKUPUOLELLA

1. Myötävaikuttaneita tekijöitä.

Kansanopetuksen kehitykseen vaikutti 1800-luvulla kolme tekijää, nimittäin kasvatusopilliset virtaukset, herännäisyys ja kansallinen herätys.

Viime vuosisataa on usein nimitetty kansansivistyksen vuosisadaksi, jonka suuri uranuurtaja oli sveitsiläinen JOHANN HEINRICH PESTALOZZI. Hänen tarkoituksenaan oli uudistaa koko yhteiskunta eettisesti siten, että kansa pääsisi kasvatuksen avulla osalliseksi sivistyksestä. Lapsen sisäisten voimien kehittäminen asetettiin vastakohtaksi entiselle, tietojen ja taitojen pakonomaiselle tyrkyttämiselle. Vähitellen saapui tästä virtauksesta viestejä myös meidän maahan. Jo v. 1808 tulivat eräät Pestalozzin julkaisut meillä tunnetuiksi, kun Porvoon tuomiokapituli suositteli papeille ja opettajille dosentti C. A. AGARDHIN ja maisteri M. BRUZELIUKSEN ruotsiksi kääntämät Pestalozzin alkeiskirjat — »Elementar-Bücher».⁷² Varsinainen pestalozzilaisen kasvatustähtämisen uranuurtaja Suomessa oli luutnantti O. H. GRIPENBERG, joka oli ollut hänen oppilaanaan Sveitsissä.⁷³ Miten Pestalozzin näkemykset levisivät papiston keskuuteen, ei oikeastaan kuulu tämän esityksen puitteisiin, mutta kuitenkin ne saavuttivat vähitellen jalansijaa.

Myös herännäisyys valmisti tietä kansanopetuksen laajentamiselle, koska se kiinnitti ajatukset aineellisesta henkiseen. Näin nousi kansankin keskuudessa pyrkimys korkeampaan sivistykseen. Siinä yhdistyi myös kansanvaltaisuu-

⁷² *Hornborg*: mt., s. 35. *Pärssinen*: mt., s. 13.

⁷³ *Halila*: mt. I, s. 134 ss. Eräänä mielenkiintoisena pestalozzilaisen vaikutuksen leviämisen tienä on ehkä ollut sukulaisuus ja työtoveruus. Gripenbergit olivat sukua Cygnaeukselle ja Fr. von Knorrin oli O. H. Gripenbergin työtoverina. Viimeksimainittuihin kuului myös Lohjan rovasti C. G. von Pfaler. Vrt. *Halila*: mt. I, s. 401; *Leinberg*: Odert Henrik Gripenberg, s. 14.

den ihanne, kun pappi ja talonpoika istuivat samalla penkillä seuratuvaan. On esitetty sellainen oletus, että ajatuksen-vapaus, kokoontumisvapaus ja uskonnonvapaus olivat seu-rauksia herätysliikkeistämme toiminnasta. Tosin esiintyi myös suoranaista maallisen sivistyksenkin vastustusta, koska sitä pidettiin vaarana kansan uskonnolliselle elämälle.⁷⁴

Herännäisyyden rinnalla oli kansallinen herätys, joka sai innokkaimpia kannattajiaan juuri heränneiden pap-pien piiristä. Sen tarkoituksena oli saada kansa tajuamaan omalaatuisuutensa, luoda kansallinen sivistys ja kohottaa maamme henkistä ja aineellista elämää. Varsinainen kansa joutui nyt sivistyneistön huolenpidon ja ihailun kohteeksi. Todettiin, että kansankin keskuudessa oli yksilöitä eikä ainoastaan sivistyneistön joukossa.⁷⁵

Samoihin aikoihin vallitsi sivistyneistön — varmaan monen papistoonkin kuuluvan — keskuudessa välinpitämättömyys kansanopetusoloja kohtaan. Eräänlaisena tulkintana kirjoitti siitä professori J. G. LINSEN v. 1820 Mnemosynessä, että laa-jempi kansansivistys oli vaarallista talonpojalle, koska sillä »turmellaan hänen luonnollinen älynsä ja ymmärryksensä, hävitetään hänen viihtymyksensä omassa piirissään, saastu-tetaan hänen tapojensa puhtaus ja yksinkertaisuus. Jos talon-pojille tarjotaan korkeampaa sivistystä, hän lakkaa olemasta se turmeltumaton luonnonlapsi, jolle kaikki näyttäytyy niin suloisessa valaistuksessa, niin selvänä, niin aitona, niin täs-mällisenä, niin oikeana, niin sopusuhtaisena ja todenmukai-sena.¹¹⁷⁶

2. Yksityisten henkilöiden yritykset ja papiston kannanilmaisut.

Valistusajan henki oli synnyttänyt kansanopetusta harras-tavan ryhmän, mihin kuului mm. useita huomattavia suoma-

⁷⁴ *Halila*: mt. I, s. 169. *Takolander*: Erik Gabriel Melartin II SKST XXII, s. 186. *Hyötyniemi*: mt., s. 126.

⁷⁵ *Paunu*: Torsten Thure Renvall, elämä ja toiminta, s. 11.

⁷⁶ *Linsén*: Om Folkupplysning, Mnemosyne 1820 N:o 100.

laisia pappismiehiä, joiden joukossa oli Turun piispa C. Fr. MENNANDER ja Vihdin kirkkoherra P. J. IGNATIUS. Tämän Ruotsissa toimivan seuran nimenä oli »PRO FIDE ET CHRISTIANISMO» (Uskon ja kristillisyyden puolesta). Se teki v. 1798 ehdotuksen tuomiokapituleille kansanopetuslaitoksen uudistamisesta. Nämä taas lähettivät siitä tiedon seurakunnille, joita kehoitettiin perustamaan kiertävinä toimivia kouluja. Opettajan tehtävä kuuluisi seurakunnan papistonapulaiselle, mutta siihen voitaisiin käyttää myös urkuria, lukkaria, alempia säätyläisiä tai ei-vakinaisessa palveluksessa olevia aliupseereita. Vuosittain seitsemän tai kahdeksan kuukauden ajan oli opetettava sisälukua, kristinoppia, kirjoitusta, laskentoa, talouskirjanpitoa, isänmaan historiaa, maantietoa ja kirkkolaulua. Kirkkoherran tehtävänä oli valvoa koulun toimintaa ja pitää siellä opettajan ja säätyläisten kanssa vuositutkinnot. Vakinaisesti palkatun opettajan valitsivat kirkkoherra ja pitäjänmiehet yhdessä.⁷⁷ Erikoinen Porvoon tuomiokapituli piti ehdotusta hyvänä, koska se antaisi seurakuntalaisille muitakin tietoja kuin vain sisälukua ja kristinoppia.⁷⁸ Yksityiset papit koettivat toteuttaa sitä, mutta useimmissa tapauksissa se kohtasi ylivoimaisia vaikeuksia. Kurikan kappalainen N. LAGUS mainitsi v. 1798, että kouluja tarvittaisiin, mutta harva asutus esti mainitun ehdotuksen toteuttamisen.⁷⁹ Mainitun seuran tekemä esitys ei lopultakaan johtanut näkyviin tuloksiin, mutta mahdollisesti se muokkasi maaperää papiston keskuudessa laajemman kansanopetuksen hyväksi.⁸⁰

Ajan filantrooppinen henki, jota edustivat saksa-

⁷⁷ *Leinberg*: Gillet Amore Proximi 1786—1812, s. 4 ss. — Mainitun seuran arkiston pääosa on Tukholmassa kuninkaallisessa kirjastossa. — *S. Nilsson*: Samfundet pro fide et christianismo, s. 1 ss. Ks. *Halila*: mt. I, s. 97 ss.

⁷⁸ *Hornborg*: Sammandrag af domkapitlets i Borgå härförinnan otryckta circulärbref 1725—1829, s. 223 s. Consistorii i Åbo circulärbref, I. flocken, kiertokirje 1798 N:o 567 7/11 1736.

⁷⁹ *Alanen*: Ruotsin vallan aikaisesta kansanopetuksesta, s. 78.

⁸⁰ *Wichmann*: mt., s. 54.

laiset J. B. BASEDOW, C. G. SALZMANN ja J. H. CAMPE, sai aikaan, että maallisen tiedon korostus ja hyötyvaatimukset astuivat voimakkaasti esiin seuraavassa meillä tehdyssä koululaitosta koskevassa ehdotuksessa, jolla oli huomattavasti laajakantoisemmat seuraukset kuin edellisillä.⁸¹ Ylä-Satakunnan yläpuolisen kihlakunnan kruununvouti, asessori G. AHLMAN testamenttasi v. 1798 puolet omaisuutensa korkotuloista »käytettäväksi pitäjän opettajain asettamiseksi ja palkkaamiseksi yhteisen kansan ja eritenkin köyhän väestön lasten opettamiseksi Messukylässä ja Tampereen ympärillä olevissa pitäjissä, ei ainoastaan lukemisessa ja kristinopissa sekä, milloin niin haluttiin, kirjoituksessa ja laskennossa, vaan myöskin järjellisen maatalouden tärkeimmissä kohdissa». Testamentin toimeenpanon hän uskoi Suomen Talousseuralle, joka sai siihen laajat valtuudet. Kilpakirjoituksessa,⁸² joka julkaistiin 1.5.1801, pyydettiin ehdotuksia siitä, miten Ahlmanin koulut olisi parhaiten järjestettävissä. Määräaikaan mennessä saapui kolme vastausta ja sen jälkeen vielä kaksi. Parhaimmaksi arvioitiin teologian professori — sittemmin arkkkipiispa — J. TENGSTRÖMIN ja Turun yliopiston teologian apulaisen J. BONSDORFFIN ehdotukset. Talousseura painatti ne ja pyysi sellaisia henkilöitä, joilla oli »tietoa ja halua edistää tätä hyvää asiaa», lähettämään omat vastauksensa. Kuitenkaan vuoteen 1806 mennessä ei tullut yhtään esitystä, mikä osoittanee uneliaisuutta kansanopetuskysymyksessä.

⁸¹ *Hyötyniemi*: Suomen kansanopetuksen historia ennen nyky-aikaista kansakoululaitosta, s. 100.

⁸² Kysymys oli seuraava: »Miten tulee Ahlmanin pitäjänkoulut parhaiten ja sopivimmin perustaa, jotta ne vähimmillä mahdollisilla kustannuksilla parhaiten ja täydellisimmin vastaisivat tarkeitustansa? Mikä huomio on tässä asetettava paikkakunnalle ja kansan luonteelle? Millä tapaa tehdään talousopetus rahvaalle ymmärrettäväksi ja hyödylliseksi? Ja mihin pitäjiin Messukylää lukuunottamatta opetus tulee ulottaa ottaen huomioon seudun tarpeet ja seudun varat?» — Palkintolautakunnan muodostivat kapteeni A. M. Gripenberg, kirkkoherra G. Lilius ja kirkkoherra J. Mollin. *Tengström—Bonsdorff*: Om Ahlmanska Sockne-Skolornes tjenligaste inrättning, esipuhe ja s. 1 ss.

Tengström suositteli koulut kiertäviksi, joissa erityinen huomio kiinnitetään sisäluvun oppimiseen, mikä takaisi oppilaille myöhemmin mahdollisuuden tietojen täydentämiseen. Lukukirjojen suomentaminen täyttäisi sen aukon, joka sillä kirjallisuuden alalla oli erikoisen suuri. Uskonnonopetuksessa oli pyrittävä lapsentajuisuuteen, ja kirjoitusharjoituksen oli autettava lapset ilmaisemaan ajatuksensa kirjallisesti. Laskennossa riittäisi neljä laskutapaa kokonaisluvuilla ja talouskirjanpidon alkeet. Varsinaista maanviljelysopetusta varten oli perustettava erityinen maanviljelyskoulu. Maantiedon ja historian opetus tapahtuisi parhaiten lomahetkinä. Opettajien perusvaatimuksena oli ylioppilastutkinto, suomenkielen hallinta ja valmistautuminen opettajatehtävään sekä tietopuolisesti että käytännöllisesti. Opettajavalmennus tapahtuisi erityisten opettajien johdolla kasvatusopissa, taloudenhoidossa, puutarhan- ja mehiläistenhoidossa, eläinlääkintäopissa, rokotuksessa, luonnonhistoriassa ja siveysopissa. Opettajakokelaan oli lisäksi kuunneltava opetusta kansakoulussa. Valmistunut opettaja saisi hoitaa virkaansa korkeintaan kuusi vuotta, jotka hänen oli lupa laskea hyväkseen siirtyessään pappisuralle.

Bonsdorff taas piti opetuksen päämääränä sydämen sivistämistä, joten kaikenlaista ulkolukua ja pakotusta oli vältettävä. Kansanopetus oli ulotettava myös tyttöihin, sillä »niin kauan kuin ei mitään tehdä naissukupuolen kasvattamiseksi, on kasvatustyön päämäärä vain puoleksi saavutettavissa». Oppiaineina hän mainitsi sisäluvun, kristinopin, maantiedon, kirjoituksen, laskennon, maanmittauksen alkeet, lait, kansalaisvelvollisuudet, terveysopin, ruumiinhoidon, käsityön, laulun ja musiikin. Opettajat saataisiin akateemisen nuorison joukosta, toisen opettajan tuli olla pappi ja toisen taloustiedettä, fysiikkaa ja matematiikkaa opiskellut. Bonsdorff ei siis puhunut mistään alkeiskoulusta, vaan se oli »keskitie pohjakoulun ja korkeamman koulun välillä.⁸³

⁸³ Tengström—Bonsdorff: mt., s. 1. ss.

Kun näitä ehdotuksia verrataan niin havaitaan, että ne poikkesivat melkoisesti toisistaan. Yhteisenä piirteenä on se, että ne kumpikin tähtäsivät maaseudun sivistystason kohottamiseen ja pyrkivät tuomaan kouluun havainnollisuutta ja käytännöllisyyttä. Suurin ero on siinä, että Bonsdorff ulotti kansanopetuksen koskemaan myös tyttöjä ja toi ruumiinkulttuurin opetusohjelmaan. Suoranaista Pestalozzin vaikutusta ei ole vielä havaittavissa, joskin enteenä on mainittava halu tehdä kasvatustyötä positiivisessa hengessä.⁸⁴

Ahlmanin koulut aloittivat toimintansa vasta v. 1811, mutta koulujen tarkoitus jäi lopultakin saavuttamatta, sillä ne muuttuivat tavallisiksi kiertokouluiksi ja myöhemmin kansakouluiksi. Syynä tähän oli se, että ylevillä ihanteilla ei ollutkaan katetta arkielämän keskellä. Kaikesta huolimatta koulut edistivät kahdella tapaa kansanopetusta, nimittäin herättämällä melkoista keskustelua ja osoittamalla, ettei pelkkä sisäluvun ja kristinopin opetus ollut riittävä.⁸⁵ Papiston kannalta oli merkittävää, että Ahlmanin koulut olivat Suomen Talousseuran valvonnassa. Tämä kysymys ei vielä silloin ollut mikään periaatekysymys, joten se ei herättänyt mitään huomiota.⁸⁶ Tengström ja Bonsdorff osoittivat kuitenkin, että heillä oli avarimmat käsitykset mielipiteissä, jotka koskivat kansanopetusta, pedagogisia käsityksiä ja opetuksen monipuolisuutta.

Eräänlaisena ravisteluna yleisen henkisen uneliaisuuden aikana saapui maahamme uusi kansanopetusmenetelmä, jonka apteekkari J. J. JULIN toi mukanaan Englannista, missä hän sai ratkaisevat vaikutteet. Sen nimenä oli »vuoro-opetuskoulu», mutta sen rinnalla käytettiin ehkä yleisemmin nimeä »BELL-LANCASTER-koulu». Metodien olivat kehittäneet

⁸⁴ Halila: Suomen kansakoululaitoksen historia I, Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty, Suomen tiedettä N:o 3, I, s. 122 s.

⁸⁵ Hyötyniemi: mt., s. 116 ss.

⁸⁶ Raitio: Jyväskylän Seminaarin 50-vuotinen toiminta, s. 8.

englantilaiset tohtori A. BELL ja kveekari J. LANCASTER. Opetus tapahtui vuoro-opetusmenetelmän mukaan, missä varttuneemmat oppilaat eli monitöörit opettivat tiedoissaan vasta-alkajia. Tunnuksena olikin »yksi opettaja tuhatta oppilasta kohden». Apteekkari Julin perusti Turkuun v. 1820 Suomen ensimmäisen vuoro-opetuskoulun. Oppiaineina olivat sisäluku, kristinoppi, kirjoitus, laskento, historia ja maantieto.⁸⁷

Miten papisto suhtautui tähän hyvin erikoiseen, ulkomailta peräisin olevaan opetusmenetelmään? Arkkipiispa J. Tengström ja esittelijäsihteeri BÄCK toimivat koulun valvojina, joiden oli annettava lausuntonsa menetelmän mahdollisuuksista Suomessa. Tengström suhtautui siihen aluksi varovaisesti, mutta ryhtyi myöhemmin sitä suosittelemaan. Hänen käsityksensä mukaan sillä oli mahdollisuuksia suurkaupungeissa, mutta pienemmissä kaupungeissa ja maaseudulla sillä ei ollut menestymisen edellytyksiä. Sinänsä se oli hyvä ratkaisu köyhien kansakoululuokkien lasten opettamiseksi. Muissa kouluaineissa sitä ilmeisesti voidaan käyttää, mutta uskonnon ja siveysopin opetuksessa tarvitaan koneellisuuden asemesta opettajan persoonallista panosta. Mainittu komitea ehdottikin koulun siirtämistä Turun tuomiokapitulिन valvontaan, mikä tapahtui keisari ALEKSANDER I:n määräyksestä v. 1824.⁸⁸ Turun pappeinkokouksessa oli metodi keskustelunaiheena v. 1825, mutta papisto totesi sen käytön hankaluuden varsinkin kiertokouluissa monitöorien puutteen tähden.⁸⁹ Myöhemmin 1840-luvulla käytti pastori F. G. HEDBERG — myöhemmin evankelisen herätys-

⁸⁷ *Lahdes*: Ahlmanin koulut, kansankoulujen edeltäjät Tampereen ympäristössä, s. 21 ss.

⁸⁸ *Somerkivi*: Bell-Lancasterin vuoro-opetusjärjestelmä Suomessa, s. 51 ss. *Anthoni*: Jacob Tengström och stiftsstyrelsens i Åbo stift 1808—1832 I, SKST XVIII, s. 243 ss.

⁸⁹ *Handlingar i anledning af Prestmötet i Åbo 1825*, s. 57.

liikkeen perustaja — vuoro-opetusmenetelmää pyhäkoulutyössä.⁹⁰

Huomiota herättää vuoro-opetusmenetelmässä se, että sen periaate oli ristiriidassa pestalozzilaisen ihanteen kanssa, joka pyrki yksilön kasvatukseen mekaanisen massakoulutuksen sijasta. Niinpä Bell-Lancaster-koulut eivät saaneetkaan kannatusta Saksassa ja Sveitsissä.⁹¹

Eräs niistä harvoista, jotka näinä aikoina uskalsivat nähdä kauas, oli Suomen Talousseuran sihteeri, professori C. C. BÖCKER, joka Mnemosynen ahdashenkisen kirjoituksen johdosta teki pestalozzilaisessa hengessä ehdotuksen Ahlmanin koulujen järjestämisestä. Vuoro-opetusmetodilla voitaisiin opettaa sisälukua, kristinoppia, kirjoitusta, laskentaa, maantietoa, historiaa ja luonnontietoa. Sitäpaitsi pitäisi perustaa kansankirjastoja ja lähettää luennoitsijoita eri puolille maata esitelmöimään. Naissivistyksen kohottaminen oli Böckerin erikoisena tavoitteena, sillä maan tulevaisuus riippuu äideistä. Tytöt voisivat esteettisen taipumuksensa kehittämiseksi opetella mm. piirustusta. Mitään opettajaseminaareja ei tarvita, koska rippikoulun käynyt nuoriso opettaisi muita. Tämä »henkinen asevelvollisuus» lyhentäisi huomattavasti kouluaikaa, joka 6—10 vuotiailla lapsilla oli 6 viikkoa ja 10—14 vuotiailla 3 viikkoa vuodessa. Lukutaidon kehittämiseksi pitäisi jokaisen kuitenkin jatkuvasti käydä sunnuntai-koulussa.⁹²

Papiston keskuudessa esitys herätti melkoista huomiota, sillä 16 pappismiestä eri puolilta Suomea lähetti oman vastineensa, joka kuvastaa papiston kantaa 1830-luvun vaiheil-

⁹¹ *Raitio*: Varhaisempi kansanopetus, Suomen kansakoulu 1866 1916, s. 37.

⁹² *Böcker*: Betänkande om de utaf Kejserl. Finska-Hushållnings-Sällskapet på Ahlmanska donations-fondens bekostnad inrättade Skolor, och huru de för detta ändamål anslagna medel lämpeligast kunna användas, s. 1 ss.

⁹⁰ *Ruuth*: Suomen Pyhäkoulun historia, s. 18 ss.

la.⁹³ Huomattavimmat ehdotukset olivat kirkkoherra C. H. STRANDBERGIN, A. J. HIPPINGIN ja kappalaisen J. LA-GUKSEN tekemät. Laajimpia linjoja esitti rovasti Strandberg, joka ehdotti sellaisten vuoro-opetuskoulujen perustamista, joissa sisäluku muodostaisi pohjan muiden aineiden opiskelulle. Muina oppiaineina olivat oikeinkirjoitus, laskento, uskonto, taloustieto, luonnon- ja maailmanhistoria sekä muu yleishyödyllinen tieto. Opettajan tehtävää hoitivat triviaalikoulun apologistiluokan käyneet henkilöt, jotka olivat lisäksi parin kuukauden ajan tutustuneet vuoro-opetustelmään.⁹⁴ Rovasti Hipping taas näki tilanteen kansansivistysrintamalla toivottomana, sillä taloudellisen ahdingon tähden odotettiin vain aineellisen hyvinvoinnin kasvamista. Näin ollen sisäluku ja kristinoppi riittäisivät hyvinkin koulujen opetusohjelmaan, koska muunlaisten koulujen perustaminen oli tarpeetonta. Hipping myönsi kuitenkin kansansivistyksen välttämättömyyden ja näki ratkaisun siinä, että opettajiksi otettaisiin laajemman sivistyksen saaneita lukkareita eli ns. »laulupappeja», jotka voitaisiin vihkiä papeiksi.⁹⁵

Voimakkaimman vastalauseen kansakouluja vastaan esitti Ylivieskan kappalainen J. Lagus — myöhemmin tunnettu herännäisjohtaja — sillä kansakoulut olivat vaarallisia kansan uskonnollisuudelle. »Onnellisempaa olisi, jos parempaa sisälukua lukuunottamatta jättäisiin nykyiselle sivistysasteelle.» Hän myöntyi siihen, että jos mainituissa kouluissa

⁹³ Pappien nimet olivat seuraavat: Kirkkoherrat A. J. Hipping Vihdistä, C. H. Strandberg Lopelta, A. J. Streng Sysmästä, rovastit A. Lüljenstrand yhdessä kappalaisen A. J. Steenin ja pitäjänapulaisen G. J. Kikbergin kanssa Kangasalta, J. Stråhlmann Savitai-paleelta, kirkkoherrat H. J. Mechelín yhdessä kappalaisen G. Lönnbladín kanssa Jaakkimasta, kappalainen A. Mexmontan, pitäjänapulainen M. E. Hageberg, pastori S. Hellsted ja kappalaisen apulainen J. Wahlberg Sääksmäeltä, kirkkoherra C. J. Schäffer Lempäälästä, kappalainen J. Lagus Ylivieskasta ja kirkkoherra C. A. Ignatius Halikosta. Tidning för landshushållare 1828, s. 67 ss., 1829, s. 65 ss.

⁹⁴ Tidning för landhushållare 1828, s. 107 ss.

⁹⁵ Tidning för landhushållare 1828, s. 67 ss.

annettaisiin elävää ja perusteellista uskonnonopetusta, niin voitaisiin ajatella historian ja maantiedon opettamista. Muussa tapauksessa siitä seuraisi vain tapojen turmeltumista ja vapaa-ajattelua.⁹⁶

Papiston keskuudessa oli voimakkaana sellainen käsitys, että laajennetun kansanopetuksen aika ei ollut vielä tullut. Kirkkoherra C. A. IGNATIUS Halikosta esitti perusteellisessa lausunnossaan, että rahvaan heikon sivistyshalun takia ei tarvitse ryhtyä laajentamaan kouluja entisestään. Koska oli ilmennyt suoranaista haluttomuutta sisäluvun ja kristinopin harrastukseen, niin opetusohjelman laajentamisesta ei voi olla puhuttakaan.⁹⁷ Kirkkoherra A. J. STRENG Sysmästä oli sitä mieltä, että ennenkuin mitään muuta käydään rahvaan lapsille opettamaan, oli heidän hankittava sisälukutaito. Maantieto, historia ja luonnonhistoria oli taas jätettävä kunkin omasta harkinnasta riippuvaksi.⁹⁸ Rovasti J. STRÄHLMANN Savitaipaleelta oli tullut negatiivisiin kokemuksiin koulutietoja saaneista talonpojista, koska he usein olivat sekä maanviljelijöinä että käytökseltään muita huonompia.⁹⁹

Papisto ei ilmeisesti vastustanut kansanopetuksen laajentamista vain pelkästä vastustamisen halusta, vaan tarkoituksena oli palauttaa Böckerin ehkä liian teoreettinen mietintö todelliseen tilanteeseen. Kuitenkin sekä Böcker että lausunnonantajat olivat yksimielisiä siitä, että sisäluku muodosti opetustyön pohjan, mihin voitiin liittää kristinopetus. Ratkaisevana seikkana näki papisto kuten varmaan monet muutkin sivistyneistön joukosta, että ilman määrättyjä ehtoja ei kansanopetusta voitu laajentaa sisälukua, kristinoppia, kirjoitusta ja laskentoa pitemmälle.¹⁰⁰

⁹⁶ Tidning för landhushållare 1828, s. 88 ss.

⁹⁷ — ” — 1828, s. 95 ss.

⁹⁸ — ” — 1829, s. 65 ss.

⁹⁹ — ” — 1829, s. 83 ss.

¹⁰⁰ Hyötymiemi: mt., s. 126. Lönnbeck: Folkskoleidéns utveckling i Finland från nittonde århundradets början till 1866, s. 36 s.

3. Hallituksen toimenpiteet.

Aikana, jolloin ei varsinaisesta kansanopetuksesta paljon välitetty, teki hallitus v. 1768 ehdotuksen kirkollisen kansakoululaitoksen järjestämisestä. Sen taustana on nähtävä toisaalta saksalaisten kasvatusmiesten J. J. HECKERIN ja A. von ROCHOVIN ajatus maalaiskoulujen järjestämisestä ja toisaalta hallituksen pyrkimys luoda kansanopetusolot valtakunnallisen suunnitelman mukaan. Maaherra ja tuomio-kapitulit saivat v. 1768 ottaa vastaan kirjelmän, missä näiltä pyydettiin ehdotuksia siitä, miten voitaisiin paremmin kuin tähän asti rakentaa kiinteitä maalaiskouluja, palkata koulumestari, laatia ohjesääntö jne. Pappissääty lähetti kirjelmän, jonka mukaan suuriin pitäjiin oli saatava papiston valvonnassa toimivia lastenopettajia, jotka pitäisivät kiertokoulua. Suurimmat pitäjät olisi jaettava kouluruotuihin. Opettajat saivat olla yksinkertaisia kansanmiehiä tai -naisia, joiden tuli olla jumalaapelkääväisiä ja kunnollisia. Vanhuus ja muuhun työhön kykenemättömyys ei ollut mikään este opettajatehtävään. Oppiaineina mainittiin ulko- ja sisäluku, joihin liitettiin vielä kristinopinkappaleet. Aika ei ollut vielä kypsä tähän. Yleinen mielipide ei hyväksynyt kansanopetusta. Kuningas hylkäsikin suunnitelman, ja se hautautui v:n 1770 kasvatuskomissionin arkistoihin.¹⁰¹

Hallitus koetti eri koulukomissioiden avulla edistää opetusolojen kehitystä 1800-luvun alkupuolella. Sellainen perustettiinkin 1814, ja siihen tehtiin muutoksia seuraavalla vuosikymmenellä, mutta mitään näkyvää se ei saanut aikaan.¹⁰²

4. Papiston uudistusehdotukset.

Suomen kirkolla oli ratkaisemattomana ongelmana vielä v. 1825, miten käytännössä järjestettäisiin se, että 10-vuotiaat

¹⁰¹ *Wilskman*: Swea rikes ecclesiastique werk I, s. 802. *Wichmann*: mt., s. 54.

¹⁰² *Lönbeck*: mt., s. 50.

lapset osaisivat lukea sisältä. Tosin kuninkaan käskykirje vuodelta 1762 kehoitti palkkaamaan lastenopettajia,¹⁰³ ja papiston synodaalikokous Turussa v. 1807 piti välttämättömänä ryhtyä toimenpiteisiin asiain tilan korjaamiseksi,¹⁰⁴ mutta asia ei siitä paljoa edistynyt. Ilmeisesti pestalozzilaisista vaikutteista¹⁰⁵ Siuntion kirkkoherra, rovasti C. H. FORSSMAN ehdotti Turun pappeinkokouksessa v. 1825, että hallitsijan asettama koulukomissio, joka parhaillaan suunnitteli Suomen kouluolojen järjestelyä, saisi tehtäväkseen laatia myös suunnitelman maalaisseurakuntien lastenopetuksen tehostamiseksi. Rovasti Forssman oli sitä mieltä, että jokaiseen pitäjään oli perustettava lastenkouluja, joissa opetettaisiin sisälukua, kristinoppia, kirjoitusta ja laskentaa. Kustannuksista huolehtisi joko valtio tai pitäjän väestö, kuten kuninkaallisessa käskykirjeessä oli määrätty.

Seuranneessa keskustelussa todettiin kansanopetuksen välttämättömyys, mutta pitäjänkouluja pidettiin sopimattomina laajoihin seurakuntiimme. Ainoa mahdollisuus oli palkata kiertäviä koulumestareita, jotka saisivat palkkansa aina siitä kylästä, missä he opetustaan antoivat. Kun vielä puhuttiin pitkistä etäisyyksistä, harvasta asutuksesta ja kansan köyhyydestä, niin todettiin, että rovasti Forssmanin ehdotus oli kaatunut.¹⁰⁶ Näin hylättiin ymmärryksen puutteessa ainoa vuosisadan alkupuolella pappeinkokouksissa tehty ehdotus laajemman kansanopetuksen järjestämisestä.¹⁰⁷

Herännäisyyden muokkaamasta maaperästä nousi pyhäkoulu, jota papisto ryhtyi innokkaasti toteuttamaan. Varsinaisen sysäyksen antoi työlle Nurmijärven silloinen kappalainen J. F. BERGH, joka v. 1832 perusti seurakuntaansa sunnuntaikouluja. Nyt ei ollut enää kysymys laiskojen oppilai-

¹⁰³ *Wilskman*: mt., s. 800 s.

¹⁰⁴ *Protocoll hållit wid Prestmötet i Åbo 1807*, s. 52 ss.

¹⁰⁵ *Haavio*: mt., s. 81.

¹⁰⁶ *Handlingar i anledning af Prestmötet i Åbo 1825*, s. 55 ss.

¹⁰⁷ *Haavio*: mt., s. 81.

den opettamisesta sunnuntaikoulussa, kuten Tengströmin aikana, vaan kristillisen rakkauden elähyttämien maallikoiden pitämistä lasten hartaushetkistä.¹⁰⁸ Pian levisivät pyhäkoulut moniin seurakuntiin, sillä olihan kysymyksessä tehokas rippikoulun valmistuslaitos. Kun kansanopetuskeskustelu vähitellen laajeni, niin pyhäkoulu houkutteli papistoa kahteen seikkaan: Ensiksi laatimaan koulumuotoa, jolla ei ollut niin korkeita päämääriä kuin kansakoululla, ja toiseksi pystyttämään kirkollista koulua kansakoulun rinnalle.¹⁰⁹

Kansanopetuksella oli 1800-luvun alkupuolella puhtaasti kirkollinen päämäärä: valmistaa oppilaita rippikouluun. Opetus pyrki sentähden keskittymään ulkolukuun, jolla varmistettiin pohja rippikoulun opetukselle. Suurimpana heikkoutena oli näihin aikoihin opettajavalmistuksen puutteellisuus. Ne uudet virtaukset, jotka synnyttivät joukon uudistusehdotuksia, olivat pääpiirteissään papistolle vieraita. Siksi ne eivät paljoa järkyttäneet sen mielipiteitä, joiden mukaan kansanopetusolot pitäisi säilyttää ennallaan. Tästä olisi ilmeisesti ollut aikaa myöten vaarallisia seurauksia, sillä kansanopetus oli vähällä pirstoutua monien yksityiskoulujen käsiin, joiden mahdollisuudet olivat lopultakin rajoitetut. Ainoa papiston kannattama ja toteuttama uudistus oli pyhäkoulu, joka kuitenkin palveli entistä päämäärää — rippikouluun valmistamista.

III. PAPISTO JA KANSAKOULUAJATUS VUOSINA 1840—1856

1. Kansakoulukysymys papiston näkökulmasta 1840-luvulla.

Koko tämän aikakauden tunnukseksi sopivat silloisen valtiomiehen F. LANGENSKIÖLDIN sanat: »Maamme todellinen etu vaatii nykyisin välttämään kaikkia uutuuksia, kun

¹⁰⁸ Ruuth: Suomen Pyhäkoulun historia, s. 25 ss.

¹⁰⁹ Halila: mt. I, s. 173.

sitä vastoin vanhaa on korjattava parhaan taidon mukaan.»¹¹⁰ Huolimatta tästä kulttuuripolitiikkaa sävyttävästä peruskemystä oli monia seikkoja, joiden johdosta kansakouluksien murtautui julkisuuden valokeilaan 1840-luvulla. Pestalozzin kasvatusopilliset aatteet olivat tulleet yhä tunnetummiksi. Helputukset suomalaisen kirjallisuuden julkaisemisessa aiheuttivat sen kansanvaltaistumisen. Kansamme johtavat piirit alkoivat vähitellen oivaltaa jotain kansanopetuksen tarpeellisuudesta. Toisaalta oli kuitenkin olemassa jatkuva jännitystila kirkon ja valtion yhdenmukaisen kulttuuripolitiikan ja eurooppalaisten sivistysihanteiden välillä. Herätteitä antavasti vaikutti Suomessa se, että Skandinavian maat olivat saaneet tai saivat juuri näinä aikoina omat kansakoululaitoksensa. Tanskassa perustettiin kansakoulu jo vuonna 1814, Norjassa 1827 ja Ruotsissa 1842. Viimeksimainitusta käydyn keskustelun mainingit tuntuivat meilläkin.¹¹¹

Mielipiteiden vaihtoa käytiin sanomalehtien palstoilla, joita täydensivät valtion ja kirkon viralliset kannanotot. Keskustelu jakautui pääpiirteissään kahteen jaksoon, jolloin vuosikymmenen alkupuolella vaihdettiin mielipiteitä siitä, oliko kansakoulu tarpeellinen, ja jälkipuoliskolla siitä, millaiseksi tulevan kansakoulun organisaatio tehtäisiin.

Keskustelun avauksen suoritti jo vuonna 1839 Borgå Tidning, joka useassa numerossaan tarkasteli ensin Suomessa kansanopetusta jakavia kouluja, joista voitiin käyttää nimeä kansakoulu. Kirjoittajan käsityksen mukaan sisäluku, kirjoitus, laskento, kristinoppi, historia, maantieto ja mahdollisesti eräät muutkin aineet kuuluivat näiden koulujen opetusohjelmaan.¹¹² Samana vuonna teki muuan nimimerkki »— r» selkoa samassa lehdessä Ruotsin kansakouluehdotuksesta ja sen valmisteluista. Hän huomautti siitä, että meillä olivat

¹¹⁰ *Osmonsalo*: Fabian Langenskiöldin valtiollinen elämäntyö I, s. 154 ss.

¹¹¹ *Halila*: mt. I, s. 173 ss.

¹¹² BT 1839 N:o 1, 2, 6, 7, 14, 18, 34, 61.

käräjä- ja pitäjäntuvat tyhjinä suurimman osan vuotta, vaikka niitä voitaisiin käyttää paljon hyödyllisemmin. Tämän varovaisen vihjauksen kansakoulujen järjestämiseksi hän perusteli sillä, että kansakoulu vähentäisi yleistä rikollisuutta.¹¹³

Mielenkiintoisena seikkana tässä keskustelun alkuvaiheessa oli se, että papisto asettui jyrkästi vastustamaan kansakoulua. Ensimmäisenä pappismiehenä tästä käytti puheenvuoron Hammarlandin kirkkoherra P. U. F. SADELIN, joka Helsingfors Tidningar'issa tuomitsi vuosina 1840 ja 1841 uusimmat kasvatusvirtaukset täydelleen epäonnistuneiksi; niistä hän erikoisesti mainitsi Basedowin ja filantrooppien yritykset. Kansakouluista hänellä oli vain yksi mielipide: »Kansakouluja ei saa olla olemassa.» Syynä tähän jyrkkään kannanottoon oli se, että Suomen kansan sivistys oli sangen korkealla tasolla, sillä lukutaito oli nyt jo aivan yleinen. Sitäpaitsi oli kansan keskuudessa niitä, jotka osasivat sekä lukea että kirjoittaa. Sadelin antoi siitä tunnustuksen »mainioille kansakouluille, joita meillä on joka talossa maalla, missä äiti ja isä ovat opettajia. Poistakaamme nämä koulut, ja yksi perheen ja yhteiskunnan varimmista perustuksista joutuu turmioon.»

Samaa mieltä oli myös Jomalan kirkkoherra J. G. CHYDENIUS, joka nimimerkin »— de —»¹¹⁴ turvin kirjoitti Åbo Tidningar'issa vuonna 1841. Hän kysyi: »Mikä on kansan-

¹¹³ »Männe ej fånghusens antal i socknarne framdeles kunde minskas, om man bygde skolhus?» BT 1939 N:o 51, 52. — Millaiseksi muodostui papiston osuus tässä keskustelussa? Koska useimmat kirjoittivat lehtiin nimimerkkien turvin, niin heidän henkilönsä jää hämärän peittoon. Joidenkin kohdalla on tyydyttävä vain olettamuksiin. Sitä tärkeämmiksi muodostuvat ne harvat papit, joiden nimimerkit olen onnistunut selvittämään. — Tämä sanomalehtikirjoittelu antaisi aiheen jo itsenäisen tutkielman tekoon sinänsä. En yritäkään vastata siihen tyhjentävästi, vaan tuoda siitä esille joitakin piirteitä. *Kallio*: Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885, s. 423. *Colliander*: Suomen kirkon paimenmuisto I. SKST VIII, s. 83.

¹¹⁴ *Kallio*: mt., s. 131. *Colliander*: mt., s. 5 s., 176, 986.

sivistyksen päämäärä?» Vastauksessaan hän totesi, että »useimmissa tapauksissa ei pidä ylittää puhdasta kristinopintaitoa, joka saavutetaan lyhyestä raamatunhistoriasta ja katekismuksesta, jotka molemmat opinkappaleet lapsi voi ja sen tulee oppia kotona». Hän ei pitänyt kansakouluja ainoastaan tarpeettomina, vaan myös vahingollisinakin. Hän perusteli tämän väitteensä sillä, että »rahvaan tehtävä ja toiminta on yleensä määrätty ja enimmäkseen koneellinen ja riippumaton kirjallisesta sivistyksestä, vieläpä niin pakottava, ettei kirjallisiin harrastuksiin ole aikaa. Jos hänelle vapaapäivä tulee, niin on se parhaiten käytettävä kristinopissa edistymiseen kuin politikoimiseen ja lain selvityksiin. Lasten tulee siis aikaisin tarttua tavallisiin tehtäviinsä karjanhoitoon ym. ja loma-aikoina paremmin tottua tulevaan ammatitiinsa kuin koulussa turhaan kuluttaa aikaansa. — — — Näen siis kansakoulussa vain kasvatuslaitoksen onnenonkimiseen, hienompaan petollisuuteen, ruotsalaiseen villitykseen ym. siveelliseen rappeutumiseen.» Sellaisissa tapauksissa, joissa koti ei pysty antamaan opetusta, niin »onpa varmaan naapurissa mummoja, joilla on sekä aikaa että kykyä herättää lapsen sydämessä Jumalanpelon siementä ja joitten luona koulunkäynti on paljon enemmän tarkoitustaan vastaava kuin kylä- ja pitäjänkouluissa».¹¹⁵ — Seuraavan vuosikymmenen alussa sama kirjoittaja edelleen puolusti kantaansa. Åbo Underrättelser'issä julkaisemassaan kirjoituksessa hän väitti, että kotiopetus muodosti pohjan, joka vanhempien oli itsensä hoidettava. Niinpä hän piti arveluttavana sitä seikkaa, että koulut vapauttivat vanhemmat opetusvelvollisuudesta ja lastenhoidosta, jotka heille ehdottomasti kuuluivat. Pikkulasten koulut aiheuttivat sen, että lapset vieraantuivat kodeistaan ja he joutuivat tielle, jonka tunnusmerkkejä ovat köyhälistö, roskaväki, kuritushuone, dema-

¹¹⁵ *Chydenius: Om Folk-Skolor. ÅT 1841, N:o 32. Sama, Om folklärare och folkskolor, ÅT 1841, N:o 58.*

gogische Umtriebe, sosialismi jne. Sentähden hän huudahtikin: »Vain siellä, missä jo on roskaväkeä, voivat pikkulastenkoulut olla tarpeellisia!» Yhtä arveluttavana hän piti pitäjänkoulujenkin toimintaa.¹¹⁶ — Seuraavassa numerossa lehden toimitus ilmoitti, ettei se voi yhtyä kaikkiin kirjoittajan esittämiin näkökohtiin.¹¹⁷

Yhtä jyrkkiä olivat myös viralliset kannanotot kansakoulukysymykseen nähden. Keisari oli vuonna 1835 asettanut koulukomissionin, jonka jäseninä olivat prokuraattori, salaneuvos C. WALLEEN, arkkipiispa E. G. MELARTIN,¹¹⁸ tuomiorovasti M. ALOPAEUS, valtioneuvokset C. F. RICHTER ja HISING sekä pedagogina tunnettu A. A. LAURELL. Koulukomissio päätti vuonna 1841, että kansanopetuslaitos oli pysytettävä ennallaan. Kansakouluja ei tarvita, koska papisto huolehti uskonnonopetuksesta alempien kansanluokkien keskuudessa. Ne harvat koulut, joissa rahvaan lapset kävivät, oli pysytettävä entisessä muodossaan, koska komissio ei voinut »epäillä missään tapauksessa niiden hyödyllisyyttä».¹¹⁹

Kirkon virallinen kanta oli vuonna 1842 pidetyissä molempien hiippakuntien synodaalokokouksissa kansakoulujen perustamista vastaan. Porvoossa kiinnitettiin huomiota kirkollisen opetuksen parantamiseen, mutta kansanopetuksen laajentamista ei otettu puheeksi. Niinpä piispa C. G. OTTELIN¹²⁰ lausui avajaispuheessaan Suomen kirkon voiman olevan siinä, että »jokainen isä ja äiti kykenee opettamaan lapsensa lukemaan Jumalan sanaa ja painamaan sen ainakin muistiin». Huolimatta koulumestareiden vähyydestä »meillä on

¹¹⁶ *Chydenius*: Om Småbarnskolor. ÅU 1850, N:o 12.

¹¹⁷ ÅU 1850, N:o 13.

¹¹⁸ Nikolai I oli nimittänyt Tengströmin jälkeen arkkipiispaksi professori E. G. Melartinin, jonka nimitys ei tapahtunut papiston toivomuksesta. Melartin oli ilmeisesti keisarin suosiossa, mutta nimitys oli laitton. *Bergroth*: Suomen kirkko II, s. 655 ss.

¹¹⁹ *Pärssinen*: mt., s. 597 ss.

¹²⁰ *Ottelin*inkin piispaksi nimitys oli laitton, koska hän oli neljännellä sijalla vaalissa. *Bergroth*: mt. II, s. 663.

äitejä, jotka ompelupöytänsä tai rukkinsa ääressä istuessaan kiinnittävät aapiskirjan ja lapsen sivulleen». Ottelin vertasi tätä kotiopetusta henkevyytensä ja sydämellisyytensä puolesta kuin »äidinmaitoon imeväiselle». Näin ollen ei tarvita mitään koulumestareita antamaan tiedon alkeita, koska sitä olisi pidettävä vain »hätävarana» sellaisille, jotka eivät saa vanhempiensa toimesta opetusta kotonaan. Vasta sen jälkeen, kun lapset kasvaisivat suuremmiksi, voitaisiin ajatella koulumestareita. — Tämä alkuopetusta käsittelevä puhe ei siis kehoittanut hankkimaan lisää koulumestareita, mutta se myönsi, että pappien oli kehoitettava heitä pitämään kierto-koulua, kosa se sopi parhaiten meidän oloihimme seurakuntien laajuuden tähden.¹²¹

Turussa pidettiin myös vuonna 1842 synodaalikokous, mutta siellä ei tehty mitään päätöksiä kansanopetuksen laajentamiseen nähden.¹²²

Papiston keskuudesta ei tänä aikana löytynyt moniakaan, jotka olisivat uskaltaneet nostaa äänensä kuuluville kansakoulujen puolesta. Eräs heistä oli Ulvilan rovasti — suomalaisen sanakirjan tekijä — professori G. RENVALL. Julkaisemassaan Suomen kieliopin esipuheessa hän esitti ohjelmansa, jonka mukaan säätyhenkilöiden ja sivistyneistön oli toimittava »sellaisten koulujen perustamiseksi rahvaan lapsia varten, joissa opetettaisiin ainoastaan suomenkielellä työväenluokalle välttämättömiä aineita». Varsinainen kansa oli jäänyt tähän mennessä sivistyksestä osattomaksi, koska kouluopetus oli tapahtunut ruotsinkielellä. Papiston toimesta olivat sisäluvun- ja uskonnonopetus päässeet juurtumaan kansaan, mutta ne eivät yksin riittäneet. Renvall osoitti herännystä sosiaalista mieltä ja rakkautta kansaansa kohtaan, kun hän arvosteli kirkollista kansanopetusta: »Jokaiselle kansalaiselle sen ohessa tarpeellisen järjen kehittäminen ja

¹²¹ Ecclesiastiskt Litteraturblad 1843, N:ot 1, 2. Borgå Domkapitels Cerculärbref III 1840—1844. Kiertokirje 7.9.1842 N:o 122.

¹²² Handlingar i anledning af prestmötet i Åbo 1842, s. 24 ss.

erinäisten yhteiskunnallista elämää varten, myös työtätekeville ja elinkeinoja harjoittaville tarpeellisten käytännöllisten taitojen, kuten kirjoitus- ja laskutaidon opettaminen on suomalaiseseen rahvaaseen nähden melkein kokonaan laiminlyöty.» Paitsi tätä seikkaa, oli vallalla vihamielisyys herrasluokan ja rahvaan välillä, joka haittasi yleisten asioiden käsitteilyä. Ainoa ratkaisu oli hänen mielestään löydettävissä siitä, että suomenkielen asemaa parannettaisiin.¹²³

Kun muut vielä tänä aikana keskustelivat siitä, oliko kansakoulu tarpeellinen, niin Finströmin kirkkoherra F. F. von KNORRING esitti vuonna 1842 hyvin omaperäisen koulu-suunnitelman Åbo Tidningar'in palstoilla. Tämä osoitti, että hän oli niinä vuosina eräs maamme huomattavimmista koulukysymyksen tuntijoista papiston keskuudessa. Hänen mielestään kasvatustyön perustan muodosti koti, missä isän ja äidin tehtävänä oli opettaa lapsilleen uskonnon perusteet. Sen jälkeen lapset pääsivät ns. pikkukouluihin, joita olisi sekä maaseudulla että kaupungeissa. Näissä opittaisiin uskontoa, äidinkieltä, maantietoa, luonnonhistoriaa, maataloutta, laskentaa, kaunokirjoitusta ja sisälukua. Koulujen päätarkoituksena oli kasvattaa yhteiskunnan jäseniä uskonnollisessa hengessä. Tämän jälkeen opetus jakaantui siten, että kutakin ainetta opetettaisiin omassa koulussaan. Tunnuksena olikin: »Hvar sak för sig.» Kansakouluista puhuessaan hän käytti nimeä »försöksskola» — korkeakoulu.¹²⁴ Knorring uskoi, että jos kaikki ihmiset joutuisivat sivistyksen vaikutuspiiriin, niin raakuus ja paheet vähenisivät. Erittäin huomattava oli hänen ehdotuksensa naissivistyksen edistämiseksi, mihin tarkoitukseen oli järjestettävä erityisiä naisväenkouluja. Naisen valtio oli koti, missä hänen valtansa oli suurompi kuin miehen yhteiskunnassa. Ammattiopetuskin oli naisille välttämätön, minkätähden hän kannatti myös käsi-

¹²³ *Renvall*: Finsk språklära, s. IV s.

¹²⁴ Tässä ei ole mahdollista käsitellä kaikkia *Knorringin* tekeviä koululaitosta koskevia ehdotuksia.

työkoulujen perustamista. Kaikkiin luetteleмиinsa koulu-
muotoihin hän tahtoi antaa jokaiselle lapselle mahdollisuu-
den osallistua.¹²⁵

Joukko sivistyneistöön kuuluvia kansalaisia osallistui
ilmeisesti myös keskusteluun, joka vastusti valtiollis-kirkkol-
lista sivistyspoliittista näkemystä. Kuitenkin oli todettavissa,
etteivät nämä kirjoitukset vielä tulleet varsinaisen kansan
tietoon. Niissä yritettiin päästä keskustelemaan kansakoulu-
kysymystä, mutta ne eivät saaneet vielä riittävää vastakai-
kua yleisön taholta. Papiston mielipiteen mukaan ei kansa-
koulua tarvittu Suomessa, joskin joitakin hajaääniä esiintyi,
mutta ne eivät saaneet vielä yleisempää kannatusta.

Hyvänä lisänä käynnissä olevaan keskusteluun oli lakitie-
teen professori J. J. NORDSTRÖMIN kirkkolakiehdotus v.
1845. Sen mukaan vanhempien tai holhoojien oli pidettävä
huolta siitä, että heidän lapsensa saivat kotona opetusta
evangelisen uskontonsa pääkappaleissa. Papiston tehtävänä
oli valvoa, että tätä määräystä noudatettiin seurakuntalais-
ten keskuudessa. Jos tavattiin sellaisia vanhempia, jotka
ehdoin tahdoin rikkoivat määräyksiä, niin heitä oli ensin
kehoitettava hyvällä täyttämään velvollisuutensa, mutta jos
siitä ei ollut apua, niin heitä oli rangaistava sakolla. Kappeli-
seurakunta voisi yhdessä emäseurakunnan kanssa järjestää
lastenopetuksensa. Tuomiokapitulin olisi harkittava, milloin
kaksi naapuriseurakuntaa voisi pitää yhteistä koulua. Näissä
maalaiskouluissa pitäisi oppiaineissa rajoittaa sisälukuun,
raamatunhistoriaan, kirjoitukseen, neljään laskutapaan koko-
naisluvuilla ja kirkkolauluun. Mikäli tämän lisäksi haluttai-
siin lisäaineita, niin se pitäisi jättää pitäjänkokouksen rat-
kaistavaksi, jonka päätettäväksi jäisivät myös sellaiset asiat
kuin opettajien palkkaus, kouluajat, koulumaksujen kerää-

¹²⁵ *F. P. von Knorring*: Undervisningsverk, ÅT 1842, N:o 25, 26,
27. *Leimberg*: mt., s. 57. *Hornborg*: Åbo Erkestifts Matrikel, s. 425.

minen ja periaateratkaisu siitä, toimisiko koulu kiinteänä vai kiertävänä.¹²⁶

Nordströmin kirkkolakiehdotus herätti vilkkaan polemiikin sanomalehdistössä erityisesti heränneen papiston ja liberaalisen lehdistön taholta. Syynä oli se, että ehdotuksen sisältö oli lähinnä konservatiivinen ja pohjautui oleviin oloihin, sillä Nordström oli enemmän menneisyyteen perustuvan historiallisen näkemyksen sitoma kuin radikaalinen reformaattori.¹²⁷

Morgonbladet käsitteli asiaa laajahkossa kirjoitussarjassa, missä korostettiin sitä, että opetuslaitos pitäisi tehdä kunnalliseksi.¹²⁸ Sanomalehti »Saima» taas kannatti kiinteiden koulujen perustamista.¹²⁹

Yhtyen Snellmanin alkuunpanemaan sanomalehtikeskusteluun esitti silloinen sanomalehtimies ja lehtori — myöhemmin arkkipiispa — T. T. RENVALL ehdotuksen kansakoulujen järjestämisestä silloisten olojen pohjalle. Tämä kirjoitus oli mainitun vuosikymmenen huomattavimpia lausuntoja tästä asiasta.¹³⁰ Artikkelisarjassaan Vasa Tidning'issä 1846 hän lähti siitä, että kansan omassa keskuudessa oli heräämässä sivistyshalu, mistä oli todisteena talonpoikien lastenopetuksen hyväksi antamat lahjoitukset, heräävän kansallistunnon esiinmurtautuminen ja herännäisyyden leviäminen. »On siis tullut aika perustaa kansakouluja», huudahti Renvall. Lapsille voitaisiin opettaa sisälukua, uskontoa, kirjoitusta, laskentaa, maantietoa, isänmaanhistoriaa, äidinkielen kieli-

¹²⁶ Nordström: Förslag till Kyrkolag för Storfurstendömet Finland, jemte Motiver och Betänkanden, s. 19 s., s. 164 s. ja s. 225.

¹²⁷ Palmén: 1869 vuoden kirkkolain vanhemmista esitöistä, SKST IV 1914, s. 65 ss. E. Kansanaho: Suomen evankelisluterilaisen kirkon itsehallinto, SKST 55, s. 77 ss.

¹²⁸ Mbl 1846, N:o 16—20, 28.

¹²⁹ Saima 1846, N:o 12, 18.

¹³⁰ Lukijoittensa mielenkiinnon herättämiseksi hän oli julkaisut kuvauksia ulkomaiden kansakouluoloista. WT 1846, N:o 35, 36, 43, 44. Lisäksi hän julkaisi selostuksen kansansivistyksen kohottamiseksi tehdyistä yrityksistä. WT 1847, N:o 42. Vrt. Paunu: mt., s. 67.

oppia ja kotimaisia runoja. Kansakoulun tehtävänä oli »sydämen ja ymmärryksen jalostaminen. — — Useimmissa ihmisissä se tulee näkyviin hyvin heikosti, mutta herätä ja ruoki sitä, niin se on murtautuva esiin voimalla, joka johdattaa autuuteen niin taivaassa kuin maanpäällä.» Sivistyksen merkitys oli siinä, että se »antaa sielulle sen voimakkaan yritteliäisyyden, tarmon ja joustavuuden, joka panee ihmisen käyttämään hyväkseen perittyjä mahdollisuuksia ja parantamaan asemaansa elämässä». Koulun tehokas hyväksikäyttö vaati, että olisi perustettava pedagogiselle pohjalle seminaareja, sillä »opettaja on koulun elämän periaate». Lukkarit sitä vastoin olivat aivan sopimattomia opettajan tehtävään. Valtion velvollisuutena olisi huolehtia koulujen perustamisesta ja kustannuksista sellaisilla seuduilla, jotka köyhyyden tähden eivät siihen pystyisi. Näin ei köyhimmilläkään paikkakunnilla lasten tarvitsisi jäädä vaille kouluopetusta. Käytännöllisesti katsoen koulua tarvittaisiin jokaisessa kylässä, mutta maan laajuuden tähden siihen ei ole mahdollisuuksia.¹³¹

Kirkon viralliseksi kannaksi jäi 1840-luvulta vuosikymmenen alussa tehdyt päätökset kansanopetuksen suhteen. Ylemmän papiston taholla pidettiin ilmeisesti sanomalehdistössä julkaistuja ehdotuksia liian radikaalisina, jotta niitä olisi voinut hyväksyä. Keskustelu osoitti kuitenkin, että puhdasoppisuuden ajalta periytyvä vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri, jolle oli tunnusomaista valtiollisen ja kirkollisen elämänpiirin yhteensulautuminen, oli alkanut rakoilla.¹³² Alemman papiston piiristä lausutut ehdotukset eivät päässeet vaikuttamaan muuta, kuin että se osoitti papiston kiinnittäneen huomiota kansakoulukysymyksen kehitykseen.

2. Kansanvalistuskomitean mietintö.

Kansanopetus joutui 1850-luvun alussa käännekohtaan,

¹³¹ WT 1846, N:o 1—3, 8, 9, 14.

¹³² *Juva*: Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869, s. 42 ss. *Pannu*: mt., s. 7 ss.

sillä hallitus ryhtyi toimenpiteisiin sen järjestämiseksi. Euroopassa sattuneet levottomuudet vuonna 1848 saivat aikaan hallitsevissa piireissä voimakkaan taantumuksellisen hengen. Pelättiin näet, että Suomessakin syntyisi samanlaisia vapaudenharrastuksia. Eräänä keinona kansan kurissa-pitämiseksi oli pitää kansa siinä käsityksessä, että voimassa oleva valtiojärjestelmä oli ainut oikea. Kuvaavaa mainitulle ajalle oli, että kansanopetuskysymys kuului poliisitoimen piiriin »nykyisin Euroopassa vallalle päässeen ajatustapojen sekaannuksen vuoksi». Vuonna 1851 asetti näet kenraalikuvernööri A. S. MENŠHIKOFF kansanvalistuskomitean, joka sai tehtäväkseen mm. löytää keinoja yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja köyhäinhoidon parantamiseksi. Tarkoituksena oli kuitenkin vastustaa ulkomailta tulevia radikaalisia virtauksia. Hallitsijan kerrotaan määränneen »hyvän järjestyksen kohottamiseksi kansan keskuudessa omistamaan suurempaa huomiota nuorison uskonnolliseen kasvatukseen, koska voimassa olleet säädökset, vaikka papiston kyllä uskottiin täyttäneen hyvin tehtävänsä, olivat Suomen väkiluvun lisääntymiseen, teollisuuden kehittymiseen sekä Euroopan silloisessa ajattelutavassa vallinneeseen harhasuuntaan nähden riittämättömät».¹³³

Komitean nimenä oli »Maan uskonnollisen kansanvalistuksen edistämiskomitea», jonka puheenjohtajana toimi senaattori L. G. HAARTMAN. Jäseninä olivat arkkipiispa K. BERGENHEIM, piispat O. G. OTTELIN ja R. V. FROSTERUS, hovioikeuden presidentit O. F. RICHTER ja G. C. MANNERHEIM sekä Viipurin läänin kuvernööri KASIMIR von KOTHEN. Mietinnössä todettiin, että kansan uskonnollista opetusta oli parannettava rikollisuuden lisääntymisen johdosta. Vanhempien oli opetettava lapsensa lukemaan aapista ja katekismusta. Jokainen seurakunta tarvitsi lukkarinkou-

¹³³ Ministerivaltiosihteerin viralliset asiakirjat 1851, akti 31 VA. Halila: mt. I, s. 192 ss.

lun, koska ei ollut takeita siitä, että kodit pystyisivät antamaan riittävää opetusta. Lukkarin opetusvelvollisuuksiin kuului sisäluku, katekismus, raamatunhistoria, kirjoitus ja laskento. Tarkoituksena oli lasten ajatuskyvyn kehittäminen sekä uskonnollisessa että siveellisessä suhteessa ja heidän harjoittamisensa työhön, järjestykseen ja kuuliaisuuteen. Köyhien lasten koulunkäynnin turvaamiseksi tarvittiin vaivaskassan apua. Papiston tehtävänä oli valvoa tätä seurakunnallisella pohjalla toimivaa kansakoulua, jonka pohjimmaisena pyrkimyksenä oli valmistaa oppilaita rippikouluun. Maanomistajille luvattiin mahdollisuus perustaa alustalaisilleen yksityisiä kouluja, joissa voitaisiin antaa myös ammattiopetusta ja käsityönohjausta. Nämäkin koulut kuulusivat papiston valvontaan. Jokaiseen hiippakuntakaupunkiin pitäisi perustaa seminaari, jonka oppilaita pääsisivät ne 18-vuotiaat nuorukaiset, joilla ei ollut sellaista ruumiinvikaa, joka tekisi heidät sopimattomiksi opettajan tehtävään. Pääsyvaatimuksena oli lauluääni, katekismuksen tunteminen, sisäluku-, kirjoitus- ja laskutaito. Kussakin seminaarissa toimisi kaksi opettajaa, joista toinen johtajaopettajana saisi opettaa kaikkia lukuaineita, toinen taas huolehtisi musiikin ja laulun opettamisesta. Johtajan palkka ehdotettiin 400:n ja musiikinopettajan 150:n hopearuplan suuruiseksi. Virkavuosiin nähden oli johtajaopettaja rinnastettava papistoon ja musiikinopettaja kanttoriurkureihin. Kustannukset kutakin seminaaria kohden nousisivat Turussa 1100, Porvoossa 875 ja Kuopiossa 850 hopearuplaan.¹³⁴

Kun ehdotus valmistui 1853, ei se koskaan toteutunut, sillä niihin aikoihin Venäjä oli ns. »itämäisen sodan» kynnyksellä. Vallinneen poliittisen tilanteen tähden ei ruhtinas Menšhikoff ehtinyt puuttua siihen lainkaan.¹³⁵ Kenraalikuvernööri, kreivi BERG kirjoittikin: »Nyt ei ole aika toteuttaa mitään uudistuksia kirkollisessa kansanopetuksessa, minkä

¹³⁴ Lönnbeck: mt., Liite A.

¹³⁵ Halila: mt. I, s. 197.

takia tämä kysymys lykätään siksi, kunnes rauha on palautettu.»

Kirkon taholta pelättiin koulujen heikentävän kotien vastuuta opetustyössä, koska koulu nähtiin vain kotikasvatuksen hätäratkaisuna. Huolimatta suunnitelman vanhoillisuudesta siinä oli kuitenkin jo näkyvissä uusia pedagogisia virtauksia, jotka olisivat edistäneet kansanopetusta vain rajoitetuin tavoittein. Piispojen mielipiteen ymmärtämiseksi oli otettava huomioon kaksi seikkaa. Ensiksi, että heidän mielipiteensä kansakoulukysymyksestä oli esityksen mukainen, kuten myöhemmin tulemme näkemään, ja toiseksi, että vallitseva taantumuksellinen henki valtion johdossa määräsi piispojen kannanoton.¹³⁶ Ehdotuksen saama hiljainen hautaus oli ilmeisesti onneksi kansakoululaitoksen tulevalle kehitykselle. Käytännössä näet sen toteuttaminen olisi merkinnyt tien sulkemista kansakoulun tulevaisuudelta toistaiseksi.¹³⁷

3. Tuomiokapitulien lausunnot vuonna 1856 ja yleisöltä tulleet vastineet.

Ratkaisevan käänteen sai kansakouluasia v. 1856, jolloin keisari ALEKSANTERI II oli vierailulla Suomessa. Senaatin istunnossa 24.3.1856 hän teki kauppaa, merenkulkua, teollisuutta, kulkulaitosta ja virkamiesten palkkausta koskevien asioiden joukossa myös esityksen siitä, »miten voitaisiin hel-

¹³⁶ Haavio: mt., s. 109. Kukin silloisista piispoista ole valittu virkaansa — vaikka he eivät olleet ensimmäisellä vaalisijalla — ilmeisesti valtiollisen kantansa ja herännäisyyttä vastustavien mielipiteittensä vuoksi. Arkkipiispa Bergenheim toimikin valtiollisissa asioissa arkana ja vallitsevan tilanteen mukaisesti. *Bergroth*: mt., s. 658 ss. *M. Rosendahl*: Suomen herännäisyyden historia XIX:llä vuosisadalla III, s. 550 ss. — Bergenheim ja Frosterus oli valittu 2. ja Ottelin 4. vaalisijalta. Jostain syystä *M. Alopaeus* peruutti hakemuksensa ja Ottelin valittiin laittomasti piispaksi Porvooseen. *Rosendahl*: mt. II, s. 221 s. — Kukin näistä piispoista suhtautui torjuvasti herännäisyyteen, joskin Frosterus kaikkein lievimmän. Ilmeisesti Alopaeuksen luopumisen syynä oli ulkonainen painostus tai oma käsitys siitä, ettei hän kuitenkaan voi toimia vallanpitäjien mieliksi.

¹³⁷ *Lönbeck*: mt., s. 77.

pottaa kansansivistystä tarkoittavien koulujen järjestämistä maalaiskunnissa». Senaatti päätti antaa kysymyksen kirkollisasiaintoimikunnan valmisteltavaksi, joka pyysi tuomiokapituleilta lausuntoa asiasta.¹³⁸

Tuomiokapitulien vastaukset saapuivatkin jo lokakuussa samana vuonna. Merkillepantavaa oli, että piispat Bergenheim, Ottelin ja Frosterus olivat edelleen tuomiokapitulien esimiehiä. Edellisellä vuosikymmenellä käyty vilkas keskustelu ei näyttänyt vaikuttaneen kirkon viralliseen kannan määrittelyyn. Lausunnot olivat melkein kopioita vuoden 1851 kansanvalistuskomitean mietinnöstä.¹³⁹ Tuomiokapitulien tarkoituksena oli vain korostaa vallitsevia, kansanopetusta koskevia asetuksia, että ne »uudestansa seurattaviksi teroitettaisiin ja muutamissa kohdissa likemmin sovittettaisiin ajanolojen mukaan». Euroopassa vallitsevasta kansansivistysaatteesta, joka meilläkin oli tunnettu, ei näissä tuomiokapitulien mietinnöissä näkynyt jälkeäkään.

Turun tuomiokapitulin lausunto oli perusteellisin. Sen mukaan »kansakoulun» oli toimittava rippikoulun valmistuslaitoksena etenkin sellaisia lapsia varten, jotka eivät saaneet kotiopetusta. Esityksessä todettiin, että »koska useimmissa tapauksissa jatkuva kristinopin opetusta ei voida kodin piirissä joko itse vanhempien tai heidän lastenopettajiensa kykenemättömyyden tai puuttuvan halun takia antaa siten, kuin rippikoulua varten tarpeelliseen oikeaan valmistumiseen

¹³⁸ » — — — de présenter un projet sur la manière de faciliter aux communes des campagnes l'organisation d'écoles élémentaires et rurales pour l'instruction du peuple.» Kejslerliga Senatens Pleni Protocoller för år 1856, VA. — Syynä hallitsijan suopeaan suhtautumiseen kansanopetuskysymykseen oli nähtävä lähinnä kahdesta näkökulmasta. Ensiksi uudistuspyrkimykset yhteiskuntaelämässä muodostivat vastapainon Skandinaviasta peräisin oleville romanttis-poliittisille virtauksille irroittaa Suomi Venäjältä. Toiseksi ministerivaltios sihteeri A. Armfelt toimi Suomen asioiden esittelijänä. Hänen laaja suomalainen ystäväpiirinsä oli vaikuttanut sen, että kansakoulukysymys oli tullut tarkastelun kohteeksi.

Halila: mt. I, s. 200 ss.

¹³⁹ *Halila:* mt. I, s. 203.

vaaditaan, on välttämätöntä, että on erityinen koulu, jossa kotiopetusta mainitussa mielessä voitiin tyydyttävällä tavalla osittain jatkaa, osittain täydentää. Ja juuri tällaisen koululaitoksen, joka vastaa sitä, mitä nimenomaan ymmärretään kansakoululla, tuomiokapituli katsoo tärkeimmän tarpeen vaatimaksi.» Sentähden oli perustettava kiinteä kansakoulu jokaiseen seurakuntaan, missä lukkari toimisi lasten opettajana. Porvoon tuomiokapitulin käsityksen mukaan »lukkareita on velvoitettava pitämään läpi vuoden koulua lasten käsittämiskyvyn kohottamiseksi samoin kuin laskennon ja kirjoituksen opettamiseksi». Kuopion tuomiokapituli piti välttämättömänä korostaa, että 12-vuotiaat lapset, joiden vanhemmat eivät kyenneet antamaan heille »riippikouluun valmistavaa» opetusta, saisivat lukkarinkoulussa tarpeellista ohjausta. Tuomiokapitulien ehdotukset sisälsivät myös esityksen erityisten lukkariseminaarien perustamisesta hiippakuntakaupunkeihin, joissa lukkareista koulutettaisiin opettajia em. kouluihin. Käytännöllinen harjoittelu tapahtuisi sunnuntai-iltapäivisin sunnuntaikouluissa. Lisäksi vaadittiin kuuntelua kaupungin kansakouluissa ja muissa alemmissa sivistyslaitoksissa. Porvoon tuomiokapituli suositteli harjoituspaikaksi vuoro-opetuskoulua. Hallinnollisesti koululaitos kuuluisi luonnollisesti tuomiokapitulien valvontaan.¹⁴⁰

Muutamats seikat asian käsittelystä Turun tuomiokapitulissa ansaitsevat tulla lähemmän tarkastelun kohteeksi, sillä lausunto ei ollut lainkaan yksimielinen. Siellä näet lehtorit K. E. Eurén ja T. T. Renvall tekivät kumpikin oman ehdotuksensa, joiden mukaan kansakoulu oli perustettava laajemmalle pohjalle, kuin mitä tuomiokapitulin esitys edellytti. Näin joutui Turun tuomiokapitulin ehdotus hieman omituiseen valoon, kuten myöhemmin käy selville.

¹⁴⁰ Ehdotuksia ja Mietteitä kansakoulumenosta Suomessa, alamaisuudessa annettuita maakunnan tuomiokapituleilta ja keiserialisen senaatin päätöstä myöten suomennettuja sekä präntistä toimitettuja, s. 1 ss.

Länsimaiset kasvatusopilliset virtaukset olivat tuttuja Turun pedagogimaailmassa, joskin ajan henki ja vanhoillinen tuomiokapituli pitivät niitä vielä liian uudenaikaisina. Lehtori Eurén, joka oli tunnettu kansanvalistuskirjailijana ja suomalaisuuden asianajajana, esitti oman näkemyksensä. »Kansakoulua ei saa tehdä laiskanlukijoiden kouluksi, vaan sen oli jatkettava siitä, mihin vanhempien opetus päättyi. Pääasia on, että oppilaat oppivat ymmärtämään ja elämässä käyttämään oppimaansa.» Pääsyaatimuksena kansakouluun olisi sisällyttävä taito. Opettaja ei saisi olla mikään kyselykone, vaan kasvattaja sanan parhaassa merkityksessä. Koska lukkarit olivat kykenemättömiä toimimaan koulujen opettajina, pitäisi yliopistokaupunkeihin perustaa kaksivuotinen seminaari, sillä hän näki sen ajan olevan lähellä, jolloin opettajat saisivat valmennuksensa yliopistossa. Tällä keinolla näet ylioppilaat valitsisivat elämänurakseen kansakoulunopettajan tehtävän, jopa tulevat oppikoulunopettajatkin voisivat osallistua seminaarissa. Hahmottelemaansa seminaariin hän sijoitti 40 oppilasta, joista lahjakkaimmat voisivat suorittaa sen nopeammin kuin kahdessa vuodessa. Opettajia tarvittaisiin kaksi, joista toinen hoitaisi suomenkielisen ja toinen ruotsinkielisen opetuksen. Kouluissa olisi lisäksi annettava mahdollisuus ruumiilliseen työhön, koska se oli maamme elinkysymys. Käsityö kuuluisi ehdottomasti koulun opetusohjelmaan. Eri käsityön aloista hän luetteli puusepäntyöt, sepäntehtävät, käsityöläisammatteihin liittyvät askareet ja puutarhanhoidon. Näitä kaikkia oli opetettava sekä tytöille että pojille.

Jonkin aikaa myöhemmin Eurén oli joutunut keskustelemaan »ymmärtäväisten miesten ja kirjailijain kanssa». Sen johdosta hän kolmea kuukautta myöhemmin ehdotti myös naisseminaarin perustamista. Näin suuri joukko keskisäädyn naisia saisi elatuksensa kansakoulutoimesta. Hän perusteli tätä sillä, että naiset olivat tyytyväisiä alempaan palkkaan kuin miehet, mutta kuitenkin he saattoivat paremmin keskit-

tyä työhönsä kuin miehet, koska heillä oli vähemmän havigteluja muihin toimiin. Naisia voitaisiin käyttää sekä poikien että tyttöjen opettajina, joskin he menestyisivät parhaiten tyttöjen parissa. Lisäksi Eurén näki naisilla olevan suuremman siveellisen vakavuuden kuin miehillä.

Lehtori Renvall oli jo kymmenen vuotta aikaisemmin ottanut osaa sanomalehtien palstoilla kansakoulukeskusteluun. Nyt hän virkaveljensä tavoin vaati laajempaa kansanopetusta »kansalliselle pohjalle», sillä muussa tapauksessa se oli tuomittu epäonnistumaan. Koulun tuli ottaa huomioon vuosisatainen kehitys, joka oli tapahtunut kansamme keskuudessa sekä perinteellisten kansallisten olosuhteiden että lainsäädännön alueilla. Uskonnonopetus oli koulun opetuksen ytimenä, jolle Raamattu muodosti perustan. Se ei saanut kuitenkaan olla koneellista ulkolukua, vaan elävää ja lämmintä uskonasioiden selvittelyä. Koulun oli myös palveltava kansalaistoimintaa. Sentähden oli opetettava myös kirjoitusta, sisälukua, äidinkielen kielioppia, laskentoa, alkeisgeometriaa, isänmaan historiaa ja maantietoa. Kansakoulun tehtäviin ei kuitenkaan kuulu maanviljelyksen, käsitöiden ja muiden elinkeinoelämää palvelevien aineiden opettaminen, vaan ne oli jätettävä erityisille kouluille ja kodin piiriin. Kuitenkin puu- ja kasvitarhan hoitoa voitaisiin opettaa, koska niiden tila oli maassa heikko. Veistoakin hänen käsityksensä mukaan pitäisi ohjata, missä kodit sitä pyytäisivät. Maan taloudellinen tila saattaisi vaatia »paikkakunnan sivuelinkeinoksi» jonkin erityisen käsityöammatin, jota ehdottomasti pitäisi opettaa. Vanhempien velvollisuutena oli opettaa lapsiaan kotona papiston valvonnan alaisena. Yhdeksän vuotiaina lapset pääsisivät kansakouluun, mikäli he osaisivat sisälukua ja taitaisivat kristinoppia. Kirkkoherran tehtävänä oli kehoittaa vanhempia lähettämään lapsensa kouluun, jonka tarkoituksena oli oppilaiden valmistaminen rippikouluun. Kansakoulu ei ollut suinkaan tarkoitettu laiskoille ja laimnilyödyille lapsille, vaan kehittyneempiä oppilaita varten.

Renvall korosti seminaariehdotuksessaan sitä, että lukkarit olivat kykenemättömiä toimimaan kansakoulun opettajina. Kolmivuotisen seminaarin pääsyvaatimuksiin kuului, että ao. henkilö oli käynyt Herran Pyhällä Ehtoollisella, osasi lukea sisältä, kirjoittaa sekä hallitsi tyydyttävästi katekismuksen ja raamatunhistorian. Tällainen seminaari olisi perustettava jokaiseen hiippakuntakaupunkiin. Huomattava oli, että hän ensimmäisenä ehdotti harjoituskoulun perustamista seminaarin yhteyteen. Mainitunlaisella harjoituskoululla hän tarkoitti lähinnä seminaarin yhteydessä toimivaa kansakoulua.¹⁴¹

Näiden eriävien mielipiteiden jälkeen oli tilanne Turun tuomiokapitulissa hyvin mielenkiintoinen, sillä Renvallin ehdotukseen yhtyivät lehtori, teologian lisensiaatti G. F. HELSINGIUS, filosofian tohtori F. HERTZBERG, lehtori, tohtori J. H. AHLSTEDT, lehtori G. E. Eurén ja lehtori, rovasti H. HEIKEL, joskin viimeksimainittu erinäisin uskonnonopetusta koskevin varauksin. Hän näet epäili sitä, että lapset eivät vielä pysty tulkitsemaan Pyhiä kirjoja, koska se »ei ole lasten asia». Katekismusta oli opetettava siten, että se ymmärrettäisiin sekä päällä että sydämellä. Kuitenkin kansakoulussa riittäisi uskonnonopetuksessa lyhyt kokonaiskuva Raamatun maailmasta. — Renvallin ehdotus olisi pitänyt ottaa nyt tuomiokapitulin ehdotuksen pohjaksi. Mitä arkkipiispa Bergenheimin nyt teki? Hän oli jäänyt yksin puolustamaan omaa kantaansa. Siitä huolimatta hän laati tuomiokapitulin ehdotuksen »niiden mielipiteiden mukaiseksi, jotka tuomiokapitulin enemmistö sopusoinnussa arkkipiispan oman vakaumuksen kanssa oli asiasta lausunut». Myöhemminkin hänen kantansa kansakoulukysymykseen nähden säilyi konservatiivisena. Turun tuomiokapitulin enemmistö oli siis laajemman kansanopetuksen kannalla, kuin mitä virallinen lausunto osoitti.¹⁴²

¹⁴¹ Ehdotuksia ja Mietteitä, s. 10 ss.

¹⁴² Ehdotuksia ja Mietteitä, s. 1 ss.

Tuomiokapitulien lausunnot tulivat senaatin tarkastettavaksi marraskuussa 1856. Koska asia oli tärkeä, niin senaatti päätti painattaa lausunnot ja tiedustella kansalaisten yleistä mielipidettä. Tuomiokapitulien ehdotus julkaistiinkin nimellä: »Ehdotuksia ja Mietteitä kansakoulumenosta Suomessa alamaisuudessa annettuita maakunnan tuomiokapituleilta ja keisarillisen senaatin päätöstä myöten suomennettuja sekä präntistä toimitettuja.» Suomenkielisen painoksen suuruus oli 900 kpl. ja ruotsinkielisen 800 kpl. Papiston tehtäväksi tuli niiden jakaminen yleisön saatavaksi. Ennen elokuun loppua 1857 oli asiasta kiinnostuneiden henkilöiden jätettävä vastauksensa joko papiston välityksellä tai suoraan senaatille.¹⁴³

Määräaikaan mennessä tai hieman sen jälkeen oli senaatin kirkollisiasiain toimikuntaan saapunut kaikkiaan 19 lausuntoa, joista 10 oli pappien lähettämiä, maallikoiden kuusi ja kirkonkokousten pöytäkirjoja 3.¹⁴⁴ Vaikka tuomiokapitulien ehdotuksia oli siis jaettu 1700 kpl., jäi vastaajien lukumäärä kuitenkin hämmästyttävän pieneksi.¹⁴⁵ Kaikesta huolimatta papisto osoitti vilkkainta mielenkiintoa asiaa kohtaan, joskaan sen lausunnot eivät sanottavasti poikenneet tuomiokapitulien ehdotuksista. Ainoastaan UNO CYGNAEUKSEN esitys oli siitä poikkeuksena, kuten tulemme näkemään.

Perusteellisen lausunnon esitti rovasti J. G. CHYDENIUS Jomalasta. Filosofis-pedagogisessa mietinnössään — ehkä hieman vaikeatajuisessa — hän korosti uudenaikaisia käsi-

¹⁴³ *Halila*: mt. I, s. 207 s.

¹⁴⁴ Lausunnot olivat lähettäneet seuraavat: Rovastit J. G. Chydenius Jomalasta, A. J. Europaeus Liperistä, A. E. Granfelt Tammelestä, G. W. Hougberg Lappeenrannasta, A. G. Nordqvist Mikkelistä, N. Stolpe Piikkiöstä, K. Törnudd Raahesta, kappalaiset C. F. Ramberg Ahlaisista, J. E. Wegelius Maksamaalta ja pastori U. Cygnaeus Pietarista, kirkonkokoukset Houtskarista, Korppoosta ja Piikkiöstä sekä seuraavat maallikot: professori S. Baranowski Helsingistä, alkeiskoulun opettaja J. Backman Porvoosta, valtioneuvos C. von Haartman Piikkiöstä, talonomistaja J. G. Schatelowits Ruotsinpyhtäältä ja talonpoika K. Paturi Janakkalasta. *Lönbeck*: *Folkskoleidens utveckling i Finland*, s. 84 s.

¹⁴⁵ Tämä johtui luultavasti asiantuntemattomuudesta tai haluttomuudesta.

tyksiä, kuten historian, maantiedon ja luonnonhistorian ottamista kansakoulun lukuaineiden joukkoon. Koulu oli hänen mielestään paikka, missä lapset saisivat käytännöllistä hyötyä. Sentähden kansakoulujen toimintaan oli liitettävä ammattikouluja. Lomien aikana kansakoulut voisivat toimia seminaareina, joissa »lasten vanhemmille, lukkareille ja vanhemmille henkilöille» jaettaisiin kristillisen tiedon alkeita. Missään tapauksessa ei kansakoulua voitu ajatella pakolliseksi koulumuodoksi.

Liperin rovasti A. J. EUROPÆUS yhtyi myös siihen näkemykseen, ettei kansakoulua voitu tehdä pakolliseksi. Hän piti kirkolliselle pohjalle perustettua kansakoulua mahdottomana, koska seurakuntapapisto ei voi sitoa itseään kahden herran palvelukseen. Siitä olisi vain seurauksena, että pappi ei tietäisi, ketä hän oikein palvelisi. Lukkari taas ei kelpaa opettajaksi sentähden, että hänen oli jo virkansakin puolesta suoritettava monia velvollisuuksia sekä lukusilla, rippikoulussa että muissa toimituksissa. Kansakoulu oli perustettava kunnalliselle pohjalle, jota johtaa kuntalaisten valitsema kouluhallitus. Pappien taas pitäisi pysyä erillään sekä poliittisesta että kunnallisesta toiminnasta. Kuitenkin papiston oli valvottava, ettei hurskasta talonpoikaa langettaisi pois uskon tieltä. Jotta voitaisiin ryhtyä käytännöllisiin toimenpiteisiin kansakoulujen perustamiseksi, niin asiasta kiinnostuneita henkilöitä pitäisi lähettää ulkomaille tutustumaan kouluoloihin.

Koulujen tarkastuskysymykseen kiinnitti huomiota Tamelan rovasti A. E. GRANFELT. Kontrahtirovastian oli toimittava koulun tarkastajana, jonka olisi käytävä joka kolmas vuosi alaisissaan seurakunnissa, mutta tämä tehtävä edellytti, että hänet vapautettaisiin muista seurakunnallisista tehtävistä. Jokaiseen maan lääniin tarvittaisiin tällainen virka, joka samalla estäisi »Herra kuvernöörin» sekaantumasta kirkon asioihin.

Rovasti G. W. HOUGBERG Lappeenrannasta arvosteli tuo-

miokapitulien ehdotuksia ohjesääntömaisyydestä, kylmyydestä ja pinnallisuudesta. »Se on esivallan antama käsky, joka uhkaa sakoilla ja pakkotoimenpiteillä, eikä mikään maanisällinen järjestys uskollisille alamaisille, se sisältää uuden nimen alla melkein sellaista, jota me voimme arvostella, mutta ei sitä, mikä meiltä puuttuu ja mitä me tarvitsemme.» Käytännöllinen koulutyö voitaisiin järjestää siten, että seurakunnan papit, nimenomaan kappalainen lukkarin avustuksella, suorittaisi opetustehtävää.¹⁴⁶ Seminaarien perustamisessa ei pitäisi kiirehtiä, koska 18-vuotiaista talonpojista tuskin kahdessa vuodessa saadaan kunnollisia kansakoulunopettajia. Europaeuksen tavoin hän suositteli jollekin vanhemmalle kirkkoherralle omalla kustannuksella ulkomaanmatkaa seminaareihin tutustumista varten.

Realistisen arvostelun lausui rovasti A. G. NORDQVIST Mikkelistä. Hänen mielestään ei ole syytä perustaa harvaanasuttuihin seutuihin kiinteitä kouluja, koska vanhempien oli mahdotonta kuljettaa lapsiaan edestakaisin. Sitäpaitsi yleinen köyhyys esti neljästä kuudenvuoden ikäisten lasten koulunkäynnin. Koulun tarkoituksena ei ollut virkamiesluokan luominen, vaan kelvollisten kansalaisten kasvattaminen yhteiskunnalle. Tämän päämäärän saavuttamiseksi riittäisi kaksivuotinen kurssi, jonka lahjakkaat voisivat suorittaa nopeammin. Tärkein oppiaine olisi uskonto, joka sydämellisesti ja lämpimästi opetettuna toisi mukanaan siveellisyyden, lainkuuliaisuuden jne. Tämä ei suinkaan merkinnyt sitä, että kansakoulu pyrki valmentamaan oppilaita ainoastaan rippikouluun, sillä yleinen kansalaissivistys vaati muitakin aineita kuin uskontoa. Siitä huolimatta oli uskontoa pidettävä tärkeimpänä aineena: »Si Christum nescis, nihil est si cetera liscis.» Paikallistuntemukseensa vedoten hän sanoi, että Savossa ja Karjalassa voitiin käyttää ainoastaan kiertokouluja, joihin pitäisi palkata useampia koulumestareita.

¹⁴⁶ Halila väittää, että Hougberg Europaeuksen ohella kannatti papiston vapauttamista koulun johdosta, vrt. mt. I, s. 241.

Kotikasvatuksen ihanuutta puolusti Piikkiön rovasti N. STOLPE, joka lähti Vanhan Testamentin sanasta: »Ja teroita niitä lastesi mieleen ja puhu niistä kotona istuessasi ja tietä käydessäsi, maata pannessasi ja yösnoustessasi» (5 Moos. 6:7). Hänen mielestään oli ensimmäisenä järjestettävä perhe- tai kotikoulu, sillä perhe oli kuin valtio pienoiskoossa. »Rippikoulu on sen gymnaasio ja kirkko sen yliopisto.» Sen jälkeen voi oppilas siirtyä pitäjänkouluun tai kansakouluun. Opettajiksi kelpaisivat ainoastaan ylioppilaat, jotka saivat valmennuksensa yliopistossa kasvatusopin professorin johdolla. Hän näki koulujen parhaiten menestyvän tuomiokapitulien valvonnan alaisina. Kuitenkin ennen koulujen perustamista pitäisi säädät kutsua kokoon.

Erityisen koulupapiston kannalla oli rovasti K. TÖRNUDD Raahesta. Näin ei tarvittaisi lainkaan seminaareja. Lukkaritkin kävisivät tarpeettomiksi, koska pappiskandidaatit saisivat opetusta koraalilaulussa ja äänenkäytössä, joiden avulla he pystyisivät johtamaan kirkkolaulua. Papisto voisi näin keskittää uskonnonopetuksen yhä lujemmin käsiinsä ja vastustaa kaikkia pyrkimyksiä, jotka tähtäsivät uskonnonopetuksen irroittamiseen papiston johdosta. Vakinaiselle kansakoulunopettajalle hän suositteli pääsyä pappissäätyyn.

Ahlaisten kappalainen C. F. RAMBERG tarkasteli vain joidenkin erikoispiirteitä tuomiokapitulien ehdotuksessa. — Sitävastoin hänen virkaveljensä J. E. WEGELIUS Maksamaalta oli paneutunut asiaan syvemmin. Hän lähti Raamatun sanasta: »Herran pelko on viisauden alku.» Kansakoulua ei kuitenkaan saanut tehdä »eräänlaiseksi korkeakouluksi talonpoikaissäädylle». Kuolleen kirjatiedon opettaminen johtaisi »suureen, vaaralliseen ja vahingolliseen jyrkänteeseen», koska näin tavalliset kansanlapset saisivat oppia historiasta, maantieteestä, geometriasta jne. »tieteellisen vivahduksen». Hän vetosi papistoon sanoen: »Voimmeko me papit säästyä siltä, että meille perustetaan sellaisia kouluja, joissa meidän virallemme niin vieraita aineita tullaan opettamaan?» We-

gelius pelkäsi sitä, että koulutieto hävittäisi Jumalan pelon talonpoikien joukosta. Lisäksi »puolisivistyneisyys irroittaa talonpojat säädystään ja tekee heidät laiskoiksi jokapäiväisissä askareissaan». Raamattu sisälsi aivan tarpeeksi talonpojille historiaa, maantietoa ja astronomiaa. Käytännöllistä elämää varten voitaisiin kyllä perustaa maanviljelyskouluja. Pitäjänkoulut riittäisivät palvelemaan talonpoikien sivistysharrastusta, johon riittäisivät sisäluku, raamatunhistoria ja katekismus. Lukkarien tehtävänä oli opettaa halukkaita kirjoituksessa ja laskennossa. Mitään seminaaria ei tarvittu, koska tällaisen ohjelman läpivieminen ei vaadi niin laajoja tietoja, joita pitäisi erityisissä seminaareissa hankkia. Sitä vastoin alkeiskoulujen ja gymnaasien opettajat voisivat opettaa niitä tietoja, joita kansakoulun opettaja tarvitsisi. Tuomiokapitulit saisivat valvoa opetusta. Jos käytäntö niin vaatisi, niin maakunnanlääkäri voisi opettaa kirurgiaa ja ravintojärjestysooppia.¹⁴⁷

Useimmat kirjoittajat olivat samalla kannalla kuin tuomiokapitulit, joiden käsityksen mukaan Suomen kansa ei ollut vielä kypsä ottamaan vastaan kansakoulun tapaista, suurisuuntaista laitosta. Lisäksi oli pelkoa siitä, että kansakoulu syrjäyttäisi kotiopetuksen ja maallisten aineiden opetus vahingoittaisi kansan uskonnollis-siveellistä elämää. Tämmäntapaisia väitteitä oli esitetty jo noin 30 vuotta aikaisemminkin. Tuomiokapitulien lausuntoihin liittyen em. kirjoittajat vakuuttivat, että uudistuksia voitaisiin toteuttaa vain hitaasti lähtien vanhalta pohjalta. Missään tapauksessa ei kansakoulua pitänyt irroittaa kirkosta ja tuomiokapitulien valvonnasta, mutta kaikesta huolimatta papiston esiintyminen osoitti, että sen piirissä tunnettiin mielenkiintoa kansanopetuksen parantamista kohtaan.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Lönnbeck: mt., Bilaga B, s. 21 ss.

¹⁴⁸ Haavio: mt., s. 110 s.

4. Huomattavien pappismiesten käsityksiä kansakoulusta.

Papiston keskuudessa oli näihin aikoihin huomattavia asiantuntijoita kansanopetuksen alalta, joista kirkkoherra F. P. Knorring ja professori F. L. SCHAUMAN olivat huomattavimmat. Luonnollisesti sellaiset kulttuurielämän henkilöt kuin LÖNNROTH, MEURMAN, SNELLMAN, RUNEBERG ja TOPELIUS esittivät näkemyksensä, mutta niihin ei ole tässä syytä puuttua.¹⁴⁹

Finströmin kirkkoherra F. P. Knorring Ahvenanmaalta oli jo vuonna 1853 perustanut koekoulun, jonka tarkoituksena oli kohottaa kansansivistystä jakamalla käytännöllisiä tietoja. Hänen koulunsa jakaantui reaali- ja merikouluun Knorringin mieliajatus oli käsitöiden tuominen koulun opetusohjelmaan, koska poikien oli jo pienestä pitäen valmistauduttava siihen yhteisöön, missä he joutuivat elämään. Sentyhden oli poikien valintansa mukaan tehtävä maanviljelyskalujen pienoismalleja, rakennuksia ja niiden osia, siltoja, myllyjä, talousesineitä, koreja, rautaesineitä, tuohitöitä jne. Näin saataisiin iloa kouluun ja elämään työkasvatuksen avulla, mutta samalla voitaisiin palvella myös lähimmäistä. Kaiken teoreettisen tiedon hän tahtoi julistaa »pannaan», sillä opetuksen tarkoituksena oli havainnollisuus, tajuttavuus ja käytännöllisyys. Suunnittelemassaan kaksiluokkaisessa koulussa toimisi kaksi opettajaa, joista toinen olisi pappi. Lisäksi pitäisi koululla olla johtokuntansa. Naiskasvatus kuului myös hänen koulunsa opetusohjelmaan, joka oli laadittava samantapaiseksi kuin poikienkin. Tytöiltä supistettiin tietopuolisia aineita ja pääpaino pantiin käytännöllisten askareiden harjoitukseen, kuten puutarhan- ja karjanhoitoon, kutoamiseen, leipomiseen, oluenpanoon, pesemiseen ja ruoan valmistamiseen. Lisäksi hän ehdotti koulun keittolan ja lainakirjaston perustamista.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Halila: mt. I, s. 216 ss.

¹⁵⁰ Fagerlund: Frans Peter von Knorring, s. 1 ss. *F. von Knorring: Förslag till folkskolor och enlaxskolor samt beskrifning om Ålands undervisningsverk*, s. 1 ss.

Knorringin esitys oli sikäli poikkeuksellinen, että hän rohkeasti pani suunnitelmansa täytäntöön aikana, jolloin kirkon virallinen kannanotto vastusti uusia virtauksia. Hänen näkemyksissään oli sosiaalista mieltä, joka johtui Ahvenanmaalla vallinneesta taloudellisesta murroksesta »Oolannin sodan» jälkeen.¹⁵¹

Johtavien kirkonmiesten joukossa oli piispa F. L. Schauman, jonka mielipiteet kansakoulusta ja sen tähtävistä muodostuivat sangen merkittäviksi. Kansakoulun silloisessa kulttuuritaistelussa hän korosti voimakkaasti, että kansakoulu oli erotettava kirkon hallinnasta ja kuntien valitsemat johtokunnat asetettava valvomaan näin syntyneitä kansakouluja. Kuitenkaan kansakoulu ei voi tulla yhteiseksi pohjakouluksi kaikille yhteiskuntaluokille. Schauman ei voinut yhtyä Knorringin näkemykseen siinä, että koulu antaisi vain käytännöllisiä taitoja, vaan hänen käsityksensä mukaisesti oli kansakoulun kehitettävä myös sielua. Näin ollen koulu ei saisi palvella ulkonaisia tarkoituksia, sillä koulukasvatuksen nimenomaisena tehtävänä oli edistää ihmisen sisäistä täydellistymistä. Hän korosti vielä sitä, että kansan keskuudessa oli synnyttävä sellaista yleissivistystä, joka kristitylle ihmiselle ja kansalaiselle oli tarpeellista. Tällaiseen kouluun ei tietenkään lukkari sopinut opettajaksi, vaan opettajien tuli olla jaloja, uhrautuvia ja sivistyneitä henkilöitä. Luonnollisesti kansakoulun oli seistävä kristillisellä pohjalla, mutta isänmaallista panostakaan ei saanut unohtaa. Schaumanin periaatteen mukaisesti oli kansakoulun opetusohjelmaan otettava myös niitä aineita, jotka edistivät isänmaan tuntemusta. Sellaisina hän mainitsi äidinkielen, kirjallisuuden, maantiedon, historian, lait ja asetukset, isänmaan luonnon ja luonnontuotteet. Näin ollen kansakoulun oli laskettava perustus yleiselle sivistykselle. Kansakoulun oppilaiden paras ikä oli 12—15 vuoteen, koska oppilaat eivät olleet aikaisemmin kyp-

¹⁵¹ Halila: mt. I, s. 226.

siä siihen. Koulua ei pitäisi kuitenkaan käydä koko vuotta, vaan ainoastaan osa siitä, koska kodit tarvitsivat myös lapsiaan ja liian pitkäaikainen koulunkäynti aiheuttaisi lapsissa heidän oman säätynsä halveksintaa. Koska koulu antaisi tietojen hankkimiseen lyhemmän ja helpomman tien kuin elämän ja kokemuksen tie, niin koulun tehtävänä olisi jakaa kaikki tieto, mitä se voi.¹⁵²

Nämä kaksi mielipidettä osoittivat, että papistonkin keskuudessa oli miehiä, joilla oli huomattavasti avarampi näkemys kansanopetuksesta kuin tuomiokapituleilla ja niiden lausuntoihin vastanneilla pappismiehillä.

IV. PAPISTO JA KANSAKOULUN SYNTY

1. *Cygnaeuksen suunnitelmien kypsyminenvaihe.*

Ratkaisevan panoksen Suomen kansakoululaitoksen syntyemiselle antoi pastori Uno Cygnaeus.¹⁵³ Hän oli ennen joulua vuonna 1856 saanut käsiinsä ruotsinkielisen esityksen tuomiokapitulien lausunnoista. Snellman oli vähän aikaisemmin saattanut julkisuuteen oman kansakouluehdotuksensa. Juuri näinä aikoina oli Cygnaeuksessa herännyt vastenmielisyys tuomiokapitulien ehdotuksia kohtaan. Sen tähden hän kirjoitti vastalauseessaan: »Bör den blifvande

¹⁵² *Schauman*: Om folkskolefrågan i vårt land, Tidskrift för finska kyrkan 1858 N:o 6 (1857—58), s. 321 ss.

¹⁵³ Cygnaeus oli syntynyt Hämeenlinnassa 1810. Fil.kand. ja papiksi hän valmistui 1837. Sen jälkeen hän oli pappina Viipurissa, Sitkan saarella Pohjois-Amerikan luoteisosassa ja Pietarissa. Näillä matkoillaan hän sai voimakkaita kasvatustopillisia vaikutteita filantropiasta, Diesterwegiltä, Pestalozzilta ja Fröbeliltä. Erityisesti häneen olivat vaikuttaneet Pietarissa oloaikana Valgan ja Kolpanan seminaarit, jotka muodostuivat hänen esikuvikseen myöhemmin laatiessaan Suomeen opettajien valmistuslaitosta. Valitettavaa on, että eräitä varhaisimpia asiapapereita, kuten pöytäkirjoja Inkerin papiston synodaalokokouksista ja Cygnaeuksen yksityisestä kirjeenvaihdosta on hävinnyt, jotka tarkemmin selvittäisivät Cygnaeuksen aatteiden kehitystä. — *A. Hämäläinen*: Mistä Uno Cygnaeus sai kansakoululaitosta koskevat aatteensa, Kasvatustopillinen aikakauskirja, N:ot 3—5/1957. *Lönbeck*: Uno Cygnaeus, »Suomen kansakoulun isä», s. 27 ss.

Folkskolan i Finland stå under Prelatensisk ledning.» Hän ei kuitenkaan saattanut tätä julkisuuteen, vaan lähetti kirjeen Snellmanille. Kun sanomalehdistössäkkin alkoi esiintyä tuomiokapitulien ehdotuksia arvostelevia lausuntoja, ei hän voinut enää vaieta.¹⁵⁴

Cygnaeuksen ensiesiintyminen tapahtui Wiborg-lehden palstoilla toukokuussa 1857. Hänen kirjoituksensa nimenä oli »Några ord om folkskoleväsendet i Finland», joka sisälsi arvostelua tuomiokapitulien ehdotuksista ja niitä mielipiteitä Suomen kansakoululaitoksesta, joita hän myöhemmin esitti senaatille. Hän lausui mm.: »Ajanmukaista kansansivistystä taas ei voida saada aikaan yksinomaan saarnoilla, lukusijoilla ja rippikoululla, varsinkaan sellaisilla kuin ne meidän maassamme ovat olleet ja suurimmaksi osaksi ovat, vaan tarkoituksen mukaisesti järjestetyt kansakoulut ovat meidän aikamme välttämättömän tarpeellisia kansan sivistyksen edistämiseen.» Hän epäili, että häntä pidetään »sietämättömän julkeana», kun hän ryhtyi arvostelemaan tuomiokapitulien ehdotuksia. »Jos kansakoulun tarkoituksena pidetään todellisen lukutaidon edistämistä ja yhteiskunnan alempien luokkien saattamista sen kautta tilaisuuteen hankkia yleistä kansalaissivistystä, mikä tähän saakka on ollut ns. paremman kansan etuoikeus, niin tuntuu mainittuja ehdotuksia lukiessa raskaalta ajatella Suomen kansakoulua perustetuksi sille pohjalle ja niiden perusteiden mukaan, joita ehdotuksessa esitetään. Tuomiokapitulit puoltavat luonnollisesti sitä mielihoidettua, että kansakoulun tulee olla papillisen valvonnan alaisena, kuten oppikoulutkin maassamme vielä ovat. Mielestäni ei tätä ajatusta mitenkään olisi päästettävä valtaan, syystä että useimmilta Suomen papeilta puuttuu yleistä kasvatusopillista sivistystä eivätkä he lainkaan tunne muiden maiden kansakoululaitosta ja vielä senkin tähden, että monenlaiset hallinnolliset tehtävät vaativat jo niin paljon herro-

¹⁵⁴ Salo: Pikkulasten kasvatus Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä, edellinen osa, s. 231.

jen pastorien aikaa, että se, minkä pastorin virkatoiminnassa tulisi olla pääasia, yksityinen sielunhoito, on meidän maassamme jäänyt hyvin syrjään.

Tullakseen vakuutetuksi herrojen pappien puutteellisesta kasvatusopillisesta sivistyksestä tarvitsee vain kiinnittää huomiota siihen tapaan, millä he itse hoitavat uskonnonopetusta lukusijoilla ja rippikoulussa sekä miten he antavat lukkarien sitä hoitaa. Ensin annetaan lapsen lukea aapinen ruokalukuineen, uskonkappaleineen jne. ulkoa ilman vähintäkään ajatusta, sitten vähä katekismus, jonka käskyt, kysymykset, vastaukset, kaikki lasketaan perätysten, erittelemättä ja selittelemättä noita pitkiä kappaleita lause lauseelta, mikä kuitenkin olisi välttämättömän tarpeellista, jotta tätä kieleltään monin paikoin vaikeatajuista ja pienille lapsille soveltumatonta oppikirjaa edes vähänkin voisi ymmärtää. Saattaako toivoa, että tuomiokapitulien ehdotusten mukaisten ja papiston johdannon alaisten kansakoulujen avulla tämä ajatukseton on lakkaava, tämä tylsistyttävä opetustapa vaihtuva järjellisempään? Meillä ei näytä olevan mitään aihetta sellaiseen toivoon, päinvastoin. — — — Ymmärtäköön Suomen papisto, tunnustaen kasvatusopillisten tietojensa puutteellisuuden ja siitä johtuvan kykenemättömyytensä järjestämään ja ohjaamaan ajan vaatimuksia vastaavaa kansakoulua Suomessa, ymmärtäköön se, mitä tämän tärkeän asian ja heidän oma etunsa vaatii, ja kieltäytyköön julkisesti (kuten muuan säädyn tietorikkaampia ja kunnioitettavimpia jäseniä äskettäin on tehnyt)¹⁵⁵ uudesta virkatehtävästä, jonka hoitoon he eivät pysty. Pyrkimättä kansakoulun johtoon edistäkööt he täydellä todella kansakoulujen perustamista, neuvoen ja kehoittaen seurakuntiaan siihen, sitten kun kelvollisia opettajia on valmistunut uudempien kasvatusopillisten periaatteiden mukaan järjestetyssä seminaarissa, ja herrat pastorit,

¹⁵⁵ Cygnaeus tarkoittaa Liperin kirkkoherraa A. J. Europaeusta. Vrt. *Ruutu*: A. J. Europaeus koulukysymyksen ajajana 1850- ja 1860-luvuilla, HA XLVII, s. 360.

kaikki nimittäin, joita itserakkaus ei ole kokonaan sokaissut, näkevät ja tunnustavat jonkun vuoden kuluttua, että heillä on paljon opittavaa kansakoulunopettajiltaan.»

Cygnaeus korosti nimenomaan sitä, »että koulu vapauttettaisiin kirkosta, vaan ainoastaan papiston johdosta ja ylivallasta». Hänen käsityksensä mukaan koulu muodostui »enemmän kirkolliseksi», jos seurakuntalaiset saisivat itse ottaa osaa koulun hoitoon kouluneuvostojen välityksellä. — Tämän jälkeen hän hyökkäsi kiivaasti pappien tietämättömyyttä vastaan: »Olen usein puhunut pappien tietämättömyydestä. Se on mielestäni tosiasia eikä sitä voi salata. Se ilmenee eri tavoin, mutta ehkä eittämättömimmin todistavat sitä vanhempien pappismiesten kirjastoluettelot (jos muuten vanhain kirjarämien kokoelma voi saada kirjaston nimen, kunnian ja arvon). Jos papin alkeis- ja teologinen sivistys on sillä kannalla, millä hänen kirjakokoelmansa osoittaa, miten voi silloin toivoa hänellä olevan erikoisia kasvatusopillisia tietoja, etenkin kun hän ei ole koskaan opiskellut kasvatusoppia, ei tietopuolisesti eikä käytännöllisesti. Ja kasvatusopillista sivistystä tarvitsevat mielestäni välttämättömästi ne, jotka toivovat onnistavansa järjestää ja johtaa kansakoulua meidän maassamme. Sillä jos pastorilla koulun ylijohtajana ei ole tarpeellisia tietoja eikä riittävää sivistystä, niin hän useinkin karsain mielin katselee koulun vaurastumista, koska hän pitää kaikkea tietomäärää, mikä käy hänen rajoitetun näköpiirinsä yli, osaksi kansalle tarpeettomana ylellisyystavarana, osaksi valtakunnalle vaarallisena, ehkäpä joskus paholaisen juonenakin.»

Myös tuomiokapitulien seminaariehdotukset joutuivat hänen arvostelunsa kohteiksi. Niin kauan kuin kouluvirat muodostivat ponnahtuslautan hyvätuloisiin kirkkoherranvirkoihin, ei maassamme synny todellisia koulumiehiä. Seminaariin ei riitä vain yksi opettaja liian suuren työmäärän tähden. Lähivuosien opettajatarpeen tyydyttäisi yksikin seminaari, jossa olisi sekä nais- että miesosasto. Kurssi kestäisi kolme

vuotta. Lisäksi olisi seminaarin yhteydessä mallikoulu pojille ja tytöille, jotka myös kuuluisivat seminaarin johtajan valvontaan.

Naissivistyksen kehittäminen kuului niinkään hänen ohjelmaansa. Lasten opettajina selviäisivät naiset paremmin kuin miehet. Naimattomien naisten ja leskien keskuudesta saataisiin paras naisopettaja-aines, sillä muuten he »ollen ilman korkeampaa elämisen ja toiminnan päämäärää useinkin viettävät hyödytöntä ja ilotonta elämää». Paras miesoppilasaines seminaareihin saataisiin miehistä, jotka olivat »palvelleet ruotuväessä», voisivat elämäntapojensa puhtauden perusteella osoittaa olevansa kelpollisia miehiä, taitaisivat hyvin kristinoppinsa, osaisivat lukea puhtaasti sisältä ja pystyisivät tekemään selkoa lukemastaan sekä suullisesti että kirjallisesti. »Tuollainen entinen sotilas tahi aliupseeri ei häpeä säätyänsä eikä tahdo koskaan muuksi kuin mitä hän on.»¹⁵⁶

Parhaana seminaarin paikkana Cygnaeus piti Jyväskylää. Siellä opetettaisiin raamatunhistoriaa, maantietoa, luonnontietoa, laskentaa, mittausoppia, viivainpiirustusta, kasvatusopillista voimistelua, terveydenhoito-oppia, lastenhoitoa, laulua, puutarhanhoitoa, mehiläisten hoitoa ja käsitöitä. Opettajia tarvittaisiin neljä, joista seminaarin johtaja olisi vapaa opetusvelvollisuudesta, yksi opettajista toimisi lääkärinä sekä samalla kasvatusopin ja voimistelun opettajana, lisäksi olisi kaksi opettajatarta. Lopuksi Cygnaeus kiinnitti huomiota siihen, että »tätä kansan vastaisuudelle tärkeätä laitosta ei hutiloitaisi hukkaan — — — vaan että käsitettäisiin oikein kansakoulun tarkoitus ja rehellisesti pyrittäisiin sitä saavuttamaan.»¹⁵⁷

¹⁵⁶ Toimitus huomautti, että »tässä lausutuista mielipiteistä saa lähettäjää itse vastata».

¹⁵⁷ *Cygnaeus*: Några ord om folkskoleväsendet i Finland, Wiborg 1857, 9, 53, 57. Vrt. *Cygnaeuksen* kirjoitukset Suomen kansakoululaitoksen perustamisesta ja järjestämisestä, s. 3 ss.

Todennäköisesti tuomiokapitulien ehdotukset olivat suututtaneet Cygnaeuksen perin pohjin. Tätä taustaa vasten hän suuntasi hyökkäyksensä koko papistoon. Samalla hän kuitenkin osoittautui »sisäisen palon» ajamaksi kansanvalistustumieheksi, joka oli valmis taistelemaan kantansa oikeutuksen puolesta.¹⁵⁸

Pelko siitä, että Suomen kansakoulukysymys oli tuomiokapitulien ehdotuksen mukaisesti menossa harhateille, sai hänet syyskuussa 1857 lähettämään Pietarista ehdotuksensa senaatille. Sen otsikkona oli »Strödda tankar om den tillnämnda folkskolan i Finland». Hän hyökkäsi jälleen kiivaasti tuomiokapitulien ehdotusten kimppuun. »Arv. tuomiokapitulit näyttävät kaikki käsittäneen kansakoulun tarkoituksen aivan kierosti ja yksipuolisesti, kun ovat tahtoneet tehdä siitä vain rippikoulun valmistuslaitoksen. Ollen aivan päinvastaisista mieltä kansakoulusta katsoen, että sen tarkoituksena olisi oleva todellisen lukutaidon edistäminen yhteiskunnan alempien luokkien keskuudessa ja sen kautta ns. huonomman kansan saattaminen tilaisuuteen hankkia yleistä kansalaissivistystä ja kehittää niitä taipumuksia ja lahjoja, joita Herra kullekin on antanut — mikä tähän saakka on ollut paremman kansan etuoikeus. — Opetus ei saa olla pelkkää aapisen, katekismuksen tahi jonkun maantiedon ym. oppikirjan ulkoläksyn päähän pönttämistä sekä kirjoituksen ja laskennon opetusta, vaan tulee sen suuntautua opettamaan lasta etsimään ja tuntemaan Jumalaa hänen ilmestyessään luonnossa, historiassa ja Pyhässä Raamatussa. Sentähden täytyy kansakoulun tärkeimpänä pyrkimyksenä olla opettaa lasta lukemaan luonnonhistoriallisia, raamatunhistoriallisia ja maailmanhistoriallisia lukukirjoja sekä Pyhää Raamatua.»

Cygnaeus piti käytännön vaatimuksena, että Suomesta lähetettäisiin joitakin miehiä opintomatalle perehtymään sikäläisiin kansakoululaitoksiin. Ehdotuksen pääosa keskittyi

¹⁵⁸ *Halila*: mt. I, s. 251.

varsinkin seminaarikysymyksen tarkasteluun, jota hän piti tärkeimpänä ja kiireellisimpänä kansakoululaitoksen järjestelytyössä. Seminaarin sijainti olisi paras keskellä maata, esim. Jyväskylässä, ja koululaitoksen johto pitäisi antaa pääkaupunkiin sijoitettavalle ylihallitukselle. Seminaari olisi kolmeluokkainen, mies- ja naisosaston käsittävä sisäoppilaitos, jonka yhteydessä toimisi sekä poikien että tyttöjen mallikoulu. Pääsyaatimuksena olivat 18 vuoden ikä, rippikoulun käynti, siveellinen käytös, sisäluku- ja oikeinkirjoitustaito. Opetuskielenä olisi suomi. Oppiaineet hän ryhmitti pitkähköön luetteloon, jossa oli mm. maininnat voimistelusta, terveydenhoidosta, mehiläisenhoidosta, käsitöistä ja kudonnasta. Ruumiilliseen kasvatukseen oli myös kiinnitettävä huomiota, ja naisille oli varattava tilaisuus lastenhoidon harjoitteluun. Opetusmenetelmässä oli pyrittävä havainnollisuuteen. Kansakoulujen perustamisesta hän mainitsi, että mikäli taloudelliset seikat tulisivat ratkaisemaan tyttö- ja poikakoulujen perustamisen, niin tyttökouluja olisi pidettävä tärkeimpinä.¹⁵⁹

Cygnaeuksen lausunto sisälsi muutamia uusia näkökohtia, joita tuskin aikaisemmin oli otettu huomioon. Sellaisia seikkoja olivat mm. ruumiillisen kasvatuksen korostaminen, lastenhoitokysymyksen esille ottaminen, tyttökoulujen aseman sijoittaminen poikakoulujen edelle, havainnollisuuden vaatimus sekä Jyväskylään sijoitettavan seminaarin yksityiskohtainen esittely.

Yleisöltä tulleet lausunnot, joita oli 19,¹⁶⁰ kerääntyivät senaatin kirkollisiasiain toimituskuntaan syksyllä 1857. Näiden ja Suomen Talousseuralta tulleen lausunnon perusteella laati kirkollisasiaintoimituskunnan esittelijäsihteeri, teologian tohtori G. WAENERBERG kirjallisen mietinnön. Sen mukaan

¹⁵⁹ *Cygnaeus*: Strödda tankar om den tillämnade folkskolan i Finland, VA. Vrt. *Cygnaeuksen* kirjoitukset, s. 18 ss.

¹⁶⁰ Muut lausunnot käsitelty jo aikaisemmin.

oli kansanopetuksen tarkoituksena tiedonhalun tyydyttäminen myös kansan alemmissa kerroksissa. Koti-, kylä- ja pyhäkoulu eivät mitenkään riitä tyydyttämään yhä laajenevia sivistystarpeita. Papiston tehtäväksi ei näissä puitteissa voinut enää antaa kansakoulun hallintoa, vaan kansakoulu oli irroitettava kirkon johdosta. Opettajan tehtävä oli kutsu-
mustyö, johon heitä tuli erikoisesti valmistaa. Maamme usein vaikeisiin olosuhteisiin ei kouluja kuitenkaan voi perustaa yht'äkkiä, vaan hitaasti kiiruhtaen. Sekä opettajavalmistus että köyhien pitäjien kansakoulujen tukeminen pitäisi jättää valtion tehtäväksi. Waenerberg suositteli myös naisten käyttöä opettajina ja yhtyi oppiaineissa Cygnaeuksen ja Talousseuran esityksiin.

Senaatin enemmistö asettui kannattamaan tätä esitystä, mutta »Hänen Hirmuisuutensa», senaattori L. G. von HAARTMAN entisenä kansanvalistuskomitean puheenjohtajana esitti eriävän mielipiteensä, joskaan se ei päässyt vaikuttamaan asian lopulliseen päätökseen.¹⁶¹

Näin Cygnaeuksen esitys oli saanut senaatin hyväksymisen, ja vuonna 1858 hallitsija antoi sille vahvistuksensa. »Armollisessa julistuksessa» 19.4.1858 säädettiin, että kunkin kunnan oli pidettävä huolta siitä, että kodeissa, kylä- ja pyhäkouluissa lapset saisivat ensimmäisen opetuksensa. Varsinaisia kansakouluja tarvittaisiin todelliseen kansansivistykseen kuuluvien laajempien tietojen opettamiseksi. Kunnan ei tarvitse kuitenkaan itse kustantaa kansakouluja, vaan se voi saada valtion tukea. Papiston tehtäviin kuului uskonnonopetuksen johtaminen. Kullakin kansakoululla olisi kuntakokouksen valitsema johtokunta. Pääkaupunkiin perustettava keskushallitus saisi tehtäväkseen koko maan kansakoulujen valvonnan. Opettajien valmistumista varten oli perustettava valtion kustannuksella seminaari, jossa olisi sekä nais-

¹⁶¹ Senaatin täysi-istuntojen ja talousosaston pöytäkirjat 1857—1858, VA. Waenerbergin mietintö, VA.

että miesosasto. Senaatti sai tehtäväkseen valita pätevän henkilön opintomatkalle, joka ulottuisi myös kotimaan ulkopuolelle, minkä jälkeen hänen tulisi antaa senaatille mietintö tämän matkan vaikutteista. Senaatti puolestaan laatisi perusteellisen ehdotuksen Suomen kansakoululaitoksen järjestämiseksi.¹⁶²

Cygnaeuksen valitseminen ulkomaiselle opintomatkalle tapahtui monien henkilökohtaisten suhteiden avulla, vaikka häntä pidettiin radikaalisten mielipiteittensä vuoksi jossain määrin Suomen papistosta irroittautuneena pappina. Arkkipiispa Bergenheim osoittautui erääksi hänen ankarrimmista vastustajistaan. Kansakouluasian käsittelyssä Turun tuomiokapitulissa vuonna 1856 oli Bergenheim osoittautunut valtiollis-kirkollislinjaisen kulttuuripolitiikan »vahvaksi mieheksi» ja Renvallin ja Eurénin eriävistä mielipiteistä sekä tuomiokapitulin enemmistöstä huolimatta ajanut läpi ahtaamman käsityskannan, kuin mitä tuomiokapitulin yleinen mielipide edellytti. Kenraalikuvernööri, kreivi E.

¹⁶² Julistus 19.4.1858, Samling af Plakater, Förordningar, Manifestester och Påbud, samt andre allmänna handlingar hwilka i Storfurstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit XVII, 1858—1859, s. 112 ss.

¹⁶³ Kenraalikuvernööri Berg oli kutsunut Cygnaeuksen luokseen Pietariin keskustelemaan kansakoulukysymyksestä. Häntä ei otettu kuitenkaan vastaan, koska Berg oli mennyt hoviin. Sen tähden häntä pyydettiin seuraavalla kerralla tuomaan mukanaan kirjallinen esitys. Toisellakaan kerralla ei Cygnaeusta otettu vastaan. Hänen papereistaan on löydetty kirjoitus: »Gehorsamstes Gutachten über Organisation der Volksschulen in Finland eingegeben an Sn Hohen Exellenz den Herrn General Guvernören Grafen von Berg.» Kansakouluhistorioitsija Lönnbeck on arvellut, että mainittu kirjoitus olisi julkaistu keväällä Wiborg-lehdessä, mutta näihin kysymyksiin perehtynyt A. Salo on osoittanut, että mainittu väite ei pidä paikkaansa. — Kolmannellakaan kerralla ei Cygnaeusta päästetty Bergin puheille, vaikka samaan aikaan siellä kävi muifakin henkilöitä. Kun Cygnaeus tapasi Bergin kesällä 1857 Kurkijoella, oli kenraalikuvernöörin suhtautuminen häneen kylmää. Audienssilla 1858 Cygnaeus ymmärsi olevansa Bergin käytöksen johdosta »persona non grata». Salo: mt., s. 230 ss.

Bergin käsitys Cygnaeuksesta oli muuttunut juuri Bergenheimin ansiosta. Siitä oli osoituksena Bergin kylmä suhtautuminen Cygnaeukseen.¹⁶³ Lisäksi kerrottiin Bergenheimin yrittäneen vaikuttaa siihen suuntaan, että tuomiokapitulin ehdotukset olisivat tulleet keskustelun pohjaksi senaatissa. Mahdollisesti bergenheimiläisen linjan miehenä senaattori von Haartman teki vähän ennen kukistumistaan viimeisen yrityksen edustamansa käsityskannan puolesta vastustamalla senaatissa Cygnaeuksen esitystä. Siihen aikaan oli myös olemassa tietoja siitä, että vapaaherra F. Langensköldillä olisi papiston kannatusta ehdokkaana ulkomaiselle opintomatkalle. Häntä olisi siis pidettävä eräänlaisena »mustana hevosenä». Kun vielä oli otettava huomioon se, että koulun ja kirkon eron vaatimus oli yhä vain kasvamassa, niin näytti siltä, että opintomatkalle ei valittaisi ainakaan miestä kirkon johtavista piireistä. Sitten tapahtui kuitenkin seikkoja, jotka käänsivät vaa'an Cygnaeuksen puolelle. Senaattori L. G. Haartman, joka oli toiminut senaatin talousosaston varapuheenjohtajana ja valtion varojen hoitajana, kukistui huhtikuussa 1858. Hänen tilalleen astuivat senaattorit J. M. NORDENSTAM ja F. Langensköld. Vuotta myöhemmin sai von Haartmanin lanko C. von Kother väistyä, ja hänen virkaansa kirkollisiasiain toimituskunnassa hoiti V. FURUHJELM. Näin oli senaatista poistunut kaksi voimakasta taantumuksellisen kulttuuripolitiikan edustajaa, joiden vaikutus oli tähän saakka ollut ratkaisevaa laatua. Cygnaeukseen kohdistuneeseen vastarintaan vaikutti myös se, että hän oli asettunut silloista kulttuuripolitiikkaa vastaan. Näin ollen eivät kirkon ja valtion johtavat henkilöt suopein silmin katselleet hänen otteitaan. Kuitenkin monet seikat puolsivat hänen lähettämistään opintomatkalle. Waenerberg oli ottanut hänen ehdotuksensa senaatille tekemänsä ehdotuksen pohjaksi. Paljon matkustelleena ja kielitaitoisena henkilönä hän oli sopiva lähetettäväksi opintomatkalle. Ratkaisevalla tavalla lienee

valintaan vaikuttanut J. V. Snellman, jonka kirjoitukset muokkasivat yleistä mielipidettä.¹⁶⁴

Vuonna 1858 kesällä ja syksyn aikana Cygnaeus matkusti sitten kotimaassa kaikkialla muualla paitsi Oulun läänissä. Kuitenkin vain harvat koulut toimivat kesällä, mutta Cygnaeus ei pitänyt sitä erikoisen välttämättömänäkään opintomatkaansa ajatellen. Pääasia oli, että hän sai keskustella eri seuduilla kunkin paikkakunnan johtomiesten kanssa koulukysymyksistä. Vuoden loppupuolella hän lähti ulkomaille. Ensin hän lähti Skandinaviaan, jatkoi sieltä matkaansa Saksaan, Sveitsiin ja Hollantiin. Lokakuun lopussa 1859 hän palasi yli vuoden kestäneeltä opintomatkaltaan.¹⁶⁵

Opintomatkaansa aikana Cygnaeus lähetti matkakirjeitä julkaistavaksi sanomalehdessä. Hänen tarkoituksenaan oli muokata yleistä mielipidettä suopeammaksi kansakouluasialle. Kirjeiden vastaanottajana toimi hänen ystävänsä, pastori K. J. G. SIRELIUS, jolla oli tilaisuus neuvotella professori F. L. Schaumanin, esittelijäsihteeri O. M. Waernerbergin, dogmatiikan ja siveysopin professori A. F. GRANFELTIN sekä historian tutkija M. AKIANDERIN kanssa. Jostakin syystä Sirelius tuli varovaisemmaksi kirjeiden julkaisemisessa ja suorastaan pidatti niitä hallussaan. Sitäpaitsi hän varoitti Cygnaeusta ulkolaisista käsityksistä, jotka olivat vieraita meidän oloissamme, mutta Cygnaeus oli tyytymätön. Kaiken takana oli ns. »ortodoksis-teologinen liiga», jonka jäsenet ilmeisesti olivat keskustelleet hänen matkakirjeistään. Cygnaeuksen käsityksen mukaan liiga »on saanut päähänsä, että minä olen matkoil-

¹⁶⁴ *Salo*: mt. I, s. 233 ss. *Halila*: mt. I, s. 265 ss. *Palmén*: Kansakoulumme aamusarastuksen ajoilta, Suomen kansakoulu 1866—1916, s. 108 ss. — Snellman oli saanut vaikutteita Sireliukselta. Cygnaeuksen puolella oli jo tällöin Waernerberg, joka puolestaan sai Furuohjelman kannattamaan Cygnaeusta. Näin henkilökohtaiset suhteet merkitsivät ratkaisevaa panosta asian jouduttua esille senaatissa. Tuloksena olikin, että Cygnaeus valittiin. *Salo*: mt., s. 236 ss.

¹⁶⁵ *Lönbeck*: Uno Cygnaeus, s. 76 ss.

lani tullut hyvin harhaoppiseksi, ja pelkää siitä vahingollisia seurauksia kansakoululle». Tähän jarruttavaan asenteeseen olivat syynä toisaalta Cygnaeuksen esittämän radikaaliset näkemykset ja toisaalta maamme taloudellinen heikkous ja vähäiset sivistykselliset edellytykset.¹⁶⁶

Joulukuussa 1859 Cygnaeus julkaisi matkakertomuksen, jonka nimenä oli »Reseberättelse, jemte betänkande i folk-skolefrågan, i underdånighet afgifven till Kejsrerliga Senaten för Finland, i December 1859». Sen mukaan hän totesi melkoista eroavaisuutta kansansivistyksessä Pohjanmaalla ja Viipurin läänissä, joskin oli havaittavissa yhtenäisyyttäkin: »Lukutaito on jotenkin yleinen, vaikka tosin toisessa seudussa parempi, toisessa huonompi, ja lukutaidottomat ovat enemmän tai vähemmän harvinaisia poikkeuksia.» Joskin hän myönsi, että lukutaito rajoittui »koneelliseen lukemiseen» ja »sen omistamisen järjellä ja sydämellä» olevan useimmille sivuasian, hän lausui tyytyväisyytensä siitä, että »useimmat nuoret papit, joita olen oppinut tuntemaan, selvästi käsittävät paremman opetustavan tarpeen yleensä ja innolla toivovat ajanmukaisesti järjestettyä kansakoulua. — — Ei ole ihmeteltävää, että vanhemmat papit eivät halusta myönnä sopimattomaksi opetustapaa, jota he itse aina ovat käyttäneet ja jonka parhaita tuloksia tavallisesti ilmaisee kaksi ristiä seurakunnan kirkonkirjan lukemissarakkeessa, mikä merkki osoittaa puhdasta sisälukua ja hyvää kristinopintaitoa. Mutta sitä epäjohdonmukaisuutta täytyy ihmetellä, että vaikka useimmat pastorit valittavat paljoa työtään ja kappalaiset usein pitävät pappien arvolle halpana ruveta lastenopettajiksi, he kuitenkin niin innokkaasti taistelevat sen mielipiteen puolesta, että kansakoulun tulee olla heidän johtonsa ja valtansa alainen.»

Matkakokemuksenaan Cygnaeus totesi, että Suomen kansa ei tuntenut kansakoulujen tarvetta, koska sivistystaso

¹⁶⁶ Salo: mt., s. 325 ss.

oli alhainen ja tähänastiset koulut kasvattivat vain virkamiehiä. Maamme koulumiehet eivät sitäpaitsi tienneet ulkomaiden kouluoloista juuri mitään, mistä tietysti johtuivat »hämärrät käsitteet kansakoulun ajanmukaisesta järjestelystä ja ala-arvoinen käsitys kansakoulusta yleensä». — — Kansa oli monilla seuduilla »niin tylsistynyt ja veltostunut sekä käynyt niin saamattomaksi, että useimmat eivät osaa veistää lusikkaa». Toisaalta oli henkilöitä, jotka vaativat ammatillisten aineiden ottamista kansakoulujen opetusohjelmaan, toisaalta oli taas niitä, jotka tuomitsivat tämän virtauksen jyrkästi ja pitivät koulun uskonnollista perustusta tärkeimpänä. Cygnaeus hylkäsi molemmat käsitykset yksipuolisina, koska »kaiken kasvatuksen tulee pohjaltaan olla uskonnollista eli tarkoittaa ihmisen itsekkäisyyden, itserakkauden ja omanvoitonpyynnin kuolettamista sekä herättää rakkaus ihmisen kaiken elintoiminnan vaikuttimeksi, mutta samalla muodostaa ruumiin elimiä käyttökuntoisiksi aseiksi hengen palvelukseen». Hän perusteli laajasti käsityön tarpeellisuutta, mutta huomautti, että »kansakoulu ei ole mikään ammattikoulu, vaan yleinen pohjakoulu, jonka tehtävä on kasvattaa ruumiillisesti ja sielullisesti voimakasta sukupolvea». Lapsien käyttöä tehdastyössä hän ei lainkaan hyväksynyt, sillä se »on todella kauhea synty». Valtion olisi estettävä »voitonhimoisia teollisuudenharjoittajia liikarasiituksella ja ruumiillisen ja henkisen hoidon laiminlyönnillä tunnottomasti turmelemasta Jumalan kuvaksi luotuja lapsia».

Naisillakin olisi »oikeus yleisinhimilliseen sivistykseen. Karjanhoitajatkin saavat jotain opetusta nuoren karjan elättämisessä, mutta lastenhoitajien, kasvattajien, äitien hyväksi on tehty perin vähän tahi ainakin on laiminlyöty se, mikä on oleellisinta». Kouluissa opetetaan tytöille liian »paljon muisti- ja koristusrikkamaa», mutta heitä ei ole ohjattu kutsu-
mustehtäväänsä tulevan sukupolven hoitajana. Tietämättömyyden johdosta kuolee vuosittain 25—40 % lapsista ensimmäisinä ikävuosinaan. Näiden tosiasioiden edessä olisi ryh-

dyttävä parantamaan lastenhoidon opetusta. Kuhunkin täydelliseen tyttökouluun pitäisi saada lastenseimi ja lastentarha, missä oppilaat voisivat »harjoittaa ruumiillista ja sielullista lastenhoitoa».

Kotimaata koskevan matkakuvauksen lopussa Cygnaeus antoi tunnustusta Ahvenanmaalla toimivalle rovasti Knorringin koululle, sekä Erkylän että Virolahden kouluille. Erityisesti häntä ilahdutti se, että käsityö oli otettu näissä oppiaineeksi. Sitävastoin Turun Lancaster- ja pikkulastenkoulut tekivät häneen masentavan vaikutuksen. »Huoneistot olivat ahtaat, ilma tukehduuttavien kaasujen turmelemaa, niin että lapset ruumiillisesti kärsivät siitä yhtä paljon kuin he henkisesti käyivät uneliaiksi ja tylsistyvät opettajattaren käyttämästä kuolettavasta opetustavasta.¹⁶⁷

Jo ennenkuin Cygnaeus julkaisi lopullisen ehdotuksensa Suomen kansakoululaitoksen järjestämiseksi, joutui hän monenlaisten arvostelujen kohteeksi myös papiston taholta. Hän itse kuvitteli tähän aikaan vastustuksen suuremmaksi, kuin mitä se todellisuudessa oli.¹⁶⁸ Kaikkein pahimman vastarinnan hän arveli tulevan teologien toimesta, sillä sen ajan näkemyksen mukaan »vain Jumalan sanan ja lainkäytön hengessä oli yhteistä kansaa kasvatettava». Cygnaeus epäili, että »Schaumanista tulee ehkä vaikein vastustaja, nim. niistä, joita kuullaan — sillä muuten on vastustajien lukumäärä legio — eikä se ole mikään ihme, sillä vapaa, rajaton tai esteetön kansansivistys loukkaa kaikkien etuoikeutettujen säätyjen pikkumaisia yksityisharrastuksia, ja kun itsekkyyks on vallalla useimmissa ihmisissä, on aivan luonnollista, että tullaan työskentelemään kansansivistystä

¹⁶⁷ *Cygnaeus*: Reseberättelse, jemte betänkande i folkskolefrågan i underdånighet afgifven till Kejsrerliga Senaten för Finland, i December 1859, s. 1 ss.

¹⁶⁸ *Salo*: mt., s. 337. — »Folkskolans farligaste fiende äro dock Hrr Biskopar och kanske statskyrkans ortodoxa tjenare i allmänhet.» *Salo*: mt., s. 384.

vastaan, sillä samassa määrässä kuin se kohoaa, täytyy sääty-
etuoikeuksien väistyä».

Myös Ruotsin lehdet kirjoittivat tähän aikaan kansakoulu-
kysymyksestä Suomessa. Cygnaeus kirjoitti eräälle ystä-
välleen Ruotsiin: »Se on parhaillaan selviämässä puolue-
asiaksi. Hierarkkinen puolue valmistautuu tietenkin salaises-
ti, hämärässä ja intrigien hyvin tunnetulla tavalla epätoivoi-
seen vastustukseen. Tietyllä taholla aletaan vainuta fenno-
maanitarkoituksia minun ehdotuksissani ja toimissani, ja
kaikilla tahoilla on henkilöitä, jotka havaitsevat minulle eh-
dotetut palkkaehdot ja muut edut liian runsaiksi tai ainakin
katsovat, että joku "arvokkaampi" henkilö voisi tulla nautti-
maan näistä etuisuuksista. Sellainen on mieliala.» — Hän oli
tullut sängen katkeraksi niistä arvosteluista, joita hänen
vielä keskeneräistä työtään vastaan suunnattiin. »Lukuun-
ottamatta niitä lukemattomia suullisia anateemoja, komppa-
sanoja, pistopuheita, joita brosyryriparka on synnyttänyt
heikkojen Prelaattien kesken Totilas ja Punssimaljan ääres-
sä, ovat muutamat hiippakuntien ja muut jumalaapelkääväi-
set lehdet mitä suurimmalla katkeruudella selittäneet bro-
syryrin kokonaan onnistumattomaksi ja sen tekijän »hölmöksi
ja sekavaksi».¹⁶⁹

2. »Suomen kansakoulun isän» ehdotus.

Varsinaisen ehdotuksensa Suomen kansakoululaitoksen jär-
jestämiseksi jätti Cygnaeus suorittamansa ulkomaisen
opintomatkan jälkeen maaliskuussa 1860. Hänen mietinnös-
sään oli kolme osaa, joista ensimmäinen sisälsi johdannon,
joka käsitteli käytettyjä periaatteita, toinen osa käsitteli
seminaarikysymystä ja kolmas varsinaista kansakoulujen jär-
jestämistä.

Johdanto-osa merkitsi hänen pedagogista ohjelmanjulistus-
taan, joka oli syntynyt ulkomaisten vaikutteiden ja kotimaas-

¹⁶⁹ Salo: mt., s. 384 s.

sa tehtyjen havaintojen perusteella. Silloisiin kansanopetusoloihin nähden sitä voitiin pitää vallankumouksellisena.¹⁷⁰ Aluksi Cygnaeus esitteli syitä, miksi kansakoulu ei ollut kaikkialla menestynyt. Hän totesi, että »on ryhdytty puolinaiisiin toimenpiteisiin ja kansakoululaitoksen järjestelyssä laiminlyöty sen menestymiselle välttämättömän tarpeelliset seikat». Kelvollisten koulujen aikaansaaminen oli aloitettava »tarkoituksenmukaisesti valmistuneesta, vakavasta opettajistosta». Vanhaa kiertokoulujärjestelmää hän ei lainkaan hyväksynyt, sillä se osoitti meillä vallitsevaa alhaista kansansivistystasoa. Hän korosti sitä, että oli »välttämättömästi vaadittava kiinteää koulua, missä lapsille opetetaan esimerkin ja tottumuksen voimalla käsittämään ajan arvoa ja työn kunniaa sekä herätetään työteliäisyyteen, uutteruuteen ja yritteliäisyyteen».

Sitten Cygnaeus siirtyi tarkastelemaan, miten tämä ihanne voitaisiin käytännössä toteuttaa. Kaikkien lasten koulunkäynnin järjestäminen ei lähitulevaisuudessa ollut mahdollista, vaan tavoitteeseen oli pyrittävä hitaasti kiiruhtaen. »Ei ainoassakaan maan pitäjässä liene mahdollisuutta perustaa niin monta kiinteää koulua, että kaikki kunnan lapset saisivat tilaisuuden koulunkäyntiin». Hänen mielestään »yksi hyvä koulu vaikuttaa paljon hyödyllisemmin kuin moni huono ja että on parempi perustaa kelvollinen kasvatuslaitos, missä pienehkö määrä kunnan lapsia saa täydellisemmän hoidon ja ajanmukaisen kasvatuksen, kuin edistää suuremman lapsijoukon keskuudessa aivan pintapuolista kasvatusta».

Kansansivistyksen päätarkoituksena oli kristillisen kotikasvatuksen edistäminen. Sentähden oli tyttöjen saatava opetusta lastenhoidossa, jotta he tulevana äiteinä voisivat täyttää tehtävänsä. Tämän opetuksen saamiseksi heidän olisi »joko asuttava kasvatuslaitoksessa tai ainakin suuremman osan päivää asuttava siellä». Kulttuurioptimismin valtaamana hän

¹⁷⁰ Halila: mt. I, s. 279.

näki kansakoulun vaikuttavan myös köyhyyttä aikaansaavien tekijöiden vähentämiseksi. Kansan työntöä ja -kykyä pitäisi kehittää yhdessä siveellis-uskonnollisen luonteen kanssa. Ammattikoulustakin olisi hyötyä vasta sitten, kun kansakoulu toimisi sen pohjakouluna.

Sitten Cygnaeus tarkasteli, mihin henkeen koulutyö pitäisi järjestää. Hän mainitsi mm., että »kouluopiskelu ei saa olla leikkiä, vaan vakavaa työtä, joka vaatii voimanponnistusta». Opettajan olisi parempi käsitellä yhtä asiaa perusteellisesti kuin kaikkia yht'aikaa. Koulun sisäisessä järjestyksessä pitäisi toisaalta olla »ankarinta kuuliaisuutta ilman vastaansanomista», mutta toisaalta kuitenkin »kouluelämän tulee olla sydämellistä yhteiselämää, joka sen välittömän suhteen avulla, missä lapset ovat toisiinsa, vaikuttaa siveellisesti kasvattavasti».

Ehdotuksen toinen osa käsitteli seminaarin perustamista. Tulevissa kansakoulunopettajissa oli herätettävä sekä »uskonnollista mielialaa» että kutsumustietoisuutta. Parhaaksi seminaarin paikaksi hän katsoi Jyväskylän, missä se sijoitettaisiin »jollekin järven rannalla kauniilla paikalla olevalle maatilalle». Seminaari toimisi nelivuotisena sisäoppilaitoksena, jossa olisi oppilaspaiikkoja 45:lle naiselle ja miehelle. Sekä mies- että naisseminaarien yhteydessä toimisi mallikoulu, johon viimeksimainittuun kuuluisi lastenseimi, lastentarha ja tyttökansakoulu. Opettajiston harkinnan mukaan voisi sekä seminaarissa että mallikoulussa olla myös ulko- eli käymäoppilaita, jotka asuivat koulun läheisyydessä.

Naisoppilaita oli kutsuttava »sisariksi» ja miesoppilaita »veljiksi». Kummallakin seminaariosastolla oli oma puutarha. Lisäksi naisoppilaiden piti tutustua kotitalouteen ja karjanhoitoon sekä miesoppilaiden hevostenhoitoon ja eläinlääkintään. Sisäjärjestys oli tarkoin määrätty. Herätys tapahtui jo klo 5.00—5.30, mitä seurasi kylmä kylpy (»1/2 min. + 20° C»), pukeutuminen, voimistelu, vuoteenteko ja aamupala. Päivän ohjelmassa vuorottelivat sitten oppitunnit ja harjoitukset

aina klo 22.00 saakka, jolloin pidettiin »kammiokunnittain» iltahartaus.

Seminaarin oppiaineina olivat uskonto, suomen- ja ruotsinkieli, luvunlasku ja kirjanpito, muoto-oppi, maanmittaus (koskien etupäässä miehiä), piirustus, muovailu, laulu, viulun ja urkujen soitto, luonnontieteet, kansantajuinen antropologia, voimistelu, terveydenhoito ja lastenhoito, maantieto, kartanpiirustus, historia, kasvatuseritykset, käsityöt, maanviljelys ja puutarhatyöt sekä eläinlääkintä. Pääsyaatimuksena seminaariin oli 18—25 vuoden ikä, mihin voitiin kuitenkin tehdä poikkeuksia, kristinopintuntemus, sisälukutaito sekä kyky tehdä selkoa luetun sisällöstä, sujuva käsiala, neljä laskutapaa kokonaisluvuilla ja murtoluvuilla, piirustuksen alkeet, musiikkikorva ja taipumus laulamiseen sekä kyky käytännöllisiin askareisiin. Hakemuksiin oli liitettävä papintodistus, lääkärintodistus, koulumiehen todistus siitä, että hakija osasi tarpeelliset tiedot, sekä mainetodistus kristillis-mieliseltä henkilöltä.

Lukukausi kesti elokuun alusta kesäkuun loppuun. Kesäloman aikana sai kolmas osa miesoppilaista olla laitoksen ulkopuolella, mutta heidän oli tuotava todistus »luotettavalta pappismieheltä tahi muulta tunnetulta henkilöltä säädyllisestä käytöksestä poissaolon aikana». Naisoppilaiden oli kuitenkin koko opiskeluaikansa oltava laitoksessa, lukuunottamatta erittäin pätevistä syistä saatua lomaa.

Seminaarin johtajana toimisi »tietopuolisesti ja käytännöllisesti sivistynyt pedagogi». Opettajien kelpoisuusvaatimukseen kuului loppututkintojen ohella vuoden opintomatka ulkomailla toimivaan seminaariin sekä tietopuoliset ja käytännölliset opetusnäytteet. Saadakseen pätevän ja vireän opettajiston hän suositteli sen kiinnittämistä viideksi vuodeksi kerrallaan.

Kolmanneksi Cygnaeus teki selkoa varsinaisesta kansakoulusta, jota oli pidettävä yleisenä pohjakouluna. Kansakouluun tullessaan oppilaan oli osattava lukea sisältä ja

kyettävä tekemään selkoa luetun sisällyksestä. Itse kansakoulut hän jakoi kolmeen osaan: Ensiksi kyläkoulut, joita kaupungeissa vastaisivat pikkukoulut, toiseksi tyttökoulut ja kolmanneksi poikakoulut. Kyläkoulujen ala-aste muodostaisi lastentarhan ja yläaste alkuopetuskoulun. Tyttökoulut olisivat 10—16-vuotiaiden tyttöjen sisäoppilaitoksia, joihin voitaisiin ottaa myös »käymäoppilaita eli puolihoitolaisia». Näihin kouluihin liittyisi myös lastenseimi ja lastentarha. Poikakoulut olisivat asuma- tai käymälaitoksia.

Koulun hallinto kuuluisi keskushallitukselle, jonka johto annettaisiin kirkkollisasiaintoimituskunnan päällikölle. Sen jäseninä olisivat ylitarkastaja ja kolme hallituksen asettama asiantuntijaa. Paikallista hallintoa varten maa jaettaisiin piireihin, joita valvoisivat piiritarkastajat. Kutakin koulua varten tarvittaisiin johtokunta, jonka itseoikeutettuina jäseninä olisivat kirkkoherra ja opettaja. Johtokunnan oikeuksiin kuului sakottaa sellaisia vanhempia, jotka eivät tahtoneet lähettää lapsiaan kouluun. Papiston oli valvottava sitä, ettei rippikouluun otettaisi ketään, joka ei ole käynyt kansakouluu, vaikka siihen olisi ollut tilaisuus.

Erittäin merkillepantavaa oli se, että Cygnaeus yhdeksässä pykälässä määritteli papiston suhteen kansakouluihin. Hän lähti siitä, että »papiston suhde kansakouluun ja opettajiin on oleva hyväntahtoista avustamista sanoin ja toin». Papiston hän velvoitti käymään kansakouluissa, mutta näillä käynneillä heidän oli »tunnollisesti varottava sanoin tai liikkein, jotka ilmaisevat opettajan tai opettajattaren halveksimista, vähentämistä sitä arvonantoa, jota lasten tulee tuntea ja osoittaa opettajistoa kohtaan». Kirkkoherran oli laadittava luettelo kouluikäisistä lapsista ja kehoitettava vanhempia ja holhoojia lähettämään lapsiaan kouluun. Pappien velvollisuuksiin kuului erityinen koulusaarna, missä he selittäisivät kasvatustehtävän arvoa ja siihen kuuluvia velvollisuuksia. Heidän olisi myös valvottava koulun toimintaa ja ilmoitettava piiritarkastajalle mahdollisen väärinkäytöksen tapahtu-

misesta. Sitäpaitsi papisto oli piiri- tai ylitarkastajille ja keskushallitukselle velvollinen antamaan kaikkia kansakouluja koskevia tietoja niitä pyydettyä.

3. *Cygnaeuksen ehdotus papiston arvostelun kohteena.*

Senaatin painatettua Cygnaeuksen ehdotuksen se joutui julkisen arvostelun kohteeksi. Keskusteluun otti osaa monia pappeja, koulumiehiä ja julkisen elämän henkilöitä, mutta kuitenkin asia oli vielä kansan syville riveille outo ja sitä pidettiin »herrojen puuhailuna».¹⁷¹ Tämä vuonna 1860 aloitettu keskustelu onkin merkittävä maamme kasvatustyön historiassa siksi, että silloin ensimmäisen kerran törmäsivät vastakkain konservatiivinen, kirkollinen tai lancasterilainen kasvatussuunta ja pestalozzilais-fröbeliläinen kasvatusaate, jota Cygnaeus edusti.¹⁷²

Jo matkakertomuksen ilmestymisen jälkeen Cygnaeus oli joutunut monien hyökkäysten kohteeksi. Kuopion tuomiokapitulin asessori, lehtori P. ASCHAN¹⁷³ suuntasi pisteliään kirjoituksen sekä koko Cygnaeuksen suunnitelmaa että sitä kasvatuserjestelmää vastaan, jota Cygnaeus edusti. Aschan luetteli ensin joukon asioita, mihin hän kaipasi tarkempaa selvitystä. Niinpä hän väitti, että Cygnaeus oli jättänyt kertomatta, miten hänen kuvailemansa koulut olivat menestyneet ulkomailla, vieläpä opetustapa ja koulun päämääräkin näyttivät hänestä jääneen hämäräksi. Hänen käsityksensä pestalozzilaisesta kasvatuserjestelmästä ei ollut mitenkään mairitteleva: »— — — itse nykyisen kansanopetuksen paras perustaja, Pestalozzi, oli typerä ja ilman onnetta, koska hän rupesi mietteitensä toimeenpanemaan.»¹⁷⁴

¹⁷¹ *Halila*: mt. I, s. 289 ss.

¹⁷² *Salo*: mt., s. 413.

¹⁷³ Asessori P. Aschan esiintyi nimimerkillä P. A. Ks. *Kallio*: mt., s. 378. *Hornborg*: Statistisk och Biografisk Matrikel öfver Församlingarna och Presterskapet, s. 386.

¹⁷⁴ *Aschan*: Kirkkoherra U. Cygnaeuksen matkakertomuksesta ja mietteistä kansakouluasiassa, Kuopion Hippakunnan Sanomia 1860, N:o 15.

Professori F. L. Schauman oli jo vuosina 1857—1858 käsitellyt kansakouluasiaa aikakauslehdessään, missä hän hyväksyi kansakoulun johdon siirtymisen tuomiokapituleilta erityiselle keskushallitukselle. Nyt hän oli toukokuun loppupuolella 1860 Helsingfors Tidningar'issa suunnannut arvostelun kärjen lastentarhoja vastaan. Hän näet pelkäsi, että Cygnaeuksen tarkoituksena oli yleistää ne koko maassa. Schaumanin käsityksen mukaan pikkulastenhuoltolat olisivat vain korvike äidinkasvatukselle, joka ei enää ole muka kyllin metodista. Hän ei epäillyt arvostella lastentarhoja, koska niitä oli arvosteltu myös niissä maissa, joissa Cygnaeus oli niitä nähnyt. Lastentarhoilla oli kaksi olennaista heikkoutta. Ensiksikin ne vapauttaisivat vanhemmat heille kuuluvasta kasvatusvelvollisuudesta ja toiseksi hävittäisivät todellisen persoonallisen vapauden ja uskonnollisen pieteetin, jonka vain kotikasvatus voi antaa. Vapaus häviäisi näin soti-laallisen kurin alaisuudessa ja toisen tahdon orjallisessa noudattamisessa. Kodissa sitävastoin lapset saisivat kasvaa yksilöinä. Uskonnollisessa kasvatuksessa olisi lasta opetettava tuntemaan hyvä ja paha, mikä herättäisi hänessä synnintunnon ja sovituksen kaipuun. Tähän ei vieras opettaja voi lasta ohjata. Talonpoikien lapset eivät tarvitse lastentarhoja. Vain kerjäläiset, kulkurit, irstaat naiset ja tehtaalaiset tarvitsisivat näitä lapsilleen. Sitäpaitsi lastentarha ei ole mikään valmistuslaitos koulua eikä valtiota varten. Näin ollen Schauman piti lastentarhojen perustamista onnettomuutena.¹⁷⁵

Eräs kaikkein kiivaimmista hyökkäyksistä oli rehtori J. M. HACKZELLIN tekemä Helsingfors Tidningar'issa 1861. Hänen mielestään Cygnaeus saksalais-sveitsiläisellä koululleen hävittäisi kotikasvatuksen. Sitäpaitsi ulkomaille suunnattu opintomatka oli suoritettu huonosti, mistä johtui, että

¹⁷⁵ *Schauman*: Några ord med anledning af pastori Uno Cygnaei reseberättelse jemte betänkande i folkskolefrågan, HT 1861, N:o 72.

Cygnaeus oli vain esittänyt koulun hyviä puolia, mutta ei sen puutteita. Lisäksi hän oli jättänyt perehtymättä Ruotsissa suoritettuihin pedagogisiin tutkimuksiin ja siihen tapaan, miten tällainen opintomatka oli suoritettava. Sentähden Hackzell kysyikin: »Kuinka on mahdollista, että henkilö, joka 17 vuotta on ollut isänmaan ulkopuolella, muutamia kuukausia kestävän matkan aikana voi saada kokemusta ja tarpeellista tuntemusta vallitsevista olosuhteista? Myös näyttää Cygnaeus ottaneen tämän matkan enemmän tyhjämpiväisenä asiana.» Mallikoulu ei saanut Hackzelliin hyväksymistä, koska siitä oli saatu ulkomailla huonoja kokemuksia. Saksalais-sveitsiläisellä koululla oli kerta kaikkiaan liian korkeat vaatimukset, mikä selitti syyn niiden epäonnistumiseen. Cygnaeus oli käynyt vain huomattavimmissa seminaareissa ja mallikouluissa, joissa yhdellä opettajalla oli 80—100 oppilasta. Lopuksi hän syytti vielä Cygnaeusta siitä, että tämä oli »ylhäisellä kasvatusopillisella ylimielisyydellä mestaroinut ruotsalaista kasvatusopillista kirjallisuutta — ja repinyt kaikki, mitä mennyt ja nykyaika on saanut aikaan.»¹⁷⁶

Tämä kirjoitus osoitti, että vaikeata Cygnaeuksen oli »ulkosuomalaisena» saada ääntään kuuluviin maamme oloihin heikosti perehtyneenä ja voimakkaan skandinaavisen pedagogisen virtauksen hallitessa oppikoulujemme opettajistoja.¹⁷⁷

Näihin aikoihin kokoontui papisto rovastikuntakokouksiinsa, joissa käsiteltiin mm. kansakoulukysymystä. Joku lienee ironisesti sanonut, että kiivaimmat vastustajat »rukoilivat Jumalaa varjelemaan sanankuulijoita kahdesta pahasta, sanomalehdistä ja kansakoulusta».¹⁷⁸

¹⁷⁶ Hackzell: Har den tysk-schweiziska folkskolan tagit en normal utveckling eller måste den anses för misslyckad, HT 1861, N:o 60. — Hackzell toimi tähän aikaan rehtorina Helsingissä, mutta siirtyi 1862 Muolaaseen ja sittemmin Lappeelle kirkkoherraksi. Vrt. Raitio: mt., s. 99.

¹⁷⁷ Halila: mt. I, s. 293.

¹⁷⁸ Vrt. Halila: mt. I, s. 293.

Isonkyrön papisto oli sitä mieltä, että Cygnaeuksen ehdottama kansakoulu sekoittaisi meillä Suomessa kaikki luonnolliset suhteet, katkaisisi perhesiteet, aikaansaisi välinpitämättömyyttä lasten kristillistä kasvatusta kohtaan, vie-roittaisi heidät kutsumuksestaan ja tuottaisi aivan tavattomia kustannuksia kansalle. Seminaariin ajateltua oppikurssia pi-dettiin aivan mahdottomana, ja lastenseimet sekä asumalai-tokset leimattiin Cygnaeuksen päähänpistoin. Missään tapauksessa ei papisto ryhtyisi valvomaan koulupakon toteut-tamista eikä alistuisi tarkastajan, ylitarkastajan ja keskus-hallituksen käskyläiseksi.¹⁷⁹

Tähän Isonkyrön papiston vastineeseen liittyi läheisesti entisen kasvatusopin professorin, silloisen Isonkyrön kirkko-herran L. STENBÄCKIN vastine, joka oli hänen viimeinen julkinen esiintymisensä kasvatusopin kysymyksissä.¹⁸⁰ Hän asettui kielteiselle kannalle Cygnaeuksen ehdotukseen nähden, mutta tämä ei merkinnyt kansakoulun hylkäämistä, vaan Suomen oloihin perustumattoman ehdotuksen vastusta-mista. Stenbäckin pääväittäjä oli, että Jumala oli säätä-nyt kirkon, valtion ja perheen ihmisten yhteiselämän muo-doiksi eikä koulu voinut niitä korvata. Pohjimmaltaan hänen pelkonsa perustui siihen, että koulua ei voi enää pitää kris-tillisenä. Epäluuloisuuta lisäsi vielä se, että Cygnaeus oli Diesterwegin oppilas, jota pedagogia Stenbäck piti »täydellisesti antikristillisen» kasvatussuunnan edustajana. Ilmeisesti Stenbäckin kanta johtui POLMER-nimisen pe-dagogin tutkimuksista, joiden mukaan Diesterweg oli »uudenaikaisen pelagiolaisuuden» edustaja. Hän näki kristil-lisen ja pakanallisen kasvatuksen eron siinä, miten suhtau-duttiin perisyntiin, jonka kieltäminen merkitsi arveluttavaa

¹⁷⁹ Wbl 1861, N:o 35.

¹⁸⁰ Isonkyrön papiston vastalause oli Stenbäckin laatima. HT 1861, N:o 105. Vrt. *Sainio*: Kasvatuksen ongelma 1800-luvun suo-malaisessa teologiassa, Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja VII, s. 52 ss.

käännettä kasvatustyössä.¹⁸¹ Kaikesta huolimatta Stenbäck antoi suuren arvon Cygnaeukselle, mikä ilmenee heidän myöhemmästä kirjeenvaihdostaan vuosina 1863—1869, mutta mihin ei tässä ole syytä puuttua.

Hieman hillitympi oli Ylä-Karjalan rovastikunnan papiston lausunto, jonka kirjoittajana oli rovasti A. J. Euro-paeus. Rovastikunnan papisto katsoi, että niiden raskaiden velvollisuuksien tähden, joita papiston oli hoidettava, se ei voinut ottaa enää vastaan mitään lisätehtäviä. Jokainen saisi hankkia itselleen kristinopintaidon parhaaksi katsomallaan tavalla, niin ettei ennen rippikoulua tarvitsisi käydä kansakoulussa. Pappaja ei voi velvoittaa olemaan itseoikeutettuina jäsenenä koulun johtokunnassa. Ylä-Karjalan papisto laati muutamia ponsilausemia, joissa mm. todettiin, että papiston oli otettava selkoa siitä, miten kansakoulussa opetettiin uskontoa, ja tehtävä selkoa kouluhallitukselle mahdollisista puutteista. Sellaisessa tapauksessa, missä pappi joutuisi hoitamaan kansakoulun uskonnonopetusta, hänen oma virkansa ei saanut siitä kärsiä. Mikäli kouluhallitus haluaisi tietoa jostakin asiasta, sen pitäisi tuomiokapitulin välityksellä kääntyä ao. papin puoleen. Papiston tehtävänä oli tukea koulun toimintaa kaikin mahdollisin keinoin ja vastustettava kaikkia maallisia ja epäkristillisiä virtauksia.¹⁸²

Kuopiossakin pidettiin rovastikunnankokous 1860, missä pyhäkoulutoiminnan kehittäjä, tuomiorovasti A. G. BORG piti avajaispuheen. Hän oli loukkaantunut siitä, että »kansakouluin kokemattomat puoltajat kopeilevat meitä vastaan kaikkein kovimmin». Papistoa oli moitittu siitä, että kansaa oli opetettu puolinaisesti, sillä luetun sisältöä ei oltu vaadittu ymmärtämään. »Soimaus on peräti kova. Ja jos se on totta,

¹⁸¹ Mikäli Stenbäck olisi henkilökohtaisesti tutustunut Diesterwegiin, niin tuskin hän olisi pitänyt tätä täydellisesti antikristillisenä. Vaikka Diesterweg suosi tunnustuksetonta uskonnonopetusta, ei hän kuitenkaan väheksynyt uskonnonopetuksen merkitystä eikä halunnut sitä syrjäyttää. *Sainio*: mt., ss. 47, 53.

¹⁸² *Euro-paeus*: Ännu något i folkskolan, FAT 1861, N:o 276.

niin saamme syystä kärsiä moitteemme.» Tämän hän ilmoitti syyksi, miksi kokous oli kutsuttu koolle. »En voinut minä kauemmin kärsiä tämän nykyisen ajan moninaisia hourauksia, enkä tahtonut jättää tyhmyyden ja taitamattomuuden kompasanoja vastaamatta.» Borg ilmoitti, että kansakoulujen tarpeellisuutta ei kukaan kokouksen osanottaja kieltänyt, »mutta sitä me kiellämme, että me olisimme opettaneet ja tahtoneet opettaa Suomen kansalle paljasta järjetöntä sisä- ja ulkolukua. Tulkoot nämä soimaajat, jotka eivät vielä ole sormellaankaan koskeneet niihin kuormiin, joita me kantaneet olemme. Astukoot meidän kanssamme pyhäkouluihimme ja kuulkoot siellä, kuinka lapset lukevat Sunnuntai-Evanke-liuminsa ja sanasta sanaan vastaavat, mitä he siellä lukevat.» Sen jälkeen Borg tuomitsi lastentarhat perinpohjaisesti: »Mutta ettemme ole ”Frööbelin lastentarhoja”, Hampurin taikka Itä-Valtakunnan pääkaupungin mukaan laittaneet, siitä en luulisi kenenkään järjellisen ihmisen meitä soimaavan. — — Kaukana ovat nämä koristukset Suomen sydänmailta, eikä valeta Suomen kansaa ikipäivänä niillä mal-leilla — — —»

Kokouksen keskustelun aiheena oli kysymys: »Syystäkö meitä pappeja moititaan Suomen kansan vajavaisesta valistuksesta? Ja onko oikein, että tulisimme eroitetuksi kansan valistustoiminnasta?» Tuomiorovastin vastaus osoitti, että Cygnaeus oli loukannut perin juurin papistoa.» — — — Varakirkkoherra U. Cygnaeus eräässä, viime joulukuun aikana, Suomen Senaattiin annetussa kirjeessä kansakouluin toimittamisesta oli muun ohessa väittänyt, Suomen kansan lukutaidon olevan paljasta suulukua, ilman mitään käsitystä eli ymmärrystä, ja tämän taidottomuuden siitä tulevan, että Suomen papit eivät ole parempaa lukutaitoa rahvaalta kai- vanneet, vielä vähemmin heille teroittaneet.» Näitä sanoja olivat sitten kansanvalistuksen harrastajat »märehtineet» ja kuunnelleet halulla kristillisyyden vastustajien puheita siitä, että papisto erotetaan kokonaan kansanvalistustyöstä. Rovas-

tikunnan kokous katsoi, että oli mahdotonta jättää papistoa kansansivistystyön ulkopuolelle, »niin kauan kuin kansamme tuntee ja tunnustaa totiseen valistamiseen myös kuuluvan hengellisen valistuksen Jumalan sanan kautta». Papeilla pitäisi olla aina aikaa kansakoulujen valvomiseen, että työ niissä tapahtuisi oikeassa kristillisessä hengessä. Vaikka kokous myönsikin kansakoulujen tarpeellisuuden, niin se totesi, että »olisi kuitenkin yhtä mahdotonta kuin myös vahingollista asettaa näitä kouluja Cygnaeuksen esittämälle kannalle». Papiston tehtävänä oli nyt valvoa, että »kansaamme ruvetaan kouluuttamaan Jumalan pelvossa ja kristillisessä mielessä, eikä jumalattomuuden tarkoituksessa, paljaasta tiedon viisaudesta».

Cygnaeuksen katsottiin liioitelleen lukutaidon heikkoutta ja siten korostaneen kansakoulujen tarpeellisuutta, mitä enemmän hän saattoi painaa nykyistä lukutaitoa ja suunnata syyn sen heikkoudesta pappien niskoille. Lisäksi hänen suorittamaansa kotimaista opintomatkaa vastaan polemisoiitiin, sillä rovastikunnan papit olivat huomanneet, että Cygnaeus ei ollut käynyt lainkaan Savossa, Pohjanmaalla, Hämeessä eikä Karjalassa. Näin ollen hänellä ei voinut olla mitään käsitystä Suomen kansan lukutaidosta. Ihmettelyä herätti se, että hän oli yleistänyt Pietarissa saamansa negatiiviset kokemukset sikäläisten maanmiestensä lukutaidosta koko Suomea koskemaan. »— — — luulis hyvän asian edistyvän ilman vääryyttäkin, ja uusia keinoja toimeen saatavan, vaikka ei vanhoja pilata.»¹⁸³

Kansakoulukysymys tuli esille myös juuri näinä vuosina pidetyissä hiippakuntien pappeinkokouksissa. Turussa 1859 evankelisen liikkeen perustaja, Mynämäen kontrahtirovasti F. G. Hedberg ei hyväksynyt kansakoulujen tyrkyttämistä seurakuntiin, vaan niiden pitäisi ensin osoittaa tarpeellisuutensa ja näin tehdä itsensä tervetulleiksi. Kansakouluihin oli

¹⁸³ Kuopion Hiippakunnan Sanomia 1861, N:o 31 ja 34.

saatava kristillismielisiä opettajia, jotka tekisivät kristinuskon opetuksen eläväksi. Tämän pappeinkokouksen pöytäkirjassa oli tietoja myös muutamista rovastikuntakokouksista. Lemulla oltiin samaa mieltä kuin Hedberg siinä, että kansakoulua ei pitäisi pakolla tuoda seurakuntaan vastoin seurakuntalaisten tahtoa. Porin alemman rovastikunnan pappeinkokous ei vastustanut kansakoulujen perustamista, mutta ilmoitti samalla, että seurakuntalaiset olivat haluttomia sellaisia kouluja hyväksymään. Vasta sitten, kun lapset ensin kyläkouluissa kypsyisivät saamaan korkeampaa opetusta, voitaisiin kansakouluja perustaa. Silloin kokouksen osanottajatkin olisivat valmiit toimimaan apuna.¹⁸⁴

Porvoon pappeinkokouksessa oli 1860 keskustelun aiheena: »Onko suhteessa kansakouluun terveellistä, että se on vapautettu papiston valvonnasta ja johdosta, ja onko kirkko saavuttanut tai kadottanut yhteytensä kouluun yleensä, sekä onko toivottavaa, että koulun vaatimaa vapautusta ajatellaan?» Puheenjohtaja piti kysymyksen ensimmäistä kohtaa esivallan toimesta ratkaistuna, niin että siitä ei kannattanut keskustella. Kontaktirovasti CREMER ilmoitti, että jos kirkko ja koulu eroavat, niin uskonnonopetuksen pitäisi kuulua papistolle. Toisesta kohdasta kokous esitti näkemyksensä, että kirkon ja koulun välisen yhteyden pitäisi edelleenkin jatkua, sillä ero merkitsisi tappiota kummallekin osapuolelle, joskaan kokouksen osanottajien käsitykset eivät olleet lainkaan yksimieliset. Keskustelun aiheena oli vielä kysymys siitä, oliko Suomen papisto syypää Cygnaeuksen osoittamiin laiminlyönteihin kansanopetuksen alalla. Jostakin syystä kysymys jäi vastaamatta.¹⁸⁵

Cygnaeuksella oli tilaisuus olla mukana Porvoossa pidetyissä pappien ja koulunopettajien kokouksissa 1860. Hänen kuvauksensa niistä tilaisuuksista muodostivat värik-

¹⁸⁴ Handlingar i anledning ag prestmötet i Åbo 1859, ss. 119, 125, 158.

¹⁸⁵ Protokoll förddt vid prestmötet i Borgå år 1860, s. 21 ss.

käämmän kuvan kuin kokouspöytäkirjat: »Pappein- ja koulunopettajakokouksissa Porvoossa oli minulla kylliksi tilaisuutta saada kuulla enemmän tai vähemmän selviä ilmauksia siitä pelosta materialistisia tai kuten vaihteeksi kuuluu rationalistisia, maailmallisia tai liiaksi käytännöllisiä tai kerrasaan jumalattomia ja epäkristillisiä laitoksia kohtaan, joita arveltiin minun niukan matkakertomukseni perusteella nähtävän, voitavan pelätä minun puoltavan ja jota vastaan papiston pitäisi joukolla nousta. Minä tulin myös tästä kokouksesta aivan alakuloisena, ja tunnen vieläkin hierarkkien synninpäästön ja kuolleen kirjanoppisuuden kalmanhajua, joka siellä tuli näkyviin.»¹⁸⁶

Harvat pappismiehet uskalsivat näihin aikoihin asettua Cygnaeuksen puolelle. Eräs heistä oli Turun kuuromyökkäkoulun johtaja — sittemmin Porvoon piispa — K. H. ALOPAEUS,¹⁸⁷ joka kirjoitti 1860 Åbo Tidningar'issa artikkelin, missä hän piti Schaumanin asennetta vääränä. Ulkomaan matkallaan hän oli käynyt Hampurin lastenkodissa ja saanut sieltä myönteisen kuvan. Ansiotyössä käyvien äitien lapset olivat päivittäin lastentarhassa, mutta ei suinkaan yksin, vaan yhdessä toisten lasten kanssa. Ainakin hampurilaiset vanhemmat vaikuttivat hänen mielestään tyytyväisiltä, eikä perhesiteiden höltymistä ollut havaittavissa. Tosin hän oli nähnyt lastentarhoissa myös pakanallisia ja rationalistisia piirteitä, mutta hän uskoi lastentarhojen tulevan Suomessa toimimaan kristillisessä hengessä. Hän yhtyi siihen Fröbelin käsitykseen, että ihmiskunnan onni saavutettaisiin kiinnittämällä huomio ihmiselämän ensimmäisinä vuosina tapahtuvaan kehitykseen.¹⁸⁸

Sekä Cygnaeus että esittelijäsihteeri Waenerberg olivat kiitollisia Alopaeukselle tämän puolustuskirjoi-

¹⁸⁶ Skollärmöten 1860, s. 1 ss. *Salö: mt.*, s. 387 s.

¹⁸⁷ *Hornborg: matrikkeli*, s. 383.

¹⁸⁸ *Alopaeus: Också något om barnträdgårdarna*, AT 1860, N:o 88.

tuksen johdosta, joka sai erityistä painavuutta vielä siitä, että hän itse perusti näihin aikoihin lastentarhan Turkuun.¹⁸⁹

Myös nimimerkki »Vanha pappi» koetti omalla tavallaan puhua kansakoulun puolesta. Hän lähti siitä, että tähän saakka jokainen oli yrittänyt tehdä työtä oman ymmärryksensä mukaan. Seuraaja oli hajoittanut edellisen työn ja aloittanut kaiken alusta. »— — — Nyt meidän vaan ei pidä oleman niitä vastaan, jotka tahtovat koetella toisella tavalla. Autta-kaamme heitä samalla innolla, samalla hartaudella, jolla me tähänkin asti olemme virkamme toimittaneet.»¹⁹⁰

Näihin aikoihin oli professori S. G. ELMGRENIN päivä kirjamuistiinpanojen perusteella »sanomalehdistössä sotaisin aika, joka meillä pitkään aikaan on ollut».¹⁹¹

Tämä jatkuva sanomalehtipolemiikki sai Cygnaeuksen masentuneeksi, sillä se oli hänelle vastenmielistä, kun siihen liittyi sarja henkilökohtaisia loukkauksia. Kuitenkin arvostelu toi esiin uusiakin näkökohtia, joiden johdosta hän joutui täsmentämään omaa kantaansa.¹⁹² Tässä mielessä hän kirjoitti vastineen Schaumanille, Hackzelille ja Snellmanille sekä erityisen puolustuskirjoituksen: »Muutamien tärkeimpien muistutusten kumoamiseksi, joita on tehty Suomen kansakoululaitosta koskevia ehdotuksia vastaan.»

Professori Schaumanille hän vastasi Helsingfors Tidningar'issa 1860, missä hän sangen laajasti puolusti lastentarhasuunnitelmaansa. Schauman oli väittänyt Cygnaeuksen haluavan sellaisten lastentarhojen perustamista, joihin vanhempien olisi pakko lähettää lapsensa »toisten johdettaviksi ja kasvatettaviksi». Lisäksi hän oli saanut sellaisen käsityksen, että lastenhoito olisi »naimattomien naisten eikä

¹⁸⁹ Salo: mt., s. 412.

¹⁹⁰ Otava 1860, N:o 19.

¹⁹¹ »Det är den mest krigiska tid i tidningsverlden som vi på länge haft.» Maliniemi: S. G. Elmgrenin muistiinpanot, Suomen historian lähteitä II, s. 380.

¹⁹² Salo: mt., s. 390. Halila: mt. I, s. 298.

äitien asia». Cygnaeus valitti sitä, että Schauman »Sionin muurien vartijana» oli erehtynyt hyökkäämään kesken-eräistä suunnitelmaa vastaan» Suomen kansakoulun jännittävimpanä hetkenä, jolloin sen olemassaolo riippui hiuskarvasta». Hän kumosi kohta kohdalta Schaumanin väitteet ja osoitti, ettei lastentarhojen tarkoituksena ollut toimia kotien kilpailijoina, vaan niiden tukena. Lastentarhat olivat vain sellaisia äitejä varten, jotka eivät itse ennättäisi hoitaa lapsiansa. Näin ollen hän piti lastentarhaa kotien auttajana eikä sen syrjäyttäjänä, ja puheet lastentarhojen turmiollisuudesta olivat aivan turhia. Nimenomaan lastentarhoissa oli hyvä tilaisuus toteuttaa työkasvatuksen periaatetta: »Työn kautta työhön».¹⁹³

Ilmeisesti Schauman suhtautui epäluulolla niihin pedagogisiin virtauksiin, joiden kanssa Cygnaeus oli joutunut tekemisiin. Tunnustuskirkon piiristä lähtöisin olevat Fröbelin vastustajien kirjoitukset saivat Schaumanin arvostelemaan lastentarhoja, joista hän näki kehittyvän rationalistisen elämäkatsomuksen asuinsijoja, mihin vielä Cygnaeuksen kirjoitukset olivat antaneet aihetta. Pohjimmaltaan Schaumanin artikkelit olivat sangen teoreettisia, niin että ne pikemminkin heikensivät hänen asemaansa.¹⁹⁴

Rehtori Hackzellin kirjoitukseen hän vastasi Helsingfors Tidningar'issa 1861, missä hän aluksi paheksui Hackzellin käyttämää »aiheetonta kiihvautta sekä kansakoulu-ehdotustani että minun persoonaani vastaan». Hackzell oli väittänyt, että Cygnaeus tahtoi tuoda Suomeen jonkin saksalais-sveitsiläisen mallikoulun, joka ei lainkaan sovi. Cygnaeus selitti, että hänen tarkoituksenaan ei ollut istuttaa Suomeen mitään ulkomaisia mallikouluja, vaan hän tah-

¹⁹³ *Cygnaeus*: Muutama sana herra prof. F.L.S:ille hänen kirjoituksensa johdosta H.T:n 60 ja 62 n:ossa allekirjoittaneet matkakertomusta ynnä kansakoulumietintöä vastaan, HT 1860, N:o 112, 113. *Cygnaeuksen* kirjoitukset, s. 384 ss.

¹⁹⁴ *Rosenqvist*: Frans Ludvig Schauman II, Svenska Litteratursällskapet i Finland CCVI, s. 123 s.

toi käyttää hyväkseen niitä kasvatustieteellisen tieteen saavutuksia, joita muualla oli saavutettu. Moniin henkilökohtaisiin hyökkäyksiin hän vastasi seuraavasti: »Ei voi muuta kuin sydämellisesti surkutella maa ja kansa raukkaamme, joka on uskonut niin taitamattomalle ja epäluotettavalle henkilölle kuin allekirjoittaneelle siksi tärkeän tehtävän eikä enemminkin ole valinnut jotain toista — — —.» Raskaimpana Hackzellin syytöksistä hän piti sitä, että hän olisi suorittanut opintomatkinsa »ylen pintapuolisesti». Cygnaeus puolustautui kertomalla matkustaneensa »juuri niin pitkälle ja niin kauan kuin katson tarpeelliseksi varmentaakseni vakaumukseni Suomen kansansivistyksestä...» Yli sata pappia eri puolilta maata oli sekä suullisesti että kirjeitse »myöntänyt täysin todeksi väitteeni, että lukutaito rajoittuu pelkkään koneelliseen lukemiseen. Jokunen pappi on kuitenkin sanonut, että olen esittänyt olot todellisuutta paremmassa valossa, ja pelkään h:ra M. H., kun hän alkaa tunnetulla utte-ruudellaan ja lämmöllään työskennellä rippikoululaisten kanssa, on tuleva samaan surulliseen kokemukseen, että kansansivistys on vielä jonkun verran alhaisempi, kuin miksi minä olen sen kuvannut.»¹⁹⁵

Kansakoulun ja seminaarin asumalaitokset olivat myös herättäneet yleistä vastarintaa. Cygnaeusta syytettiin, että hän oli vain nähnyt yhteiskunnan kurjimmat ja avuttomimmat. Hän myönsi itsekkin olleensa asumalaitosten vastustaja, mutta tutustuttuaan niihin ulkomailla hän oli tullut toisiin ajatuksiin. Sitävastoin asumalaitosten kiivaimmat vastustajat vailla minkäänlaista näkemystä asian todellisesta tilasta olivat temmanneet väitteensä »pilvistä» ja esittäneet »arvostelunsa varmuudella, mikä herättää hämmästyttä — — —.» Kansakoulun asumalaitoksia hän ei ollut ajatellut pakollisiksi, vaikka hän toivoikin, että jokaiseen kuntaan perustettaisiin asumakoulu tyttöjä varten, joissa voisivat

¹⁹⁵ *Cygnaeus*: Vastaus h:ra Matthias Hackzellille, HT 1861, N:o 67, 68. *Cygnaeuksen* kirjoitukset, s. 407.

asua nimenomaan ne, joita tarjottiin huutokaupalla hoitoon. Sen lisäksi hän aivan erityisesti korosti maamme lastenhoidon parantamisen välttämättömyyttä, sillä pienten lasten kuolleisuusprosentti oli aivan liian suuri. Asumalaitokset eivät missään tapauksessa olisi kasarmeja, vaan perhepiirejä, joiden kasvatuksesta koko opettajakunta saisi sydämensä halusta pitää huolta.

Vastustajien väitteistä huolimatta Cygnaeus ei ollut tahtonut väheksyä kotien merkitystä. Päinvastoin hän oli aina lausunut lämpimiä ajatuksia kodista, sillä opetus ja kasvatust olivat hänen mielestään sama asia.¹⁹⁶

4. Pappisjäsenten mielipiteitä tarkastuskomiteassa.

Cygnaeuksen ehdotusten julkaisemisen jälkeen senaatti asetti tarkastuskomitean, johon kuului 12 jäsentä, nimittäin puheenjohtajana senaattori S. GRIPENBERG, papiston edustajina professori F. L. SCHAUMAN, tuomiorovasti T. T. RENVALL ja rovasti J. F. BERGH sekä muina jäseninä professorit E. LÖNNROT, M. AKIANDER, kielenopettaja L. L. LAURÉN, teknillisen koulun opettaja A. SOLDAN, lyseon johtaja K. G. LEINBERG, maanviljelijä A. MEURMAN, maanviljelyskoulun johtaja A. MANNINEN ja pitäjänkoulun opettaja A. SVEBERG. Sihteerinä toimi Suomettaren toimittaja P. TIKKANEN. Myöhemmin kutsuttiin komiteaan vielä lukionlehtori Z. J. CLEVE. Snellmanin ja Bergeheimin syrjäytyminen oli yllättävintä. Ensiksimmäintä pidettiin liian voimakkaana persoonana, joka olisi voinut kaataa Cygnaeuksen ehdotuksen, ja jälkimmäinen taas oli

¹⁹⁶ FAT 1861, N:o 213—217, 219, 221—224, 226. Vrt. *Cygnaeus*: Muutamien tärkeimpien muistutusten kumoamiseksi, joita on tehty Suomen kansakoululaitosta koskevia ehdotuksia vastaan, *Cygnaeuksen* kirjoitukset, s. 418 ss.

tunnettu vanhoillisista mielipiteistään kansanopetuskysymyksessä.¹⁹⁷

Kysymys kansakoulun hallinnosta oli ratkaistu jo vuonna 1858 siten, että pääkaupungissa toimisi erityinen keskushallitus, jonka jäsenet hallitus määräsi. Cygnaeus oli suosittelut kirkkoherraa itseoikeutettuna jäsenenä kansakoulun johtokuntaan, mutta Renvallin ehdotuksesta tämä kohta poistettiin. Häntä kannattivat Schauman, Berg, Akiander ja Meurman.¹⁹⁸

Armollisen julistuksen mukaan alkeisopetus kuului kotien ja kyläkoulujen tehtäviin, mutta Cygnaeus piti sitä kansakoululle kuuluvana. Tarkastuskomiteassa Renvall korosti edelleen kiertokoulujen merkitystä ja suositteli taloudellisen tuen antamista vain siinä tapauksessa, että pitäjässä olisi jo kyläkouluja. Komitean kannaksi muodostuikin, että vastuu alkeisopetuksesta ei kuulunut kansakoululaitokselle, vaan kirkolle.¹⁹⁹

Kirkon ja koulun erottua toisistaan tulisi uskonnonopetuksen käytännöllisestä järjestelystä tärkeä yhdysside niiden välille. Cygnaeus oli tahtonut syrjäyttää tunnustuksellisen aineksen ja panna Raamatun uskonnonopetuksen keskukseksi. Komitean jäsenet painostivat sitä, että luonnollisesti raamatunhistorian tulisi saada paikkansa, mutta katekismustakin tulisi opettaa, mikä takaisi uskonnonopetuksen säilymisen tunnustukseltaan luterilaisena. Varmistuaakseen siitä, että seminaarin uskonnonopetus säilyisi tunnustukselli-

¹⁹⁷ Cygnaeus saattoi ilmeisesti odottaa komitean jäsenten taolta myötämielisyyttä. Gripenberg oli hänen sukulaisensa, Soldan taas hänen läheinen ystävänsä, ja Leinberg, Lönnrot, Akiander, Svedberg sekä Manninen olivat valmiit häntä tukemaan. *Halila: mt. I, s. 302.*

¹⁹⁸ Tarkastuskomitean ptk., s. 72 ss. VA. *Lönnbeck: mt. Bilaga C, ss. 98 s., s. 55 s.*

¹⁹⁹ Tarkastuskomitean ptk., ss. 2, 61. *Lönnbeck: mt. Bilaga C, s. 75 s.*

sella pohjalla, vaativat Bergh ja Renvall pappia seminaarin uskonnonopettajaksi.²⁰⁰

Sekä Cygnaeus että Meurman pitivät kansakoulua yhteisenä pohjakouluna, mutta Snellman ja Renvall sekä Schauman esiintyivät sellaista käsityskantaa vastaan. Tarkastuskomitea päätyikin siihen, että kansakoulu ei ollut mikään pohjakoulu.²⁰¹

Cygnaeuksen käsitys tyttöjen kasvatuksesta joutui ankaran arvostelun kohteeksi, koska hän oli pitänyt tyttöjen kasvattamista tärkeämpänä kuin poikien. Lisäksi hän oli ehdottanut tyttökoulujen järjestämistä sisäoppilaitoksiksi, joissa olisi sekä lastenseimi että lastentarha. Pappisjäsenistä vain Bergh yhtyi edelliseen, sitävastoin Schauman ja Benvall asettuivat vastarintaan. Viimeksimainittu piti poikakouluja tärkeimpinä eikä hyväksynyt kiinteiden tyttökoulujen perustamista. Äidit saivat hänen mielestään paremman käsityksen lastenhoidosta kirjasten avulla kuin lastenhoidon harjoittelulla. Sitäpaitsi ei kouluihin pitänyt yhdistää mitään hyväntekeväisyyslaitoksia. Enemmistön päätöksen mukaan poistettiin lastenseimi, lastentarha ja internaatti, mutta kansakoulun opetusohjelmaan tuli silti lastenhoito.²⁰²

Koulussa oli Cygnaeuksen mukaan harjoitettava kätevyyttä ja totuttava oppilaita käytännölliseen työhön. Benvall oli sitä mieltä, että kansakoulu ei ollut mikään ammatikoulu, vaan käytännöllistä työskentelyä pitäisi olla vain virkistykseksi. Hän oli myös Schaumanin kanssa yhtä mieltä siitä, että kansakoulun käyneistä ei pitäisi tulla työmiehiä, vaan säätyläisiä — opettajia.²⁰³

²⁰⁰ Tarkastuskomitean ptk., ss. 9, 23, 26. Lönnbeck: mt., ss. 59, 72 s.

²⁰¹ Halila: mt. I, ss. 211, 224, 229, 284, WT 1846 N:o 1, Förhandlingar vid Skollärmötet i Åbo 1860, s. 29 s. Tarkastuskomitean ptk., s. 59.

²⁰² Tarkastuskomitean ptk., s. 2 ss. Lönnbeck: mt., s. 75 ss.

²⁰³ Tarkastuskomitean ptk., ss. 3, 52 s. Lönnbeck: mt., ss. 59, 77 ss.

Cygnaeus oli suunnitellut kaksoisseminaarin perustamista, mutta komitean enemmistö — heidän joukossaan Renvall — kannatti kahden seminaarin perustamista ja niiden sijoittamista »niin kauaksi toisistaan kuin mahdollista». Kuitenkin kansakouluasetukseen tämä kohta tuli alku-peräisellä tavalla. Seminaarioppilaiden lomat olivat komitean mielestä liian lyhyitä, joten niitä pidennettiin.²⁰⁴

5. *Kansakoulukysymys valtiopäivien pappissäädyssä*
1863—1864.

Valtiopäivillä 1863—1864 oli maaseudun kunnallishallintoa koskevan lakiehdotuksen mukaisesti annettu kuntakokouksen tehtäväksi kansakoulujen perustaminen. Talousvaliokunnan mietinnössä oli lausuttu ajatus, jonka mukaan seurakuntalaisten olisi kirkonkokouksessa päätettävä kansakoulujen perustamisesta. Valiokunnan käsityksen mukaan kuitenkin koulu oli erotettava kirkosta ja uskonnonopetuksen tarkastus annettava papistolle.²⁰⁵

Valtiopäiväpapiston keskuudessa syntyi tämän johdosta vilkas keskustelu, missä pohdittiin kiertokoulujen perustamista, rautatien rakentamista ennen kansakoulujen perustamista sekä kirkon ja koulun eroa. — Hyrynsalmen kirkkoherra, rovasti G. A. SAXBERG sanoi, että kiinteät koulut eivät sovellu hänen seurakuntaansa, koska asutus oli siellä aivan liian harvaa. Mikään säädös ei voi siellä herättää tiedonjanoa, sillä kansa ei tunne mitään halua laajempiin tietoihin kuin kristinopintaitoon ja kirjoituksen alkeisiin. Hän pelkäsi, että jos hänen seurakuntaansa perustettaisiin kansakoulu, niin sinne saataisiin tuskin lainkaan oppilaita. Rahvas ajatteli näin: »Ei joua, täytyy olla työssä» tahi: »Ei ole, mitä konttiin pannaan, pitäisi köyhäin kassasta saada evästä.» Kiertokoulujen tarve oli suurempi kuin kansakoulujen, sen tähden pitäisi seminaareissa kouluttaa kiertokoulujen opettajia.

²⁰⁴ Tarkastuskomitean ptk., ss. 5, 10. *Lönbeck*: mt., s. 58 s

²⁰⁵ *Halila*: mt. I, s. 317.

Messukylän kirkkoherra, rovasti J. GRÖNBERG piti Tampereelle tulevaa rautatietä välttämättömämpänä kuin kansakoulua. Kuortaneen kirkkoherra, kontrahtirovasti K. F. STENBÄCK yhtyi edelliseen, koska rautateiden avulla kansansivistys pääsisi nopeammin leviämään, jos ne asetettaisiin kansakoulujen edelle.

Mielenkiintoiseksi muodostui keskustelu kirkon ja koulun erosta. Juvan kirkkoherra, rovasti M. E. ALOPÆUS ei hyväksynyt kirkon ja koulun eroa, koska kansakoulun tehtävänä oli toimia uskonnollisella pohjalla ja kasvattaa kristillisen mielenlaadun omaavia kansalaisia. Sentähden kansakoulut pitäisi perustaa kirkonkokouksissa eikä kuntakokouksissa. Ainoastaan taloudelliset kysymykset voitaisiin jättää kunnan ratkaistavaksi. Kuopion tuomiorovasti A. G. Borg oli myös eroa vastaan. Hän piti Suomen kansaa niin hurskaana ja kristillisenä, että sen sivistysharrastuksissa ei ole ollut mitään kirkolle vierasta. Näin ollen ei mitään eroa kirkon ja koulun välillä tarvita, sillä sellainen yritys sortuisi omaan mahdottomuuteensa ja uusi kansakoulu tulisi kuolemaan. Lopuksi hän vetosi vielä Lutherin sanoihin: »Kirkko on luovuttanut kaiken ulkonaisen vallan valtiolle, mutta se säilyttää itsellään ainiaaksi sanan sisäisen voiman, se pitää itsellään oikeuden kasvattaa koulussa kansalaisia yhteiskunnalle.»

Seuraavat puhujat näkivät materialistisessa ajan hengessä syyn erottamishaluun. Pyhäjärven kirkkoherra Z. CASTRÉN totesi, että eron kannattajien periaatteisiin kuului myös jättää papistolle mahdollisimman vähän sanomista nousevan sukupolven kasvattamisessa. Lisäksi koulun siirtäminen kunnan hallintaan sisälsi vaaroja, joita ei voi laskea. Ajan hengestä puhui myös Limingan kirkkoherra J. I. BERGH, joka oli huolissaan siitä, että ero saisi aikaan hajaannusta kirkon ja kristinuskon keskuudessa. Koska kansa hänen käsityksensä mukaan oli uskonnollismielistä, niin ei ollut mitään syytä mennä erottamaan kirkkoa ja koulua, sillä nuorisosta kasvatettaisiin näin siveellisesti ala-arvoista.

Erokysymyksellä oli myös puolustajansa. Muolaan kirkkoherra J. M. Hackzell osoitti, miten tulevassa kansakouluissa opetettaisiin aineita, jotka olivat papilliselle kutsumukselle vieraita. Sitäpaitsi kansakoulu valmisti kansalaisia kuntaa ja valtiota varten eikä ahtaasti seurakuntaa varten. Samalla kannalla olivat myös Ulvilan kirkkoherra H. HELLÉN ja professori F. L. Schauman. Viimeksimainittu lisäsi vielä, että vaikka lainsäädäntö oli maallisen yhteiskunnan käsissä, niin se oli siitä huolimatta kristillisen hengen läpitunke- ma. Helsingin toinen kappalainen, varapastori F. A. SNELLMAN puolusti eroa siksi, että papisto jäisi yksinään eroa vastustamaan, kun muut säädyt siirtyisivät eron puolelle. Loimiojen kirkkoherra, tohtori F. HERTZBERG oli hämmästynyt siitä, että papiston keskuudessa oli eri mieliä tässä asiassa, sillä varmaan papistolle tulisi tilaisuus valvoa kansakoulua, vaikka se ei kuuluisikaan kirkon johtoon. Maskun kirkkoherra H. M. ROSENGREN taas tarkasteli asiaa pian tulevan uskonnonvapauden kannalta ja suositteli eroa eri tunnustuksien tähden.

Kun keskustelu oli päättynyt, suoritettiin äänestys, joka päättyi äänimäärin 15—14 eron puolesta.²⁰⁶

TARKASTELUA

Kansakouluasetuksen julkaiseminen vuonna 1866 merkitsi virstapylvästä papiston ja kansakoulun välisen suhteen kehitykselle. Papisto oli joutunut ottamaan vastaan mm. kansakoulukysymystä koskevan haasteen aikana, jolloin vanha yhtenäiskulttuuri oli hajoamassa ja koko henkinen elämä sentakia käymistilassa. Vuosisadan puoliväliin saakka oli kirkko valtiovallan tukemana onnistunut säilyttämään kansanopetustyön käsissään, mutta nyt se joutui vastaamaan kysymykseen: Erotetaanko koulu kirkosta? Kun tuomiokapi-

²⁰⁶ Högvärdiga Prestaståndets Pleni-Protokol vid Landtdagen i Helsingfors 1863—1864, III, ss. 320, 585, 595; II, s. 309 ss.

tulien lausunnot oli ulkopuolisten toimesta leimattu arvottomiksi, niin papisto varmaan tunsi joutuvansa ajan kulttuuripolitiikasta syrjään. Papiston keskuudessa oli havaittavissa niitä, jotka vastustivat kansakoulua periaatekysymyksenä, sitten Cygnaeuksen ja hänen suunnitelmansa arvostelijoita ja lopuksi sellaisia, jotka uskalsivat puolustaa kansakoulua ja olla Cygnaeuksen puolella.

Kansakoulun kovimmat vastustajat olivat johtavan papiston piiristä, jolle oli tärkeintä säilyttää yhtenäiskulttuurin linja eheänä sekä kansakoulua että muita ajan virtauksia vastaan. Heidän voimakkain edustajansa oli kokenut koulumies, arkkipiispa Bergenheim, jonka oli ollut annettava tilaisuus tuntemattomalle Cygnaeukselle kansakoulun järjestämisessä. Tämä oli ilmeisesti syynä siihen, että hän yritti useaan otteeseen kaataa Cygnaeuksen ehdotuksen. Alemman papiston joukossa suhtautuivat länsisuomalaiset papit myönteisemmin kansakoulukysymykseen kuin itäsuomalaiset.

Ne papit taas, jotka eivät periaatteessa vastustaneet kansakoulua, mutta kylläkin Cygnaeuksen ehdotuksia, kiinnittivät huomion pääpiirteissään kolmeen seikkaan. Ehkä suurin syy vastustukseen oli Cygnaeuksen kasvatustavissa näkemyksissä, joita hän oli saanut mm. Pestalozzilta, Diesterwegiltä ja Fröbeliltä. Viimeksimainittujen pedagogien käsityksissä aavisteltiin antikristillisyyttä, rationalismia ja uuspelagiolaisuutta. Toiseksi monet arvostelijat puhuivat siitä, että Cygnaeus hylkäsi kotikasvatuksen ehdottaessaan lastenseimiä ja -tarhoja sekä sisäoppilaitoksia. Kolmanneksi Cygnaeus sai kuulla siitä, että hän oli viettänyt 17 vuotta ulkomailla eikä voinut näin ollen tuntea kotimaan kansanopetuksen tilaa.

Kansakoulun puolella esiintyi julkisuudessa vain harvoja pappeja, mutta tämä ei ilmeisestikään merkinnyt sitä, että papisto olisi kokonaisuudessaan toiminut kansakoulua vastaan. Erityisesti kaksi asiaa puhui kirkon ja koulun eron

puolesta. Ensiksi tuli se, että vaikka lainsäädäntö oli maallisen yhteiskunnan käsissä, niin se oli kristillisen hengen läpikulkema. Sama tilanne voisi vallita myös tulevassa kansakoulussa. Toiseksi muodostui se, että kansakoulussa opetettiin aineita, jotka olivat papistolle vieraita.

Erityistä huomiota tässä herätti se, että Cygnaeus itse oli pappi, jolla kuitenkin oli laajemmat pedagogiset tiedot kuin muilla hänen aikansa suomalaisilla pappismiehillä. Tosin hän ilmeisesti oli yliarvioinut kansamme henkiset mahdollisuudet, mutta pohjimmaltaan hän kuitenkin pyrki rakentamaan papiston ja kansakoulun suhteet myönteisiksi. Joka tapauksessa hän pappina joutui suorittamaan ura-uurtavan työn, vaikka hänen aikalaisensa eivät sitä ehkä aina ymmärtäneetkään.